

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Sociologijos ir kriminologijos specialybės II magistrantūros kurso studentės
Margaritos Dobryninos

Magistrinis darbas

Moralinės panikos konstravimas Lietuvos internetinėje
žiniasklaidoje: narkomanijos atvejis

Darbo vadovas: Doc. A. Poviliūnas

Vilnius
2007

Turinys

Santrauka	3
Įvadas.....	4
1. Teorinės išvalgos.....	8
1.1 Žiniasklaidos vaidmuo šiuolaikinėje visuomenėje.....	8
1.2 Žiniasklaidos funkcijos.....	10
1.2.1 Žiniasklaida kaip „ketvirtoji valdžia“.....	10
1.2.2 Žiniasklaida kaip ideologinis mediatorius.....	11
1.2.3 Žiniasklaida kaip kultūrinis mediatorius	13
1.3 Žiniasklaidos poveikio tyrimų aspektai.....	14
1.4 Kriminalinės informacijos pateikimas žiniasklaidoje.....	17
1.5 Moralinės panikos fenomenas	19
1.5.1 Moralinės panikos samprata	19
1.5.2 Moralinės panikos teoriniai modeliai	22
1.5.3 Deviacijos amplifikacija.....	25
1.6 Piktnaudžiavimas narkotikais	26
1.6.1 Socialiniai piktnaudžiavimo narkotikais aspektai	26
1.6.2 „Kovos“ su narkotikais socialiniai aspektai	30
1.6.3 „Narkotikų baimių“ socialiniai aspektai.....	32
2 Narkotikų problematikos amplifikacija.....	36
2.1 Naujienų portalo www.delfi.lt narkotikų diskurso analizė.....	36
2.1.1 Domėjimosi narkotikų tematika intensyvumas internetinėse publikacijose.....	37
2.1.2 Narkotikų tematikos vieta internetinėse publikacijose.....	40
2.1.3 Internetinių publikacijų narkotikų tematika tekstų analizė.....	44
2.2 Lietuvos gyventojų požiūris į su narkotikais susijusias problemas.....	52
2.3 Narkotikų vartojimo pasekmių rodikliai.....	55
2.4 Politikų dėmesys narkotikų problematikai	57
2.4.1 Valstybinės narkotikų kontrolės koordinavimo institucijos.....	58
2.4.2 Valstybės biudžeto lėšos narkotikų kontrolei bei narkomanijos prevencijai	59
2.4.3 Valstybės inicijuoti moksliniai taikomieji narkotikų problemos tyrimai	59
2.4.4 Narkomanijos tematika LR Seimo posėdžių dienotvarkėje	60
2.4.5 Narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos teisinis reglamentavimas.....	62
2.5 Teisėsaugos institucijų dėmesys narkotikų problematikai	64
2.5.1 Konfiskuota narkotinių ir psichotropinių medžiagų.....	64
2.5.2 Užregistruoti nusikaltimai, susiję su disponavimu narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis.....	67
2.5.3 Asmenys, įtariami (kaltinami) padarę nusikaltimus, susijusius su disponavimu narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis	70
2.5.4 Sergantys priklausomybe nuo narkotinių arba psichotropinių medžiagų įkalinimo įstaigose.....	70
Išvados.....	72
Literatūros sąrašas	74
Priedai.....	77

Santrauka

Viešajame diskurse žiniasklaida neretai pristatoma kaip pilietinės visuomenės institucija, informuojanti gyventojus apie svarbias politines, socialines, ekonomines bei kitas problemas. Šiuo požiūriu visuomenės informavimo priemonių domėjimasis kriminalinės justicijos problemomis, kaip savotišku socialinės tvarkos rodikliu, yra suprantamas dalykas. Tačiau žiniasklaida atlieka ne vien informacijos skleidimo funkciją. Norint suprasti visuomenės ir socialinės kontrolės agentų reakciją į deviaciją, didelės svarbos turi informacijos, gaunamos apie tą elgesį, prigimtis, galinti įtakoti visuomenės atsaką į ją. Šiuolaikinės žiniasklaidos tyrinėtojai didelį dėmesį skiria jos politinėms (tarpininkas tarp valdžios ir piliečių) bei komercinėms (masinė informacijos gamyba ir platinimas) funkcijoms. Taigi, viena vertus, reaguodama į visuomenės moraliniu požiūriu jautrias problemas, o, kita vertus, siekdama komercinių tikslų ir orientuodamasi į sensacingą kriminalinių įvykių pateikimą, žiniasklaida dramatizuoja kriminalinės justicijos problemas. Šiame kontekste svarbus masinių informavimo priemonių vaidmuo konstruojant moralinę paniką tam tikros problemos atžvilgiu, kuri suponuoja neadekvatų situacijos vertinimą, griežtesnę socialinę kontrolę bei naujų problemų kūrimą. Šio darbo rėmuose buvo bandoma išanalizuoti žiniasklaidos įtaką moralinės panikos konstravimui narkotikų problematikos atžvilgiu. Didžiausio Lietuvos naujienų portalo narkotikų diskurso, visuomenės, valdžios atstovų bei teisėsaugos institucijų dėmesio šiai problematikai analizė parodė neatitikimą su narkotikų vartojimo plitimo ir neigiamų pasekmių rodiklių pokyčiais tiriamuoju laikotarpiu. Nagrinėjamu periodu užfiksuotas padidintas dėmesys narkomanijos problematikai atitiko penkis pagrindinius moralinės panikos kriterijus: reakcijos neproporcingumas, matuojama problema, priešiškus panikos objektams, visuotinis susitarimas arba konsensusas, kad pavojus yra realus, ir kintamumas.

Išvadas

Palyginti neseniai – sovietmečiu – žiniasklaida atliko ideologinio įrankio funkciją padėdama įteisinti komunistų valdžios viešpatavimą. Akivaizdu, kad turėdama palaikyti tobulą politinės sistemos bei visuomenės modelio įvaizdį, informacijos apie nusikaltimus bei kitus neigiamus socialinius veiksmus pateikimas buvo griežtai cenzūruojamas arba draudžiamas. Situacija pasikeitė žlugus komunistinei sistemai. Naujai besiformuojanti žiniasklaida pradėjo laisvai informuoti apie aktualias politines, socialines, ekonomines bei kriminalinės justicijos problemas.

Žiniasklaida Lietuvoje ilgą laiką (1999 m. lapkritį – 2001 m. birželį) buvo viena didžiausių visuomenės pasitikėjimo laipsnį turinčių institucijų. Pasitikėjimo lygis dažniausiai svyravo tarp 60 – 70 proc. Manoma, kad tokius reitingus ji įgijo Atgimimo ir kovos už nepriklausomybę laikotarpiu, kuomet buvo vertinama kaip „paprastų žmonių“ interesų gynėja bei valdžios kritikė.¹ Be abejo, reiktų pažymėti, kad 2003 m. pabaigoje ir 2004 m. pradžioje dėl prezidentūroje kilusio skandalo, pasitikėjimas šia institucija sumažėjo iki 45 proc. Tačiau, nepaisant to, žiniasklaida iki šiol išlieka pakankamai galinga institucija ir toliau įtakojanti mūsų socialinį žinojimą. Svarbu pažymėti, kad ypač aukšti žiniasklaidos reitingai viešosios nuomonės apklausose, byloja apie nekritišką visuomenės požiūrį į masines informavimo priemones. Šis rodiklis gali būti be galo pavojingas, ypač atsižvelgiant į tai, kad žiniasklaida yra galinga visuomenės stereotipus kurianti institucija.

Kalbant apie kriminalinių naujienų pateikimą žiniasklaidoje, šio darbo kontekste buvo remiamasi kritinės kriminologijos atstovų idėjomis apie nusikaltimą – kaip socialinės tikrovės konstravimo procesą. Taigi norint suprasti visuomenės ir socialinės kontrolės agentų reakciją į deviacijas, didelės reikšmės turi informacijos, kuri yra gaunama apie tą elgesį, prigimtis.

Kaip pastebi amerikiečių sociologas K. Erikson, žiniasklaida daug dėmesio skiria deviacijai, labiausiai akcentuodama sensacingus nusikaltimus, skandalus, „keistus“ įvykius. Viena vertus, galima išskirti komercinius žiniasklaidos tikslus pateikiant tokio pobūdžio naujienas, kita vertus – jos yra pagrindinis informacijos šaltinis apie normatyvinius visuomenės kontūrus (Cohen: 2002, 8). Kriminalinio pobūdžio informacijos pateikimas, siejamas su nusikaltimų įvaizdžio visuomenėje formavimu, jų socialinių kontūrų kūrimu, gali byloti apie tam tikrą socialinės tvarkos lūžį arba

apibrėžti tuos, kurie yra už konvencionalios visuomenės ribų. Šiuo atveju žiniasklaida pernelyg jautriai reaguodama į tuos elgesio aspektus, kuriuose gali būti išvelgtas tam tikras iššūkis egzistuojančioms socialinėms normoms, atlieka svarbų vaidmenį konstruojant moralinę paniką tam tikros socialinės problemos atžvilgiu, kuri pasireiškia griežtesnių socialinės kontrolės priemonių taikymo reikalavimu bei deviacijos amplifikacija.

Kontraversiškas deviacijos bei kriminalinio pobūdžio informacijos pristatymas bei vertinimas žiniasklaidoje analizuojami kritinės sociologinės tradicijos rėmuose. Galima paminėti St. Cohen, J. Young, K. T. Erikson, S. Hall, S. Chibnaill, E. Goode, N. Ben-Yehuda, T. Mathiesen, L. T. Wilkins ir kt. darbus.

Nagrinėjant žiniasklaidos poveikį moralinės panikos konstravimui, šio darbo kontekste buvo pasirinkta narkotikų tematika. Narkotikų problematika neretai virsta visuomenės imitacinės “kovos” objektu. Šiuo atveju dažniausiai ieškoma ne racionalių problemos sprendimų, o pasitelkiamos įvairios baudžiamosios kontrolės priemonės, kurių taikymas tik dar labiau pagilina jau esamas problemas bei neretai sukuria naujas (Poviliūnas, Dobryninas, Pūras: 2002, 3). Socialinis narkotikų baimių konstravimas buvo nagrinėjamas C. Reinerman, E. Goode, E. M. Brecher, T. Duster, D. Musto, C. Duskin, H. G. Levine ir kt. darbuose.

DARBO TIKSLAS: Išanalizuoti, kaip Lietuvos internetinėje žiniasklaidoje konstruojama moralinė panika pasitelkus narkomanijos atvejį.

DARBO UŽDAVINIAI:

- Aptarti žiniasklaidos vaidmenį šiuolaikinėje visuomenėje.
- Aptarti moralinės panikos, deviacijos amplifikacijos, narkotikų baimių koncepcijas kritinės kriminologijos kontekste akcentuojant žiniasklaidos vaidmens svarbą.
- Atlikti Lietuvos internetinės žiniasklaidos narkotikų tematikos pateikimo turinio (content) analizę siekiant nustatyti domėjimosi šia tema intensyvumą bei esminius retorikos elementus tiriamuoju laikotarpiu.
- Apžvelgti amplifikacijos struktūrą narkotikų tematikos atžvilgiu tiriamuoju laikotarpiu.

¹ *Socialiniai ir politiniai procesai visuomenės nuomonės tyrimų duomenimis*,
www.sti.lt/leid_pristat/Tekstai/europa/III_dalis.pdf

DARBO TEZĖS:

- Būdama svarbi šiuolaikinės visuomenės institucija, žiniasklaida įtakoja socialinį žinojimą apie kriminalinės justicijos problemas, neišvengdama jų pateikimo iškreipimo.
- Žiniasklaida atlieka amplifikacinę funkciją sukeliant moralinę paniką.
- Padidintas Lietuvos žiniasklaidos dėmesys narkotikų tematikai turėjo įtakos narkotikų problematikos amplifikacijai 2000-2005 metais.

DARBO METODOLOGIJA:

Metodologinė tyrimo schema buvo paremta fenomenologine sociologine tradicija apie ženklų ir simbolių reikšmę socialinės tikrovės bei socialinio žinojimo struktūros konstravime. Tokia metodologinė pozicija leidžia „<...> kriminalinį diskursą laikyti homogenišku ir plačiai taikyti kiekybinius tyrimo metodus <...>“.²

DARBO METODAI:

Teorinės literatūros analizė – analizuojant teorinę literatūrą, buvo aptartas žiniasklaidos vaidmuo šiuolaikinėje visuomenėje, išskirtos pagrindinės šio socialinio instituto funkcijos bei įtaka formuojant visuomenės požiūrį. Taip pat buvo pristatyta žiniasklaidos poveikio tyrimų istorinė raida. Nagrinėjant kriminalinės informacijos pateikimo žiniasklaidoje aspektus, buvo pristatyta moralinės panikos samprata, teoriniai modeliai, aptarta deviacijos amplifikacijos koncepcija, jos veikimo mechanizmai. Taipogi buvo pateikti ir aptarti socialiniai piktnaudžiavimo narkotikais, „kovos“ su narkotikais bei „narkotikų baimių“ aspektai.

Kiekybinė turinio (content) analizė – internetinės žiniasklaidos publikacijos apima ne tik savarankiškus internetinius straipsnius, bet ir reprezentuoja tradicinės žiniasklaidos (spauda, televizija) pranešimus narkotikų tematika. Narkotikų pateikimo nagrinėjimas internetinėje žiniasklaidoje leidžia išsamiau analizuoti Lietuvos žiniasklaidos vaidmenį konstruojant moralinę paniką narkotikų problemos atžvilgiu. Kartu kompiuterinis publikuojamų straipsnių archyvas ir galimybė atrinkti juos pagal pateikiamus raktinius žodžius užtikrina tikslesnę ir detalesnę straipsnių atranką negu, pavyzdžiui, tradicinės spaudos straipsnių atranka. Taigi buvo atlikta kiekybinė

² Dobryninas, A. (2001) *Virtuali nusikaltimų tikrovė*. Vilnius: Eugrimas

didžiausio naujienų portalo Lietuvoje „DELFI“ publikacijų narkotikų tematika turinio analizė. Šis naujienų portalas taip pat yra vienas lankomiausių Lietuvoje. Interneto tyrimų bendrovės „Gemius“ duomenimis, „DELFI“ mėnesio auditorija – 792750 unikalių vartotojų. Kasdien portale lankosi apie 221000 žmonių.

Tyrimo laikotarpis: 2000 01 01 – 2005 12 31.

Antrinių duomenų analizė – pristatant visuomenės nuomonių ir požiūrių narkotikų problemos atžvilgiu, narkomanijos plitimo ir žalos rodiklių, valdžios bei teisėsaugos atstovų dėmesio narkotikų tematikai pokyčius tiriamuoju laikotarpiu, buvo naudojamos įvairių sociologinių tyrimų, kriminalinės statistikos duomenimis bei kitais relevantiškais dokumentais.

DARBO STRUKTŪRA:

Pirmame teoriniame darbo skyriuje apžvelgiamas žiniasklaidos vaidmuo šiuolaikinėje visuomenėje, aptiriamos esminės masinių informavimo priemonių funkcijos. Taip pat pateikiama pagrindinių žiniasklaidos poveikio tyrimų chronologija. Pristatomi kriminalinės informacijos žiniasklaidoje pateikimo aspektai, jos galima įtaka socialiniam žinojimui, akcentuojant moralinės panikos koncepcijos svarbą. Aptariant moralinės panikos fenomeną, pateikiama jo samprata, teoriniai modeliai, paaiškinama deviacijos amplifikacijos koncepcija bei jos veikimo mechanizmai. Pristatant narkotikų problematiką, aptariami socialiniai piktnaudžiavimo narkotinėmis medžiagomis, „kovos“ su narkotikais bei „narkotikų baimių“ aspektai.

Antroje empirinėje darbo dalyje pateikiami naujienų portalo publikacijų narkotikų tematika turinio analizės rezultatai akcentuojant domėjimosi šia problematika intensyvumo pokyčius bei diskurso retorikos specifiką.

Trečioje darbo dalyje buvo įvertinami visuomenės nuomonių ir požiūrių narkotikų problemos atžvilgiu, narkomanijos plitimo ir žalos rodiklių, valdžios bei teisėsaugos atstovų dėmesio narkotikų tematikai pokyčiai tiriamuoju laikotarpiu.

Išvadose pateikiami apibendrinti darbo rezultatai.

1. Teorinės įžvalgos

1.1 Žiniasklaidos vaidmuo šiuolaikinėje visuomenėje

Šiuolaikinėje visuomenėje žiniasklaida (spauda, televizija, radijas, internetas) tapo neatsiejama gyvenimo dalimi. Neretai ji užima tokių tradicinių socialinių institucijų, kaip švietimas ir religija, vietą. Todėl šiandien žiniasklaida laikoma vienu iš svarbiausių socializacijos veiksmu, užtikrinančiu normų, vertybių bei požiūrių perteikimą. Socialiniame gyvenime tai vienas šaltinių, leidžiančių pažinti socialinę tikrovę, esančią už mūsų kasdienio patyrimo ribų.

D. McQuail, pabrėždamas masinės komunikacijos priemonių svarbą šiuolaikinėje visuomenėje, išskiria šiuos esminius žiniasklaidos vaidmenis:

- žiniasklaida kaip galios šaltinis – potenciali įtakos, kontrolės ir inovacijų įdiegimo priemonė; pagrindinis informacijos šaltinis bei jos perdavimo būdas, būtinas daugumos socialinių institucijų darbui užtikrinti;
- vieta, kurioje vyksta visuomeninis gyvenimas, tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu mastu;
- pagrindinis socialinės tikrovės apibrėžimų ir įvaizdžių šaltinis; taigi, ir vieta, kur konstruojama, saugoma ir išreiškiama besikeičianti kultūra bei visuomenių ir grupių vertybės;
- greičiausias būdas išgarsėti, pasiekti šlovės bei pasirodyti viešumoje;
- sutvarkytos visuomenės reikšmių sistemos, kuri pateikia normalumo kriterijus, šaltinis; nukrypimai fiksuojami ir priešpastatomi visuomenės normalumo suvokimui (McQuail, 1996: 1).

Taigi žiniasklaida, viešajame diskurse neretai pristatoma kaip pilietinės visuomenės institucija, informuojanti žmones apie svarbius politinius, socialinius, ekonominius bei kultūrinius sociumo gyvenimo aspektus, neapsiriboja vien informacijos bei žinių perdavimu. Svarbi jos simbolinio turinio gaminimo ir skleidimo funkcija. Žiniasklaida atlieka svarbų vaidmenį apibrėždama pasaulį, kuriame gyvename, ir, tokiu būdu, įtakodama mūsų savęs pačių bei kitų suvokimą. Būdami šios informacijos recipientai, mes formuojame tam tikrą nuomonę apie tai, kur mes esame, kas mes tokie, kas mes norėtume būti ir kas arba kokie mes nenorėtume būti arba tapti. Šiuolaikinėje

visuomenėje žiniasklaida tampa svarbiu socialinės struktūros elementu, vienu pagrindiniu socialinių normų, taisyklių ir elgesio modelių šaltiniu, įsiskverbiančiu beveik į visas žmonijos egzistavimo sritis.

Santykio tarp žiniasklaidos ir visuomenės prigimtis priklauso nuo laiko ir vietos aplinkybių. Žiniasklaidos institucijos vystėsi palaipsniui, persipindamos su kitomis institucijomis, ir, tokiu būdu, praplėsdamos savo viešosios komunikacijos sritį. Žiniasklaidos institucijos yra segmentuotos iš vidaus pagal technologijos tipą (spauda, televizija ir t.t.) ir neretai dar kiekvieno tipo viduje (pavyzdžiui, nacionalinė ir vietinė spauda arba televizija). Tačiau, pagal McQuail, be pagrindinio žiniasklaidos bruožo – „žinių“ (informacijos, idėjų, kultūros) gaminimo ir sklaidimo proceso – galima išskirti keletą ypatingų šios institucijos savybių:

- svarbiausia veikla – simbolinio turinio gamyba ir sklaidimas;
- žiniasklaida funkcionuoja viešojoje sferoje ir yra atitinkamai reguliuojama;
- dalyvavimas komunikacijos procese (siuntėjo ar recepto vaidmenyje) yra savanoriškas;
- organizavimas yra profesionalus ir biurokratinis pagal savo struktūrą;
- žiniasklaida yra tuo pačiu laisva ir bejėgė (McQuail, 1996: 11).

Dėl glaudaus ryšio su pačia visuomene, kuris turi tiek politinį, tiek normatyvinį bei sociokultūrinį aspektus, sunku nubrėžti aiškią ribą tarp idėjų apie žiniasklaidos fenomeną ir platesnių visuomenės teorijų. Žiniasklaidai, kaip socialinei institucijai, būdinga savita veikla ir normų sistema, bet tuo pačiu, ji yra priklausoma nuo jai teikiamo visuomenės apibrėžimo ir apribojimų. Tai reiškia, kad masinės informavimo priemonės iš esmės priklauso nuo visuomenės, ypač, nuo politinių ir ekonominių institucijų, tačiau, tuo pačiu, ji gali įgyti savarankiškumo praplėsdama savo veiklos spektrą. Nepaisant to, „<...> visuomenėse istoriškai veikiančios jėgos ir platusis pasaulis turi daugiau galios negu žiniasklaida arba momentinis poveikis, kurį ji gali daryti“ (McQuail, 1996: 2). Tačiau mes neturėtume nuvertinti jos vaidmens, kadangi, būdama socialinė institucija, ji atlieka reguliuojančio mechanizmo funkciją, t.y. valdo ir nukreipia žmogaus veiklą „reikiama linkme“. Kitaip sakant, kaip teigia Bergeris, „<...> institucijos pateikia metodikas, pagal kurias modeliuojamas žmogaus elgesys, priverčiantis eiti jį visuomenės pageidaujamomis vėžėmis. Ir tai pasiekama pateikiant šias vėžes individui kaip vienintele galimas“ (Berger, 1995: 90). Socialinė institucija yra pastovi visuma formalių ir neformalių taisyklių, principų, normų, nuostatų, reguliuojančių tam tikrą žmogaus veiklos sferą ir „<...> organizuojančių ją į vaidmenų ir statusų sistemą“ (Kuznecovienė; Leonavičius, 2004: 82). Ši sistema reiškia, kad žmonės laike ir erdvėje

atkartoja socialinių veikslių modelių, kuriuos jiems pateikia institucijos. Šiuolaikinėse visuomenėse vienu iš tokių žiniasklaidos modeliuojamų veikslių tampa reakcija į deviantinio elgesio apraiškas. Taigi žiniasklaidos ir visuomenės santykis gali būti studijuojamas kaip mediacijos procesas – santykių su socialine tikrove palaikymas per masinės komunikacijos priemones.

1.2 Žiniasklaidos funkcijos

Pagrindinė ir pirminė žiniasklaidos funkcija yra informuoti žmones, teikti bendruomenėms reikšmingą informaciją apie įvairius viešojo gyvenimo aspektus. Tačiau suteikdama visuomenės nariams reikalingos informacijos, žiniasklaida ne tik atspindi masinius įvairių socialinių segmentų poreikius, bet ir turi visas sąlygas fokusuoti auditorijos dėmesį į specifines temas, kurias gali pati pasirinkti. Kitaip sakant, žiniasklaida pati reguliuoja, ką įtraukti, o ko – ne, į savo darbotvarkę. Tačiau būdai, kuriais žiniasklaida funkcionuoja šiuolaikinėje visuomenėje, išryškina kitas svarbias jos funkcijas – politines, komercines ir kultūrinės. Taigi šioje darbo dalyje bus pristatytos ir aptartos pagrindinės žiniasklaidos teorijos, kurios siekia atskleisti jos įtaką kultūriniam, ekonominiam bei politiniam visuomenės gyvenimui.

1.2.1 Žiniasklaida kaip „ketvirtoji valdžia“

Pliuralistinio liberalaus demokratinio modelio rėmuose žiniasklaida dažnai traktuojama kaip atliekanti esminę „ketvirtosios valdžios“ funkciją – demokratijos sargo bei visuomenės interesų gynėjos funkciją, stebėdama ir balansuodama tris valdžias: vykdomąją, įstatymų leidžiamąją ir teisminę. Šiuolaikiniame liberaliosios demokratijos kontekste terminas „ketvirtoji valdžia“ nurodo į žiniasklaidą, kaip į galingą kontrolierių, atskleidžiantį valstybės autoritetų piktnaudžiavimą savo padėtimi ir ginantį demokratines piliečių teises.

J. Habermas terminais, žiniasklaida palaiko viešosios sferos, kurioje pristatomi bei diskutuojami įvairūs požiūriai, t.y. vyksta atvira racionali diskusija, egzistavimą. Ši sfera buvo prieinama plačiajai visuomenei, o joje pateikiami argumentai ir požiūriai tapo racionalios diskusijos dalimi, kurios kritikai turėdavo nusileisti valstybės politikai. Tačiau, kaip teigia Habermas, XIX amžiaus pirmoje pusėje situacija pasikeitė, kadangi viešąją sferą pradėjo valdyti stipri, išplėsta valstybė ir

spauda, kuri atstovavo konkrečius ekonominius interesus. Žiniasklaida pradėjo manipuliuoti viešąją nuomone paversdama visuomenę pasyviais stebėtojais ir vartotojais. Taigi „ketvirtoji valdžia“, „viešosios sferos sergėtoja“ vis labiau atsiversdavo į pramonę, orientuotą į pelno siekimą. Viešosios sferos nykimą Habermas sieja su „instrumentinio racionalumo triumfu“. Jis teigia, kad instrumentinis sistemos racionalumas įsiveržia arba „kolonizuoja“ gyvenimišką pasaulį ir, tokiu būdu, ardo viešąją sferą. Taigi žiniasklaida išgyveno reikšmingus pokyčius, tapdama viešosios nuomonės konstruotoja ir manipulatorė. Viešoji sfera, kaip teigia Habermas, tapo apgaule (Thompson; ed. Crowley, Mitchell, 1998: 28-29, 41-42; Garnham, 1992: 40-45).

Šiandien pagrindinė daugumos žiniasklaidos priemonių funkcija yra užimti ir linksminti auditoriją. Toks požiūris savaime prieštarauja bet kokiai numanomai „ketvirtosios valdžios“ funkcijai, kadangi šiuo atveju, žiniasklaida nenušviečia valstybės reikalų, jau nekalbant apie tam tikros racionalios diskusijos įvedimą ir valstybinės veiklos kritiką. Ji vis mažiau informuoja ir kritikuoja, ir vis daugiau siūlo ir vykdo užsakymus: „<...> jai jau nebeįdomu kontroliuoti valdžios veiksmus, ji pasiryžusi kontroliuoti mūsų poreikius ir motyvus. Kartais gali susidaryti įspūdis, kad jai nereikia nei skaitytojų, nei klausytojų, nei žiūrovų. Jai reikia paprastų vartotojų, reikia auditorijos, kuriai galima įsiūlyti vieną arba kitą prekę“ (Dobryninas, 2003). Taigi kyla klausimas, kieno „ketvirtoji valdžia“ tai yra ir kieno interesus ji atstovauja.

Šiuo atveju žiniasklaida dažnai yra kritikuojama marksistinės srovės atstovų dėl dominuojančios buržuazinės kultūros reprodukcijos, kartu, politinės ekonomijos šalininkai kaltina ją šališku interesų atstovavimu, t.y. ji reprezentuoja interesus tų, kurie ją valdo (pvz., Chomsky ir jo „propagandos modelis“).

1.2.2 Žiniasklaida kaip ideologinis mediatorius

Sąvoka ideologija dažniausiai yra vartojama marksistiniame kontekste ir yra suprantama kaip vienas iš galios santykius legitimuojančių mechanizmų klasinėje visuomenėje. J. B. Thompson apibrėžia ideologijos fenomeną, kaip reikšmingas simbolines formas, įtvirtinančias ir palaikančias galios santykius veikiant tam tikroms socio-istorinėms aplinkybėms, kuris aptinkamas įvairiuose kontekstuose. Jeigu mes suvokiame ideologiją, kaip būdus, kuriuose prasmės yra perteikiamos simbolių forma ir siekia įtvirtinti bei išlaikyti galios santykius, tada masinės komunikacijos vystymasis, turi lemiamos reikšmės ideologijos propagandai ir skleidimui. Taigi ideologijos

interpretacija – tai simbolinių formų interpretacija, kuri stengiasi nušviesti prasmės ir galios tarpusavio ryšį bei siekia parodyti, kaip esant ypatingoms aplinkybėms, prasmė, kurią sudaro simbolinės formos, puoselėja ir palaiko galios turėjimą ir panaudojimą (Thompson; eds. Crowley, Mitchell, 1998: 27-31) Anot Thompson, masinė komunikacija tapo ne tik pagrindiniu ideologijos mediatoriumi šiuolaikinėje visuomenėje, bet ir be jokios abejonės vienintelė vieta, kurioje ji gali funkcionuoti.

Taigi marksistinės perspektyvos atstovai pagrindinį dėmesį skiria būdams, kuriais žiniasklaida yra panaudojama dominuojančios ideologijos skleidimui ir legitimacijai. „Ekonomiškai ir politiškai vyraujanti klasė turi savo socialinės tikrovės viziją, kuri turi įrodyti valdančiosios klasės vyravimo teisėtumą“ (Dobryninas, 2001: 37). Šiuo požiūriu žiniasklaida suprantama kaip politinis vyraujančios klasės manipuliacijos ir propagandos instrumentas.

Anot marksistų, žiniasklaida konstruoja tikrovę. Kitaip tariant, iš jos mes suprantame, koks pasaulis „iš tikrųjų“ yra. Žiniasklaida pristato pagrindinius būdus, kuriais individai, grupės ir klasės konstruoja suvokimą apie kitų individų gyvenimus, reikšmes, įpročius bei vertybes, kartu, pateikdama vientisą socialinės tikrovės paveikslą. Socialinė tikrovė nėra objektyviai egzistuojanti, ji yra sukonstruota ir sukonstruota tokiu būdu, kad palaikytų ir atitiktų dominuojančią ideologiją. Socialinė realybė, sukonstruota žiniasklaidos ir kitų kultūrinių agentų nėra prigimtinė, tai nėra duotybė. Ji gali atrodyti taip natūraliai, kad mes ją priimame, kaip akivaizdų, savaime suprantamą faktą, tačiau iš tikrųjų ji kyla iš galios santykių mūsų visuomenėje ir siekia juos išlaikyti. Taigi tikrovė nėra objektyvi, ji yra socialiai sukonstruota. Šiuo atveju žiniasklaidos pranešimai neatspindi tikrovės – tai tėra tikrovės konstruktai.

Tačiau marksistai dažniausiai suvokia žiniasklaidos pranešimus, kaip turinčius tik vieną reikšmę, atspindinčią dominuojančios klasės ideologiją. Jie neatsižvelgia į faktą, kad auditorija yra aktyvus subjektas, sąmoningai ir motyvuotai atsirenkantis žiniasklaidos pranešimus, relevantiškus jos socialiniam bei psichologiniam kontekstui.

Kitas marksistinės perspektyvos kritinis aspektas yra tas, kad toks „<...>“ požiūris į žiniasklaidą praleido policentrinį galios santykių šiuolaikinėje visuomenėje aspektą“ (Dobryninas, 2001: 37). Taigi marksistinei žiniasklaidos vizijai priešpastatoma pliuralistinė konkuruojančių grupių ir interesų vizija, kurioje žiniasklaida suvokiama kaip „<...>“ daug besiginčijančių balsų idėjų rinkoje ir kaip artikuluojanti skirtingus požiūrius“ (Dobryninas, 2001: 37).

1.2.3 Žiniasklaida kaip kultūrinis mediatorius

Kita socialinė teorijos tradicija, siekianti paaikškinti santykio tarp visuomenės ir žiniasklaidos prigimtį – kultūralistinė perspektyva. Šiuolaikinis pasaulis – tai pasaulis, kuriame kultūrinė patirtis simbolių pavidalu yra perduodama per masinės komunikacijos kanalus. Taigi dalyvaudama kultūrinių simbolių perdavimo procese, žiniasklaida įtakoja ir formuoja žmonių kultūrinę patirtį. Ji nustato elgesio standartus, bendrai priimtas tradicijas ir papročius, t.y. perima tas funkcijas, kurios anksčiau buvo nekvestionuojama, išskirtinai formalių institucijų prerogatyva, pavyzdžiui, bažnyčios, šeimos ir pan.

T. Mathiesen, norvegų teisės sociologijos profesorius, teigia, kad žiniasklaida yra funkcinis viduramžių bažnyčios ekvivalentas. Panašų pažiūrį išsako ir J. Curran: „dabar žiniasklaida perėmė bažnyčios vaidmenį, interpretuodama ir įprasmindama pasaulį masėms“ (Mathiesen, 1987: 59-60). Kaip ir jų pirmtakai dvasininkai, šiuolaikiniai profesionalūs komunikatoriai plečia bei stiprina reprezentacines sistemas, kurios, savo ruožtu, legitimuoja socialinę sistemą. Dvasininkija sakydavo savo parapijiečiams, kad galios struktūra yra Dievo nustatyta, o jos „pasekėjai“ informuoja savo auditoriją, kad galios struktūra yra demokratiškai įtvirtinama balsavimo principu. Kitaip manantys, dažniausiai būdavo atskiriami nuo tikinčiųjų, kaip „bedieviai“, t.y. atkakliai besipriešinantys Dievo valiai; tuo tarpu disidentai šiuolaikinėje visuomenėje dažniausiai stigmatizuojami kaip „ekstremistai“, kurie priešinasi demokratinei santvarkai. Viduramžių bažnyčia taip pat mokė, jog vienintelis teisėtas būdas užtikrinti skriaudos atlyginimą yra kreiptis į engėjo sąžinę arba į aukštesniuosius pasaulietinės valdžios atstovus; savo ruožtu, šiuolaikinė žiniasklaida panašiais būdais įtvirtina konstitucines ir teises procedūras kaip teisėtus protesto išraiškos būdus. Be to Curran teigia, kad viduramžių bažnyčia maskuodavo nelygybės šaltinius aiškindama socialinę neteisę individo nuodėme; tuo tarpu modernioji žiniasklaida, apibrėždama ir aiškindama struktūrinę nelygybę, yra linkusi taikyti kompleksiškesnius ir sudėtingesnius būdus savo auditorijai klaidinti. Akcentuojant Dievo valios nuspėjamumą, viduramžių bažnyčia skatino pasyvų socialinio statuso priėmimą; panašiai, likimo nuspėjamumo tema yra nuolat pabrėžiama daugelyje moderniosios žiniasklaidos pramogų (Mathiesen, 1987: 65). Taigi šiuolaikinė žiniasklaida perteikia tikėjimo sistemas (skatinančias nuolankumą bei drausmę), kas yra neatsiejama efektyvaus panoptinės priežiūros sistemos funkcionavimo sąlyga. Tokį kontrolės ir manipuliacijos modelį Mathiesen yra linkęs vadinti *sinoptikumu* – kai dauguma stebi mažumą.

Tuo tarpu J. Baudrillard tokį tikrovės kūrimo procesą vadina simuliacija – procesai kuriantys ir generuojantys „hipertikrovę“. Tačiau, pavyzdžiui, skirtingai nuo marksistų, jis akcentuoja ženklų paplitimo amžių, t.y. nuo gamybos analizės pereinama prie gamybos kodų analizės. Todėl dėmesys skiriamas ne pelnui, išnaudojimo analizei, o ženklų sistemoms, kurios administruoja, valdo tą išnaudojimą. Šiuolaikiniame pasaulyje ženklai nėra tikrovės atributai, jie sukonstruoti ir galiojantys tam tikroje erdvėje – artefaktai. Taigi jeigu anksčiau žiniasklaidos funkcija buvo kuo objektyviau pateikti tikrovės faktus, tai dabar būtent žiniasklaida pati ir kuria tą tikrovę, mitą, nepretenduodama atspindėti tikrosios įvykių padėties. Simuliacija sukuria tokią tikrovę, kurioje sunku atskirti faktus nuo jų pateikimo. Taigi naujoji tikrovė („hipertikrovė“), anot Baudrillard, yra tikrovės faktų ir spektaklio sintezė (Baudrillard, 2002).

1.3 Žiniasklaidos poveikio tyrimų aspektai

Visa masinės komunikacijos studijų sritis remiasi prielaida, kad žiniasklaida daro reikšmingą poveikį visuomenei bei mus supančiam pasauliui, tačiau egzistuoja skirtingi požiūriai dėl jos poveikio prigimties bei masto. Manoma, kad žiniasklaida nėra vienintelė būtina arba pakankama tam tikro ekonominio, politinio ar sociokultūrinio pokyčio priežastis, todėl yra gana sunku nustatyti santykinį jos indėlį. Tačiau, kita vertus, mūsų kasdienė patirtis pateikia begalę, nors ir ne visada esminių, masinių informavimo priemonių poveikio pavyzdžių. Mūsų atmintis yra pripildyta žiniasklaidos generuojamos informacijos bei įspūdžių, mes gyvename pasaulyje prisotintame žiniasklaidos garsų ir įvaizdžių (McQuail, 1996: 39). Taigi visuomenės informavimo priemonės yra įvairaus turinio pranešimų, įvaizdžių ir idėjų nešėjai. Tačiau dauguma šių elementų nėra tiesiogiai kuriami masinės informavimo priemonių, o ateina iš pačios visuomenės ir yra siunčiami jai atgal per žiniasklaidą. Mediacijos procese sukuriama naujos šių elementų interpretacijos, konstruojama kokybiškai kita, žiniasklaidos perinterpretuota arba, kitaip tariant, objektyvuota tikrovė.

Žiniasklaidos generuojamos informacijos bei įvaizdžių poveikiu pradėta domėtis dar XX a. pradžioje. Žiniasklaidos poveikio tyrimų chronologijoje išskirtini keturi pagrindiniai etapai. Pirmasis tarpsnis siejamas su XX a. pradžia – 1930 metų pabaiga. Tuo laikotarpiu buvo manoma, kad žiniasklaida yra „visagalė“ (*all-powerful media*) – turinti didelės įtakos formuojant žmonių nuomones bei įsitikinimus, galinti pakeisti individų gyvenimo būdą ir suformuoti elgesį pagal pageidavimą, kurie kontroliuoja žiniasklaidą ir jos turinį (Bauer ir Bauer, 1960; McQuail, 1996:

328). Tačiau šis požiūris stokojo mokslinio pagrindimo, kadangi rėmėsi paprasčiausiais pastebėjimais apie didžiulį spaudos, kino bei radijo populiarumą, kurie intensyviai brovėsi į įvairius visuomeninio gyvenimo aspektus.

Antrojo tyrimų tarpsnio pradžia siejama su Payne fondo tyrinėjimais, vykusiais JAV 1930 metų pradžioje (Blumer, 1933; Blumer ir Hauser, 1933; Peterson ir Thurstone, 1933). Šiuo laikotarpiu buvo kvestionuojama ankstesnė „visagalės“ žiniasklaidos teorija. Buvo atlikta daug atskirų tyrimų apie įvairių žiniasklaidos turinių, kanalų, filmų, programų ir kampanijų poveikį. Dėmesys daugiausiai buvo skiriamas galimybėms panaudoti kiną ar kitą mediją žmonių įtikinėjimui arba informavimui (Hovland, 1949; Star ir Hughes, 1950), politinėms kampanijoms (Lazarsfeld, 1944; Berelson, 1954) arba galimų žiniasklaidos neigiamų poveikių, ypač, nusikalstamam elgesiui, prietarams ir agresijai nustatyti. Buvo parodyta, kad žiniasklaida funkcionuoja jau egzistuojančioje socialinių santykių sistemoje, konkrečiame socialiniame bei kultūriniame kontekste. Šie veiksniai yra esminiai formuojant auditorijos nuomones, požiūrius ir elgsenas bei apsprendžiant atsaką iš auditorijos pusės (McQuail, 1996: 329). Skirtingai nuo pirmosios media-centrinės (*media-centric*) teorijos, pastaroji žvelgia į žiniasklaidos poveikį visuomenei iš socio-centrinės (*society-centric*) pozicijos, pabrėždama savotišką masinės komunikacijos priemonių bejėgiškumą įtakojant auditorijos vertybes, požiūrius, elgseną ir pan.

Tuo tarpu trečiajame tarpsnyje (1960 metų pabaiga) vėl buvo grįžta prie „visagalės žiniasklaidos“ modelio. Antrojo tarpsnio idėjoms labiausiai prieštaravo tie, kurie nenorėjo atmesti galimybes, jog masinės komunikacijos priemonės gali turėti didelį socialinį poveikį ir būti įrankiu praktikuojant socialinę bei politinę galias. Anot Lango ir Lango (1981), „žiniasklaidos bejėgiškumo“ mitui didžiausią įtaką turėjo perdėtas dėmesys trumpalaikiams poveikiams individualiame lygmenyje (pavyzdžiui, per rinkimus), o ne bendresniems socialiniams ir instituciniams padariniams (McQuail, 1996: 330). Ankstyvieji trečiojo tarpsnio tyrimai siekė nustatyti koreliacinius ryšius tarp žiniasklaidos auditorijai teikiamų „stimulų“ ir pokyčių jos požiūrių, nuomonės, elgesio ir pan. lygmenyse. Tokio pobūdžio tyrimai buvo sukritikuoti dėl per didelio tiesioginio žiniasklaidos poveikio („poodinis“ žiniasklaidos modelis) akcentavimo bei prisirišimo prie elementaraus „stimulas – atsakas“ elgesio modelio. Tačiau vėliau žiniasklaidos poveikio tyrimų dėmesys buvo nukreiptas į ilgalaikius pokyčius, pažinimą ir kolektyvinius fenomenus, tokius, kaip visuomenės nuomonė, tikėjimų sistemos, ideologijos, žiniasklaidos kultūriniai modeliai ir institucinės formos. Taip pat buvo pradėta domėtis žiniasklaidos auditorijai pateikiamo turinio formulavimo ir

apdoravimo būdais. Tyrinėtojai bandė vykdyti savotišką medijuotos tikrovės dekonstravimą (Halloran, et al., 1970; Elliott; 1972; McQuail, 1996: 331).

Žiniasklaidos tekstų, auditorijų, taip pat žiniasklaidos struktūros tyrimai, prasidėję aštunto dešimtmečio pabaigoje, paskatino naujos žiniasklaidos poveikio tyrimų krypties atsiradimą – socialinio konstruktyvizmo (Gamson ir Modigliani, 1989; McQuail, 1996: 331). Ši paradigma teigia, kad masinės komunikacijos priemonės konstruoja reikšmes ir siūlo šias konstrukcijas sistemingu būdu savo auditorijai, į kurią jos yra internalizuojamos (arba ne) derybų principu. Žiniasklaidos sukonstruotos reikšmės yra inkorporuojamos į asmenines reikšmių struktūras, suformuotas ankstesnių kolektyvinių atpažinimo sistemų. Kartu mediacijos procesui įtakos turi ir tam tikros suinteresuotos socialinės institucijos, tačiau esminį poveikį visgi daro artimiausia recipiento socialinė aplinka.

Socialinio konstruktyvizmo esmė yra ta, kad, pirma, žiniasklaida konstruoja socialinius darinius (*social formations*) ir istoriją, įdedama tikrovę į tam tikrus nuspėjamo modelio rėmus; ir, antra, žmonės (auditorijoje) patys konstruoja savo supratimą apie socialinę tikrovę ir jų vietą joje sąveikoje su žiniasklaidos pateikiamomis simbolinėmis konstrukcijomis. Taigi socialinis konstruktyvizmas atsižvelgia tiek į žiniasklaidos įtaką auditorijai, tiek ir į auditorijos disponuojamą teisę rinktis.

Socialinio konstruktyvizmo perspektyva yra gana populiari žiniasklaidos tyrimų srityje. Daugybė tyrimų jau buvo atlikta šios paradigmos rėmuose. Pavyzdžiui, Gitlin (1980) tyrimas apie studentų judėjimus JAV 1960 metų pabaigoje; Gamson ir Modigliani (1989) ataskaita apie žiniasklaidos visuomenės nuomonės formavimą dėl atominės energijos; arba Van Zoonen (1992) darbas apie moterų judėjimus Olandijoje, kuriame ji panaudojo konstruktyvistinį požiūrį įvertinant, kaip žiniasklaida įtakoja visuomenės įvykių suvokimą. (McQuail, 1996:332). Aiškindama socialinio konstruktyvizmo perspektyvą, ji teigia, kad žiniasklaida yra daugiau negu paprastas pranešimų siuntėjas, ji pateikia informaciją selektyviai. Žiniasklaidos pateiktas vaizdas apie tam tikrą socialinį įvykį yra sudėtingos interakcijos tarp pačio įvykio ir žiniasklaidos rezultatas, vedantis prie tam tikro visuomenės solidarizavimosi ir to reiškinio apibrėžimo.

Konstruktyvistinis požiūris nepaneigia ir neatmeta visų ankstesnių žiniasklaidos poveikio teorijų, nagrinėjančių individų dėmesio pritraukimą, tiesioginę įtaką individualiam elgesiui arba emociniam atsakui, nors ir iš esmės išsiskiria savo tyrimo modeliu, reikalaujamas gilesnių, labiau kokybiniams

tyrimams būdingų metodų. Tai ypač svarbu analizuojant „reikšmingų įvykių“ kontekstą, kurių metu yra kuriamos reikšmių konstrukcijos. Taip pat pabrėžtina, kad ši teorija yra artimesnė kultūrinei, o ne struktūralistinei arba biheavioristinei tradicijoms (McQuail, 1996: 332). Tačiau, kartu, ji nėra visiškai atskirta nuo pastarųjų, kadangi tyrimas privalo būti atliktas socialinio konteksto rėmuose, kas suponuoja, jog galutinės konstrukcijos yra daugybės daugialypių socialinių įvykių dalyvių skirtingų elgsenų ir pažinimų rezultatas. Taigi ši perspektyva taikoma nagrinėjant tikėtiną žiniasklaidos poveikį įvairiose situacijose, ypač, susijusiose su viešąja nuomone, socialiniais požiūriais, politinėmis preferencijomis, ideologija ir kitomis pažinimo formomis.

1.4 Kriminalinės informacijos pateikimas žiniasklaidoje

Norint suprasti visuomenės ir socialinės kontrolės agentų reakciją į deviacijas, didelės reikšmės turi informacijos, kuri yra gaunama apie tą elgesį, prigimtis. Kiekviena visuomenė turi tam tikrą rinkinį idėjų bei vaizdinių, nusakančių, kas sudaro deviaciją ir koks yra „tipiškas“ deviantas. Galiausiai, šios koncepcijos formuoja žmonių atsaką į konkretų elgesį. Industrinėse visuomenėse informacija, iš kurios produkuojamos šios idėjos, yra antrinio pobūdžio. Tokiu būdu, ji yra priklausoma nuo alternatyvių definicijų, apibrėžiančių, kas sudaro naujienas ir kaip ji turėtų būti renkama ir pristatoma. Toliau ji yra struktūruojama įvairių komercinių ir politinių interesų, kurie įtakoja spaudos, radijo ir televizijos funkcionavimą.

Žiniasklaida gana daug dėmesio skiria deviacijai, tiksliau, sensacingiems nusikaltimams, skandalams, „keistiems“ įvykiams. Kaip teigia Erikson, didžiulė dalis to, ką mes vadiname naujienomis, skiriama pranešimams apie deviantinį elgesį ir jo pasekmes (Cohen, 2002: 8). Visa tai daroma ne tik dėl komercinių žiniasklaidos tikslų arba norint patenkinti tam tikrus psichologinius savęs identifikacijos poreikius. Tokios naujienos, anot Erikson, yra pagrindinis informacijos šaltinis apie normatyvinius visuomenės kontūrus: jos informuoja mus apie tai, kas yra svarbu ir kas – ne, kas yra gėris, o kas – blogis. Taigi turėdama galimybių platinti masinį stereotipinį žinojimą, žiniasklaida gali formuoti visuomenės nuomonę.

Kriminalinių naujienų poreikis žiniasklaidoje yra jau seniai tyrinėjamas tiek sociologijos, tiek komunikacijos mokslų atstovų. Teigiama, kad tokios informacijos poreikis apsprendžiamas, visų pirma, individų noro žinoti apie visuomenės, kurioje jie gyvena, saugumo sąlygas. Taigi, nors

domėjimasis kriminalinio pobūdžio problemomis yra žinomas sociologinis fenomenas, Lietuvoje visuomenės ir žiniasklaidos dėmesio suintensyvėjimas nusikaltimų problemoms sietinas su 1992 – 1993 metais. Prof. A. Dobryninas tokios informacijos patekimą į žiniasklaidos akiratį sieja su mažiausiai dviem procesais: politine kova už nepriklausomos demokratinės Lietuvos valstybės atkūrimą ir instituciniu atviros pilietinės visuomenės kūrimu. Išsprendus valstybingumo klausimus, iškilo naujos problemos, susijusios su demokratinės visuomenės institucionalizacijos procesais, tarp kurių kriminogeninė šalies situacija tapo viena opiausių socialinių problemų (Dobryninas, 2001: 11-12).

Kita vertus, laisvos rinkos ekonomikos sąlygomis, žiniasklaida, netekusi, visų pirma, valstybės finansinės paramos, privalėjo prisitaikyti prie naujos konkurencinės aplinkos. „Grynai politinius, propagandinius ir šviečiamuosius revoliucinės žiniasklaidos elementus <...> pakeitė patrauklesnė informacinių bei pramoginių temų kombinacija“ (Dobryninas, 2001: 13). Šiuo laikotarpiu nusikaltimai informacijos rinkoje įsitvirtino kaip viena geriausiai parduodamų prekių.

Tačiau nepaisant „pramoginio“ kriminalinės pobūdžio informacijos pateikimo, ji gali byloti ir apie tam tikrą socialinės tvarkos lūžį bei apibrėžti „tuos, kurie yra visuomenėje, ir tuos, kurie yra už jos ribų“ (Hall ir kt.; Dobryninas, 2001: 39).

Šiuo atveju svarbu paminėti kritinės kriminologijos tradicijos indėlį analizuojant kriminalinio pobūdžio informacijos nušvietimą žiniasklaidoje. Šios kriminologijos krypties atstovų dėmesio centre buvo ne kriminalinės informacijos pateikimo žiniasklaidoje poveikis individams, bet nusikaltimas – kaip socialinės tikrovės konstravimo procesas, atspindintis policentrinį galios santykių tarp skirtingų socialinių agentų tinklą. Tyrinédama nusikaltimų pateikimo žiniasklaidoje principus, ši tradicija, kartu, nagrinėja kontraversiškas individų socializacijos bei naujų socialinės kontrolės formų institucionalizavimo procesus (Dobryninas, 2001: 14).

Analizuodamas deviaciją ir jos patekimą žiniasklaidoje, kritinės kriminologijos atstovas Cohen teigė, kad žiniasklaida pernelyg jautriai reaguoja į tuos elgesio aspektus, kuriuose gali būti išvelgtas tam tikras iššūkis egzistuojančioms socialinėms normoms. Pačios žiniasklaidos atsakas ir tokio elgesio pristatymas faktiškai padeda jį apibrėžti, perduoti ir pavaizduoti kaip tam tikrą modelį „autsaideriams“. Deviacijos analizei panaudodamas H. Becker etikečių teoriją, knygoje „Folks Devils and Moral Panics“ (2002) Cohen pateikia modų ir rokerių subkultūrų susidūrimo pateikimo žiniasklaidoje pavyzdį. Jis teigia, kad kuo dažniau tuometinė spauda rašė apie šias dvi gruputes,

vadindama jas prieštariningomis, tuo labiau jos įsijausdavo į savo „naująjį“ vaidmenį. Taigi pradinis deviacijos veiksmas arba normatyvinė įvairovė apibrėžiami kaip verti ypatingo dėmesio ir, savo ruožtu, sulaukia smerkiančiosios, baudžiamosios visuomenės reakcijos. Deviantas arba grupė deviantų yra segreguojami arba izoliuojami, t.y. atitolinami nuo konvencinės visuomenės. Galiausiai, jie pradeda suvokti save kaip dar labiau nukrypusius nuo socialinių normų, grupuoja save su kitais, esančiais panašioje padėtyje, kas skatina dar didesnę deviaciją. Visam šiam procesui apibūdinti Cohen įveda moralinės panikos koncepciją, kuri išsamiau bus aptarta kitoje darbo dalyje.

1.5 Moralinės panikos fenomenas

1.5.1 Moralinės panikos samprata

Moralinė panika – tai neproporcinga bei priešiška reakcija į tam tikrą sąlygą, individą arba grupę individų, kurie apibrėžiami kaip keliantys grėsmę visuomenės vertybėms, siejama su žiniasklaidos stereotipiniu informacijos pateikimu, ir vedanti prie didesnės socialinės kontrolės reikalavimo bei sukurianti reakcijos spiralę (Murji; McLaughlin, Muncie, 2006: 250-251).

Šią koncepciją vienas pirmųjų panaudojo Cohen (1972). Savo darbe apie moralinę paniką, kilusią Britanijoje 1960 metais dėl modų ir rokerių susidūrimų, jis analizuoja žiniasklaidos situacijos pateikimą ir oficialiuosius valdžios atstovų bei ekspertų pareiškimus, kurie jaunimo „problemas“ siejo su visuomenės socialinio nuosmukio simptomais. Šiuo atveju žiniasklaidos informacijos pateikimas ir apibrėžimai yra lemiami, kadangi ji yra pagrindinis informacijos šaltinis daugeliui žmonių.

Cohen suskirsto kilusio „konflikto“ tarp modų ir rokerių pristatymą žiniasklaidoje į tris dalis: pirma, žiniasklaida kalba apie didesnius negu iš tikrųjų smurto ir žalos mastus bei dalyvių skaičių. Įvykiai iškraipomi dar labiau panaudojant sensacingas antraštes bei dramatišką įvykių pateikimo stilių. Antra, žiniasklaida pateikia prognozių apie artimiausiu metu kylančius didesnius konfliktų ir smurto proveržius. Trečia, anot Cohen, žiniasklaidos įvykių nušvietimas buvo naudojamas rekonstruoti arba simbolizuoti deviaciją. Toks simbolizavimas veda prie padidinto jautrumo, taigi, įvykiai, kurie esant kitoms aplinkybėms galėtų būti suvokiami kaip pavieniai arba nesusiję, siejami su tam tikru modeliu ir suprantami kaip vienos pamatinės negalios simptomai. Abu procesai iššaukia didesnę

socialinę kontrolę. Cohen išskyrė tris šios kontrolės kultūros elementus: difuzija, kurios metu įvykiai kitose vietose yra siejami su pirminiu įvykiu; eskalavimas, kuriuo metu raginama imtis griežtų priemonių pasipriešinti pavojui; inovacija, nurodanti į policijos bei teismų galių išplėtimą siekiant išspręsti problemą (Murji; McLaughlin, Muncie, 2006: 251).

Cohen panaudojo terminą „moralinė panika“, kad apibūdintų žiniasklaidos, visuomenės ir socialinės kontrolės agentų reakciją į jaunimo daromus viešosios tvarkos pažeidimus. Pati moralinė panika nėra naujas reiškinys. Tam tikrų visuomenės segmentų elgesys dažnai buvo vertinamas kaip amoralus arba keliantys grėsmę tam tikroje kultūroje priimtinioms normoms ir elgesio modeliams. Taigi moralinė panika – tai moraliniu požiūriu jautri idėja arba socialinis įvykis, kartais apibūdinamas deviantiniu elgesiu, kuris yra priešingas visuomenių tradicinei ideologijai. Moralinė panika kyla, kai atsiranda elgesio apraiškos, kurios žymiai skiriasi nuo priimto socialinio elgesio ir vertybių (Cohen, 2002). Išskiriami šie pagrindiniai moralinės panikos elementai: (1) kažkas yra apibūdinamas kaip keliantis grėsmę „normalioms“ vertybėms ir interesams; (2) grėsmė stereotipine forma yra pristatoma žiniasklaidos; (3) intensyvus žiniasklaidos domėjimasis tam tikra tema, kuris sąlygoja visuomenės susirūpinimą; (4) valdžios atstovai arba nuomonės formuotojai reaguoja į atsiradusią grėsmę ir (5) panika mažėja arba iššaukia socialinius pokyčius.

Taigi moralinę paniką nusako pernelyg jautri žiniasklaidos, policijos bei vietinės bendruomenės lyderių reakcija į delinkventų nusikaltimus, kurie iš tikrųjų yra palyginti nežymūs tiek nusikaltimo pobūdžiu, tiek jame dalyvaujančių asmenų skaičiumi. Savo darbe Cohen parodo, kaip socialinės kontrolės agentai, įskaitant ir žiniasklaidą, amplifikuoja deviaciją. Anot kriminologo, deviantinės grupės pažymimos kaip esančios už esminių konsensu pagrįstos visuomenės vertybių ribų ir keliančios grėsmę tiek vertybėms, tiek ir pačiai visuomenei. Taigi terminas „moralinė“ nurodo, kad pastebėta grėsmė nėra kasdienė, bet kelia pavojų socialinei tvarkai arba jos idealizuotam suvokimui. Moralinės panikos keliami pavojai yra pastoviai išpučiami ir iškraipomi žiniasklaidos, kas, savo ruožtu, padidina visuomenės susirūpinimą. Dažniausiai atsakas – griežtesnio socialinio reguliavimo arba kontrolės bei grįžimo prie tradicinių vertybių reikalavimas.

Įvairūs moraliniai antrepreneriai, kurie reikalauja imtis veiksmų prieš neteisėtumo proveržį, dažniausiai taip pat skelbia, kad dabartinė kontrolė yra neadekvati. Cohen parodo, kad antrepreneriai hiperbolizuoja problemą, siekdami vietinės reikšmės įvykius paversti nacionaline problema, moralės bei socialinių standartų nuosmukio rodikliu. Kontrolės sustiprinimas iššaukia tolimesnę deviantų marginalizaciją ir stigmatizaciją, kas, savo ruožtu, veda prie tolimesnių veiksmų

reikalavimo, didesnės policijos kontrolės ir t.t., galiausiai – prie deviacijos amplifikacijos spiralės. Cohen savo analizėje reakcijos į modus ir rokerius prigimtį ir mastus siejo su XX a. 7 dešimt. Britanijos socialiniu kontekstu. Nestabilumas dėl socialinių pokyčių pokariniu periodu, nauja jaunimo kultūrų gausa, laisvė bei tradicinių susivienijimų formų, tokių kaip darbas bei šeima, atmetimas buvo panaudoti panikai kontekstualizuoti (Murji; McLaughlin, Muncie, 2006: 251).

Tačiau pastebėtina, kad Cohen įvesta moralinės panikos koncepcija susidūrė su aiškių indikatorių trūkumo problema. Siekiant suteikti šiam terminui tikslesnių kontūrų, Goode ir Ben-Yehuda išskiria penkis esminius moralinės panikos elementus:

1. Reakcijos neproporcingumas – susirūpinimas dėl moralinių deviantų skaičiaus ir jų daromos žalos viršija objektyvių, empirinių tyrimų apie padaromos žalos mastus rezultatus. Susirūpinimas yra labai didelis, tuo tarpu deviantų skaičius bei jų padaroma žala yra minimalūs arba jų netgi neegzistuoja.
2. Matuojama problema – susirūpinimas dėl pavojaus gali būti išmatuotas konkrečiais būdais, pavyzdžiui, per nuomonių apklausas.
3. Priešiškumas panikos objektams – į deviantus žiūrima kaip į pamatinių visuomenės vertybių priešus, kurių elgesiui priskiriami „blogo“ elgesio stereotipai.
4. Visuotinis susitarimas arba konsensusas, kad pavojus yra realus.
5. Kintamumas – staigus susirūpinimo dėl pastebėtos naujos moralinių deviantų grėsmės visuomenei atsiradimas ir sumažėjimas, t.y. kalbama apie moralinės panikos nenuspėjamumą masto ir intensyvumo prasme (Murji; McLaughlin, Muncie, 2006: 252).

Šiame kontekste taip pat tikslinga būtų aptarti moralinės panikos atsiradimo prielaidas. Taigi toliau darbe bus pristatyti teoriniai moralinės panikos modeliai pagal Goode ir Ben-Yehuda.

1.5.2 Moralinės panikos teoriniai modeliai

Moralinė panika suvokiama kaip neišvengiami ir periodiškai įvykiai, būdingi visuomenėms, iš naujo išgyvenančioms normatyvinių kontūrų įtvirtinimą bei apibrėžimą. Goode ir Ben-Yehuda (1994) suformulavo tris galimus moralinės panikos atsiradimo modelius: 1) masių modelis, 2) elitų sukonstruotas modelis ir 3) interesų grupės modelis. Šie modeliai naudojami siekiant suvokti skirtingus moralinės panikos tipus (Murji; McLaughlin, Munkie, 2006: 252).

Masių modelis parodo, kad moralinė panika kyla spontaniškai tarp didelio visuomenės narių skaičiaus. Susirūpinimas ir pyktis dėl pastebėtų moralinių deviantų keliamos grėsmės yra atsakas į nuolatinį visuomenėje jaučiamą spaudimą. Nerimas, kylantis dėl šio socialinio spaudimo, nesugeba įgauti tiesioginės išraiškos. Taigi įtampa perkeliama ir nukreipiama į socialinius deviantus, kurie tampa vertinami kaip to nerimo priežastis. Deviantai iš esmės funkcionuoja kaip savotiški „atpirkimo ožiai“. Jie suvokiami per kultūrinius simbolius, kurie atspindi užslėptą pamatinę socialinę įtampą. Taigi masių modelis suponuoja, kad panika kyla iš pačios visuomenės ir išreiškia jaučiamą, galbūt, klaidingai, rūpestį dėl pavojaus.

Pagrindinis masių modelio argumentas yra tas, kad žiniasklaida ir valdžios organai, atsakingi už socialinę kontrolę, negali dirbtinai sukelti visuomenės susirūpinimo teritorijose, kuriose jo anksčiau nebuvo. Tačiau ypatingi įvykiai, vadinami, katalizatoriai gali sukelti staigius moralinio pasipiktinimo proveržius. Svarbų vaidmenį masių modelyje atlieka mitai, kurie funkcionuoja kaip staigaus kolektyvinio elgesio protrūkio katalizatoriai. Masių moralinės panikos pavyzdys galėtų būti panika 1968 metais apėmusi Prancūzijos gyventojus, kai keliuose miestuose pasklido gandai apie žydų kilmės drabužių parduotuvės savininkus, savo parduotuvėse grobstančius paaugles merginas ir parduodančius jas į prostitucijos vergiją tarptautiniams kriminaliniams susivienijimams. Gyventojai pradėjo atakuoti žydams priklausančias drabužių parduotuves. Tuo tarpu šiuolaikinis mitas buvo paremtas tautosaka bei etniniais stereotipais apie žydus kaip krikščionių vaikų grobėjus (Victor, 1998).

Elitų sukonstruotas modelis suponuoja, kad elitai gali reguliuoti moralinę paniką. Jie atsargiai ir sąmoningai sukuria problemą ir baimes. Jie panaudoja pagrindines socialines institucijas siekiant sukelti ir išlaikyti visuomenės moralinį pasipiktinimą dėl tam tikros deviantų grupės keliamos grėsmės. Tikrasis tokios kampanijos tikslas yra atitraukti dėmesį nuo realių visuomenės problemų, kurių sprendimas pakenktų elitų ekonominiams ir politiniams interesams. Taigi jie iškreipia

gresiančio pavojaus mastus ir panaudoja visuomenės institucijas įskaitant žiniasklaidą, bažnyčią bei teisėsaugos spaudimą formuoti visuomenės nuomonei. Tokiu būdu tariamai pavojingų deviantų grėsmė yra išgalvojama arba perdėtai akcentuojama elitų, siekiant apsaugoti savo asmeninį interesą. Įtakingi elitiškai taipogi gali pasinaudoti mitais siekiant paveikti visuomenės nuomonę apie išgalvotą grėsmę ir, tokiu būdu, atitraukti dėmesį nuo realių socialinių problemų. Vienas elitų sukonstruotos moralinės panikos pavyzdžių galėtų būti panika, atsiradusi Rusijoje po to, kai caro įgaliotiniai pasinaudojo mitu apie žydų sąmokslą, kuris sukėlė priešišumą šios tautos atstovams, kaip priemonę nukreipti dėmesį ir pyktį nuo tuo metu aktualiausių valstybės problemos – skurdo. Visa tai sąlygojo prastuomenės išpuolius ir žudynes žydų kaimuose. Stalino laikais vykęs visuomenės „valymas“ ir daugybės išgalvotų valstybės vidaus priešų persekiojimas Sovietų Sąjungoje yra kitas šio moralinės panikos tipo pavyzdys (Victor, 1998).

Interesų grupių modelyje kalbama, kad moralinė panika tai nenumatytos moralinių kampanijų pradėtų tam tikros interesų grupės, norint atkreipti visuomenės dėmesį į tam tikrą „moralinį blogį“, pasekmės. Interesų grupių modelyje teigiama, kad taisyklių sudarytojai ir moraliniai antreprenieriai pradeda kovą dėl problemos apibrėžimo. Šiuolaikiniame pasaulyje daugelis interesų grupių įdeda daug pastangų pristatydami savo nerimus žiniasklaidoje ir siekdami paveikti viešąją opiniją. Interesų grupės dažniausiai nuoširdžiai tiki, kad jų pastangos tarnauja doroviniams tikslams, naudingiems visai visuomenei. Kartu jų veiksmai padeda sustiprinti jų pačios grupės socialinę įtaką, prestižą, materialinę padėtį ir ideologinius tikslus. Interesų grupių modelis suponuoja, kad moralinė grėsmė, išreikšta viename ankstesnių mitų, gali atitikti tam tikros interesų grupės moralinį susirūpinimą ir būti panaudota kaip priemonė paveikti visuomenės nuomonei. Išgalvotos istorijos taip pat gali padidinti grupės patikimumą ir autoritetą tam tikroje gvildenamos moralinės problemos srityje. Moralinės panikos, paskatintos interesų grupių, pavyzdys galėtų būti „baltųjų vergovės“ baimė, kuri buvo apėmusi JAV 1907 – 1917 metais. „Baltųjų vergovės“ baimė tai moralinių kampanijų prieš prostituciją, inicijuotų protestantų fundamentalistų ir moterų sufražisčių judėjimų, pasekmė. Šios panikos metu žiniasklaida sujudino visuomenės dėmesį, intensyviai publikuodama istorijas apie organizuotus kriminalinius susivienijimus, kurių nariai grobdavo jaunas moteris ir versdavo jas verstis prostitucija. Šimtai nevedusių, neregistruotoje santuokoje gyvenančių jaunų vyrų, kaip ir neištekintų mylimieji, buvo apkaltinti įsitraukimu į „baltąją vergovę“; kai kurie jų buvo areštuoti ir įkalinami (Victor, 1998).

Taigi moralinė panika – tai kolektyvinio elgesio forma, kuri apibūdinama staigiai padidėjusiu susirūpinimu ir priešišku visuomenėje, kaip reakcija į plačiai paplitusius įsitikinimus dėl

pastebėtos naujos moralinių deviantų grėsmės. Tačiau vėlesnė empirinė analizė dažniausiai parodo, kad pastebėta grėsmė buvo perdėta arba išvis neegzistuojanti. Moralinė panika yra apibrėžiama kaip socialiai sukonstruota socialinė problema, kuriai būdinga neadekvati reakcija galimai grėsmei. Neretai ji sąlygoja socialinių judėjimų, orientuotų pašalinti grėsmingus deviantus, atsiradimą ir gali paskatinti moralines kampanijas bei politines „kovas“ siekiant įtraukti teisines institucijas „kovai“ su pavojingais deviantais. Taigi įsitikinimas, o ne emocija, yra moralinės panikos motyvas. Šiuo atveju didelė visuomenės dalis reaguoja į socialiai sukonstruotas moralinių deviantų grėsmes.

Taigi klaidingi kaltinimai konstruoja tariamus deviantus, kai valdžios organai, atsakingi už socialinę kontrolę, sistemingai tuos kaltinimus įteisina. Kriminologas E. Currie parodė, koku būdu netgi esant visiškai išgalvotiems deviantiniams veiksams, individai gali atitikti deviantinio elgesio stereotipus. Curry (1968) savo tyrime apie raganų medžiokles Europoje teigia, kad valdžios atstovus įtvirtinti klaidingus kaltinimus raganavimu, kaip įrodymą, jog asmuo buvo raganus, paskatino ypatingas keturių sąlygų derinys. Visų pirma, dauguma žmonių tikėjo ir bijojo paslaptinių raganų, kurios, buvo manoma, praktikuodavo juodąją magiją, kad pakenktų žmonėms. Antra, ilgainiui atsirado naujos ekspertų, užsiimančių raganų demaskavimu, profesijos – raganų ieškotojai. Trečia, raganų ieškotojai naudojo neaiškius testus raganoms nustatyti. Taigi apkaltintas žmogus beveik automatiškai būdavo pripažįstamas kaltu. Visa tai stiprindavo raganų ieškotojų kompetenciją ir įtaką. Ketvirta, tradicinė krikščionių religijos ideologija apie šėtono daromą blogį suaktyvino Inkvizicijos potencialių eretikų paieškas (Victor, 1998).

Klaidingi kaltinimai yra būtina moralinės panikos dalis. Kad moralinė panika apimtų didelį žmonių skaičių, tam tikri žmonės turi būti viešai identifikuoti su esančia grėsme, net jeigu deviantinis elgesys, dėl kurio jie yra kaltinami, yra visiškai išgalvotas. Tuo tarpu grupei, kuri jaučia pavojų, yra būtina surasti matomus „atpirkimo ožius“. Klemke ir Tiedeman (1990) nustatė tris socialines sąlygas, kurios yra susijusios su klaidingų kaltinimų augimu. Pirma, visuomenėje plačiai paplitęs įsitikinimas, kad grėsmė kyla iš naujų deviantų. Antra, vyksta konkurencija tarp naujesnių ir labiau tradicinių socialinės kontrolės institucijų ir valdžios organų dėl teisingumo vykdymo. Naujesni valdžios organai stengiasi praplėsti ir pagrįsti savo valdžią. Trečia, naujai pastebėtos deviacijos tyrimas remiasi diagnostinėmis priemonėmis ir testais, kurie yra pernelyg supaprastinti ir neapibrėžti ir, tokiu būdu, yra netikslūs „nustatant“ deviantus.

1.5.3 Deviacijos amplifikacija

Kalbant apie moralinės panikos veikimo mechanizmus, svarbu aptarti deviacijos amplifikacijos koncepciją. Cohen deviacijos amplifikacijos mechanizmą laiko neatsiejama moralinės panikos dalimi. Teorinėje literatūroje išskiriami du amplifikacijos tipai: (1) deviantinio elgesio amplifikacija ir (2) už tokį elgesį areštuotų asmenų skaičiaus amplifikacija. Deviacijos amplifikacija – tai procesas, kai žiniasklaidos, policijos, visuomenės bei politikų reakcija į nekonformistinį elgesį padeda ne kontroliuoti deviaciją, bet, priešingai, turi atvirkštinį poveikį – skatina jos augimą (Muncie; Muncie, McLaughlin, 2006: 127).

Pats terminas buvo įvestas Wilkins (1964) ir nurodo į nenumatytą moralinės panikos arba socialinės politikos, sukurtos užkirsti kelią arba sumažinti deviaciją, pasekmę. Taigi didelės įtakos turi policijos, politikų arba žiniasklaidos vaidmuo identifikuojant deviantinį elgesį. Tradiciškai žiniasklaidos arba „moralinių antreprenierių“ dėmesys deviacijai pritraukia „naujus dalyvius“, tokiu būdu, amplifikuojant deviacijos mastus visuomenėje. „Paženklintieji“ nusprendžia reaguoti ir simboliškai realizuoja jiems priskirtą žiniasklaidos apibrėžimą. Vėliau einančios reakcijos į sukonstruotų deviantų elgesį, pavyzdžiui, ypatingas valdžios institucijų dėmesys bei pokyčiai savęs pačių identifikacijoje, manoma, sukelia didesnę įsitraukimą į deviantinius veiksmus.

Wilkins terminą deviacijos amplifikacija naudojo tyrinėdamas santykį tarp tolerancijos/netolerancijos lygių ir deviantinių tapatumų sustiprinimo. Jis atkreipė dėmesį, kaip visuomenės, kuriose susiformavo netolerantiškas požiūris į deviaciją, buvo linkusios daugiau veikų priskirti prie nusikalstamų bei taikyti daugiau formalių priemonių prieš nusikaltėlius. Tai, savo ruožtu, vedė prie didesnio deviantų susvetimėjimo, deviantinių grupių nusikaltimų bei netolerantiško požiūrio į deviantus augimo. Kuo labiau individas yra apibūdinamas kaip nutolęs nuo kultūrinių normų, tuo labiau tikėtina, kad jis pradės elgtis nekonformistiškai. Taigi Wilkins teigė, kad deviacijos kontrolė geriausiai pasiekama per socialinių sistemų, kurios gali toleruoti skirtybę ir minimizuoti asmenų, priskiriamų prie deviantų grupės, sukūrimą.

Tuo tarpu Cohen kalbėjo apie socialinės reakcijos įtaka deviantinių veiksmų amplifikacijai, kuri, savo ruožtu, sukelia tikrąją amplifikaciją, pasireiškiančią padidėjusiu deviacijos lygiu ir susijusią su deviantinių grupių savo „naujojo“ visuomenės apibrėžto tapatumo priėmimu.

Pastebėtina, kad deviacijos amplifikacijos koncepcija turi panašumų su daugybe etikečių teorijos teiginių, kurioje pagrindinis deviacijos konstravimo veiksnys yra socialinė reakcija, o ne individualus elgesys. Kitas žymus kriminologas J. Young (1971) taip pat pritaikė šią koncepciją savo studijoje apie marihuanos vartojus viename iš Londono rajonų XX a. 7 dešimt. pabaigoje. Knygoje „The Drugtakers“ (1971) jis demonstruoja žiniasklaidos vaidmenį deviacijos amplifikacijoje. Young pastebi, kad moralinė panika dėl narkotikų vartojimo yra tiesiogiai susijusi su kovos su narkotikais policijos skyrių atsiradimu, kurie, savo ruožtu, padidina su narkotikais susijusių areštų skaičių. Taigi išaugęs areštų skaičius atspindi ne tiek nusikaltimų lygio padidėjimą, kiek didesnę policijos aktyvumą: daugiau policijos pareigūnų yra įtraukti į teisės pažeidėjų paieškas, o to pasekmė – „dirbtinė nusikaltimų banga“. Young taip pat atkreipė dėmesį labiau į ideologinį žiniasklaidos vaidmenį aktyviai konstruojant reikšmes, o ne tiesiog atspindint jau egzistuojančias bendras reikšmes.

Taigi jis parodė, kaip palyginti nekaltas socialinis veiksmas – marihuanos rūkymas – žiniasklaidos, policijos bei visuomenės reakcijų išdavoje buvo paverstas rimta socialine problema. Per sensacingus pranešimus vartotojai žiniasklaidoje buvo vaizduojami kaip keliantys grėsmę visuomenės moralei bei saugumui. 1967 metais toks stereotipas sukėlė visuotinį pasipiktinimą. Žiniasklaidos spaudimas privertė policiją imtis tiesioginių veiksmų – sustiprinti sekimą ir padidinti areštų skaičių. Tai, kas kažkada narkotikų vartotojams buvo tiesiog pomėgis, tapo jų išskirtinumo simboliu. Policijos veiksmai amplifikavo narkotikų vartojimo mastus ir šio proceso simbolinę reikšmę patiems vartotojams. Be to, kadangi narkotinių medžiagų vartojimas buvo nustumtas „į pogrindį“, iš nepelningo užsiėmimo jis pavirto kriminalinio pasaulio organizuotu verslu ir tapo dar uždaresniu. Tokiu būdu socialinė reakcija amplifikuoja deviaciją tiek mitine, tiek faktine prasme. Viso to pasekmė – eskalacijos spiralė. (Muncie; Muncie, McLaughlin, 2006: 128)

1.6 *Piktnaudžiavimas narkotikais*

1.6.1 Socialiniai piktnaudžiavimo narkotikais aspektai

Mūsų kasdienėje vartosenoje „piktnaudžiavimas narkotikais“ dažniausiai nurodo ne į pavojingą arba netinkamą gydytojo išrašyto narkotiko vartojimą, o į draudžiamą narkotiko vartojimą, t.y. kuri visuomenė vertina kaip pavojingą arba tiesiog nepageidaujamą. „Piktnaudžiavimas narkotikais“

nėra naudojamas kalbant apie tokias legalių narkotikų, kaip alkoholis, tabakas, raminamieji, trankvilizantai ir stimulatoriai, rūšis, bet nurodant į marihuanos, kokaino, heroino, LSD ir kitų nelegalių arba, tiksliau, socialiai smerkiamų narkotikų vartojimą (Thio, 1988: 338). Todėl šis terminas yra ne mokslinė, o socialinė konstrukcija, apibrėžianti tam tikrą socialiai nepageidaujamą elgesį.

Be abejo narkotikai dėl savo cheminės ir farmakologinės sudėties turi poveikį žmogaus organizmui, tačiau jis turi mažai bendro su jų suvokimu ir apibrėžimu visuomenėje. Taigi visuomenės požiūris į šias medžiagas labiau sietinas su visuomenės nusistatymais ir emocijomis. Visuomenė, tiksliau, tam tikri visuomenės segmentai apibrėžia, kas yra narkotikai, ir tokiu būdu, socialinė definicija apsprendžia mūsų požiūrius (Thio, 1988: 339). Taigi „piktnaudžiavimas narkotikais“ nurodo į socialiai draudžiamų narkotikų vartojimą. Atkreiptinas dėmesys, kad tarp visų neteisėtų narkotikų, dažniausiai su piktnaudžiavimu narkotikais problema asocijuojami marihuana, kokainas, LSD ir heroinas.

Kalbant apie draudžiamų narkotikų pavojingumą, tikslinga atkreipti dėmesį į keletą faktų apie legalių narkotikų vartojimo pasekmes. Legalių narkotikų vartojimas (alkoholio ir tabako) iššaukia žymiai daugiau mirčių, ligų, žiaurių nusikaltimų, ekonominių nuostolių ir kitų socialinių problemų negu nelegalių narkotikų vartojimas. Tabakas, pavyzdžiui, nužudo 13 kartų daugiau amerikiečių negu sunkieji narkotikai (Thio, 1988: 339).

Visuomenės reakcija į įvairius nusikaltimus keičiasi priklausomai nuo laikmečio ir vietos. Šiuo metu opiumas yra nelegalus narkotikas, tačiau prieš du šimtmečius jis buvo legalus ir laikomas savotiška to laikmečio panacėja. Tuo tarpu tabako rūkymas dabar yra teisėtas visose valstybėse, tačiau XVII a. jis buvo draudžiamas daugelyje šalių ir kai kuriose valstybėse netgi buvo griežtai baudžiamas (pavyzdžiui, nosies arba lūpų nupjovimu).

Senovės Indijoje marihuana buvo laikomas šventu ir naudingu narkotiku. Tačiau šiuolaikinėje visuomenėje marihuanos vartojimas susilaukia didelio pasipriešinimo, kas iškreipia tiek paprastų žmonių, tiek mokslininkų vertinimus apie jos poveikį. Dauguma tyrimų rodo, kad marihuana linkusi slopinti, o ne skatinti agresyvų elgesį. XX a. 8 dešimt. pradžioje kai kurie mokslininkai tvirtino, kad marihuanos rūkymas turi labai neigiamą poveikį mūsų sveikatai, ypač, smegenims ir plaučiams, buvo kalbama apie ankstyvą senėjimą, imuniteto silpnėjimą, vėžį, sunkius sutrikimus kvėpavimo takų zonoje, nevaisingumo ir impotencijos problemas, didėjančią vaikų išsigimimų riziką ir pan.

Tačiau vėliau šios išvados buvo paneigtos tyrimų, atliktų šalyse, kuriose marihuanos rūkymas yra praktikuojamas beveik kasdien išsūtų kartų ir kuriose pati vartojama narkotinė medžiaga yra žymiai stipresnė negu ta, kurią, pavyzdžiui, rūko JAV. Taigi atlikti tyrimai nenustatė neigiamų marihuanos rūkymo padarinių. Goode teigia, kad, be abejo, marihuanos vartojimas gali būti pavojingas bei turėti tam tikrą neigiamą poveikį žmonių sveikatai, kadangi nėra nei vieno narkotiko arba kitos cheminės medžiagos, kurie būtų visiškai nekenksmingi žmogaus organizmui. Kitaip tariant, marihuanos rūkymas gali būti tiek pat žalingas arba pavojingas, kiek vandens gėrimas, valgymas ir pan., priklausomai nuo vartotojo fizinės būklės, dozės ir narkotiko vartojimo dažnumo bei trukmės. Dauguma marihuanos vartotojų nėra sunkūs, chroniškai vartotojai (Thio, 1988: 343). Be to marihuanos poveikis labiau sietinas su tuo, kaip šis narkotikas yra vartojamas, o ne su jo prigimtimi. Akivaizdu, jeigu suvartojama didelė dozė, marihuana gali tapti pavojingu narkotiku, kaip cigaretės, alkoholis arba kitos narkotinės ir psichotropinės medžiagos.

Kitas nelegalus narkotikas – kokainas. Tačiau prieš patekdamas į draudžiamų narkotinių medžiagų sąrašą, kokainas buvo naudojamas kaip vietinis anestetikas gydyti depresijai, nuovargiui, pripratimui prie morfino bei skrandžio sutrikimams. Kokainas taip pat buvo pagrindinė sudedamoji dalis daugelyje patentuotų vaistų ir gaiviųjų gėrimų. Tačiau XX a. pr. JAV išleidus kokaino vartojimą draudžiančius įstatymus, jis tapo plačiai naudojamas laisvalaikio leidimo metu. Tuo laikotarpiu dauguma jo vartotojų priklausė socialiai silpnoms grupėms: afroamerikiečiai, žemesniųjų klasių atstovai ir nusikaltėliai. Tačiau dabar šis narkotikas virto prabangos ir statuso simboliu ir yra vartojamas pakankamai pasiturinčių asmenų (Thio, 1988: 345). Kalbant apie kokaino poveikį žmogaus organizmui, pastebėtina, kad prie jo nėra fiziškai priprantama, tačiau atsiranda stipri psichologinė priklausomybė dėl malonumo, patiriamo vartojant šį narkotiką.

LSD – kita narkotinė medžiaga, kuri laikui bėgant buvo priskirta draudžiamų narkotikų grupei. Pirmą kartą ji buvo panaudota kaip anestetikas chirurginėse operacijose, tačiau 1965 metais JAV buvo uždrausta kaip per stipri bei kelianti pavojų pacientų sveikatai. XX a. 7 dešimt. pabaigoje šis narkotikas pasirodė gatvėse, tačiau nesusilaukė didelio populiarumo, bet sugrįžęs 8 dešimt. pabaigoje didžiuosiuose JAV miestuose sukėlė tai, kas vėliau žiniasklaidos buvo pavadinta „LSD epidemija“. LSD žinoma žiniasklaidoje kaip haliucinogeninė medžiaga, tačiau iš tikrųjų tai ramiamasis slopinamasis preparatas. Per didelės jo dozės gali sukelti psichozes, konvulsijas, smurtinį elgesį, komą arba mirtį. Kaip įprasta, žiniasklaida atkreipė dėmesį tik į šias neigiamas patirtis, kad parodytų šio narkotiko pavojingumą. Sensacingi įvykiai dažnai buvo pateikiami kaip tipiniai. Viso to pasekmė – LSD bijoma kaip vieno stipriausio ir labiausiai piktnaudžiaujamo

narkotiko (Thio, 1988: 347). Manoma, kad jis sukelia paranojišką, nenuspėjimą elgesį ir psichiškai nesveikas reakcijas, kurios gali pastūmėti žmogų imtis smurtinių veiksmų. Tačiau, priešingai vyraujančiai nuomonei, tiek LSD perdozavimas, tiek žiaurus psichiškai nesveikas elgesys yra beveik nebūdingi šio narkotiko vartotojams. Kita vertus, sensacingo pobūdžio istorijos galėjo iš dalies įtakoti ypač nedidelį perdozavimo atvejų skaičių tarp LSD vartotojų. Pripažindami, kad narkotikas gali sukelti tokias pasekmes, kaip koma ir mirtis, dauguma jo vartotojų, vengdami minėtų pasekmių, vartoja šią medžiagą pakankamai saikingai. Prie LSD taipogi nėra priprantama nei fiziškai, nei psichologiškai, tačiau norint patirti pirminį poveikį, reikia didinti jo dozę. Dauguma šio medžiagos vartotojų tik eksperimentuoja su LSD, bandydami patirti specifinį psichodelinį poveikį. Taigi šis narkotikas vartojamas epizodiškai, t.y. retkarčiais, todėl dažniausiai nesukelia priklausomybės jausmo.

Dar viena nelegali narkotinė medžiaga – heroinas, kuris atsirado 1898 metais iš morfino, o šis, savo ruožtu, buvo išgautas iš opiumo 1803 metais. Tiek morfinas, tiek heroinas buvo naudojami kaip analgetikai, tačiau dabar heroino vartojimas tapo bene didžiausią rūpestį keliančia problema piktnaudžiavimo narkotikais kontekste. Šis narkotikas sukelia tiek fizinę, tiek psichologinę priklausomybę (Thio, 1988: 351). Tačiau nepaisant sukeltos priklausomybės, dauguma jo vartotojų netampa priklausomais, kadangi po pirmųjų euforijos potyrių tolesnis jo vartojimas dažniausiai suteikia vis mažiau malonių pojūčių. Be to netgi ilgai vartojant heroiną, nebūtinai patiriami rimti sveikatos sutrikimai. Palyginti su kitais psichoaktyviais narkotikais, ši medžiaga faktiškai yra nežalinga. Skirtingai negu cigarečių rūkymas ir alkoholio vartojimas, ilgesnis šio narkotiko vartojimas nebūtinai kenkia žmogaus kūno organams, audiniams arba ląstelėms. Tol, kol heroino vartotojai paiso ir neatmeta kitų gyvenimo aspektų, jie gali likti tokie pat sveiki, kaip ir narkotiko nevartojantys asmenys. Narkotikų vartotojai, kurie sugeba gauti tinkamą narkotiko kiekį iš legalių kanalų ir turi tam pakankamų lėšų, dažniausiai padoriai atrodo, rūpinasi savo mityba ir sugeba pakankamai efektyviai vykdyti savo socialinius bei darbinius įsipareigojimus. Toks vartotojas dažniausiai nesiskundžia sveikatos sutrikimais ir, apskritai, beveik neišsiskiria nuo aplinkinių. Tuo tarpu gatvės narkomanams yra didesnė tikimybė patirti narkomanijos prevencijos įstatymų pasekmes, dėl kurių heroino kainos juodojoje rinkoje yra pakankamai didelės, ir kas, savo ruožtu, verčia vartotojus skirti didelę dalį savo laiko įnirtingai pinigų paieškai. Ieškodami pinigų, narkotikų vartotojai beveik neturi laiko rūpintis savo mityba, dėl ko prastėja jų fizinė būklė. Dėl tos pačios priežasties jie neretai įsitraukia į vagystes, lošimus iš pinigų, prostituciją ir kitus nusikaltimus, tokiu būdu, patirdami didžiulę fizinę įtampą. Taigi, kai jiems pagaliau pavyksta surasti pakankamai pinigų eilinei dozei, jie dažniausiai būna fiziškai ir emociškai išsekę. Be to jie

neturi jokios galimybės gauti informacijos apie išigyto produkto kokybę ir stiprumą. Kartu pažymėtina, kad skirtingai negu kitų narkotikų rūšių atveju, heroino vartotojai dažniausiai priklauso socio-ekonomiškai nuskriaustoms visuomenės grupėms (Thio, 1988: 353-356).

1.6.2 “Kovos” su narkotikais socialiniai aspektai

Remiantis medicinos istoriko Musto požiūriu, dažniausiai visuomenės praeina tris narkotikų vartojimo stadijas: (1) pirminė euforijos stadija, kai maža vartotojų grupė pasakoja apie narkotikų nekenksmingumą arba netgi naudą bei teigiamą poveikį; (2) vidurinis paplitimo periodas, kai vis daugiau ir daugiau žmonių vartoja narkotikus ir, tokiu būdu, daugėja pranešimų apie su narkotikų vartojimu susijusias problemas; (3) stipraus pasipriešinimo narkotikams periodas, kai jų populiarus įvaizdis tampa tiek negatyvus, kiek kažkada buvo pozityvus.

Per visą “kovos” su narkotikais istoriją, buvo atlikta daug bandymų kontroliuoti jų vartojimą visuomenėje. Svarbu atkreipti dėmesį, kad narkotikai, kol nėra vartojami, patys savaime nekelia grėsmės. Taigi kontrolė dažniausiai nukreipiama į palyginti bejėges socialines grupes, todėl “kova” su narkotikais gali būti suvokiama ne tik kaip “kova” su tam tikru socialiai nepageidaujamu elgesiu, bet kaip “kova” su tam tikra „socialiai nepageidaujama“ socialine grupe.

JAV pirmasis bandymas kontroliuoti opiatų vartojimą atsirado 1875 metais miesto nutarimo forma prieš opiumo rūkymo patalpas San Franciske. Šioje šalyje paprotį rūkyti opiumą įvedė kinų nešikai, kurie buvo atvežti dirbti geležinkelio tiesime. Iš pradžių tokie opiumo rūkymo susibūrimai buvo toleruojami, tačiau vėliau kinai pradėjo kelti grėsmę angloamerikiečių darbo rinkai, kadangi sutikdavo būti samdomi dirbti ilgas valandas už minimalų atlyginimą. Angloamerikiečiai darbininkai pradėjo kampaniją prieš kiniečius ir jų opiumo rūkymo patalpas, kaltindami juos angloamerikiečių vaikų pripratimu prie opiumo rūkymo. Galiausiai, sekdami San Francisko pavyzdžiu, kiti didieji miestai taip pat išleido nutarimus prieš opiumo rūkymo patalpas. Faktiškai įstatymai prieš opiumo vartojimą buvo nukreipti prieš kiniečius, ir suteikė legalų pagrindą nevaržomiems policijos reidams ir kratoms kiniečių namuose. Panašiai kaip ir “no-knock” (“be perspėjimo”) įstatymai, išleisti 1970 metais ir faktiškai nukreipti prieš tuometinį konvencionalių visuomenės normų nesilaikantį jaunimą. Taigi panašių įstatymų leidyba buvo vienas iš būdų kontroliuoti tam tikroje visuomenėje tam tikru laikotarpiu tam tikras nepageidaujamo elgesio apraiškas arba socialines grupes. 1909 JAV Kongresas išleido įstatymą, draudžiantį opiumo importą

rūkymui, kuri 1914 metais papildė Harrison narkotikų aktas (The Harrison Narcotic Act), draudžiantis opiumo ir jo darinių pardavimą arba laikymą. Tuo laikotarpiu buvo žinoma, kad uždraustus narkotikus vartoja tokios „socialiai nepageidaujamos“ grupės kaip prostitutės, vagys bei chuliganai, kurie naujojo įstatymo kontekste tiesiog tapo narkomanais. Tuo tarpu įstatymas beveik nepalietė opiatų vartotojų iš aukštesnių socialinių klasių, kadangi jie turėjo galimybių teisėtai įsigyti šio preparato iš savo gydytojų. Reikėtų pažymėti, kad XIX a., kuomet opiumas buvo naudojamas, panašiai kaip dabar vartojami alkoholiniai gėrimai ir tabakas, daugumos aukštesniųjų ir viduriniųjų klasių angloamerikiečių, nebuvo imamasi jokių bandymų uždrausti šią narkotinę medžiagą.

Maždaug 1900 metais JAV buvo išleista eilė valstijų įstatymų bei municipaliteto nutarimų prieš kokaino vartojimą. Tuometiniai įstatymai, draudžiantys šio narkotiko vartojimą, faktiškai buvo nukreipti prieš afroamerikiečius. Tuo laikotarpiu kokainas buvo plačiai paplitęs tarp šios rasinės grupės atstovų, ir angloamerikiečiai baiminosi, kad apsvaigę nuo narkotikų, afroamerikiečiai gali imtis prieš juos smurtinių veiksmų, seksualinės prievartos prieš angloamerikietes moteris ir pan. Taigi įstatymai prieš kokaino vartojimą buvo naudingi siekiant kontroliuoti afroamerikiečius ir laikyti juos „savo vietoje“ (Thio, 1988: 360).

1937 metais JAV Kongresas išleido Marihuanos apmokestinimo aktą (Marihuana Tax Act). Šis įstatymas savo ruožtu buvo nukreiptas prieš meksikiečius, gyvenančius JAV teritorijoje. Meksikiečiai migrantai darbininkai, įsikūrę JAV Vakaruose ir Pietvakariuose, rūkydavo marihuaną, tuo tarpu angloamerikiečiai, visų pirma, išsigandę jų konkurencijos darbo rinkoje, pradėjo skleisti gandus, kad paveikti žolės, meksikiečiai neretai įsitraukdavo į sunkius nusikaltimus, pavyzdžiui, žmogžudystes, prievartavimus ir pan.

XX a. 6 dešimt. dėl heroino vartojimo plitimo labiausiai buvo kaltinami komunistai. Buvo manoma, kad prekyba narkotikais yra jų sąmokslas prieš JAV dalis. Šiuo atveju Kubos vaidmuo buvo užtvindyti JAV sunkiaisiais narkotikais ir, tokiu būdu, sunaikinti Amerikos jaunimą. 1956 metais išleistas Narkotikų kontrolės aktas (Narcotic Control Act) buvo labai griežtas narkotikų prekeiviams (Thio, 1988: 361).

1960 metais JAV žiniasklaidoje pasirodė istorijų apie marihuanos ir kitų psichodelinių medžiagų vartojimo pasekmes. Viso to pasekmė – eilė naujų federalinių įstatymų dėl bausmių griežtinimo už draudžiamų narkotikų vartojimą. Šiais įstatymais buvo siekiama nubausti jaunimą, kuris išdrįsdavo nepripažinti konvencionalių vertybių ir pasipriešinti valstybės aparatui.

Tuo tarpu šiandien narkotikų vartotojai nebėra taip griežtai baudžiami. Pagrindinė priežastis – žymūs pokyčiai jų demografinėje struktūroje. Ankstesniuose laikotarpiuose narkotikų vartojimas dažniausiai buvo siejamas su galios neturinčiomis mažumomis, nekonvencionalių jaunimu ir socialiai nepageidaujamais asmenimis. Tuo tarpu mūsų laikais narkotikų vartotojus galime rasti ne tik tarp aukštųjų mokymo įstaigų studentų, bet ir tarp sportininkų, pramogų pasaulio įžymybių, įmonių vadovų ir kitų klestinčių bei gerbiamų žmonių. Kitaip tariant, narkotikų vartotojai jau nebėra „kiti“ – dabar jie yra „mes“. Remiantis Narkotikų kontrolės prie LR Vyriausybės tyrimo duomenimis, 2004 metais Lietuvoje net 61,5 proc. gyventojų narkotikus vartojančius asmenis vertino kaip ligonius. Tokiu būdu vietoj to, kad būtų baudžiami kaip pavojingi nusikaltėliai, jie sulaukia mūsų užuojautos. Atsiranda narkologiniai centrai, kuriamos švietėjiškos narkotikų prevencijos programos ir pan.

Kartu sušvelninusi požiūrį į narkotikų vartotojus, mūsų visuomenė ir toliau ieško, kam suversti kaltę dėl narkotikų vartojimo paplitimo. Anksčiau pagrindiniais „atpirkimo ožiais“ būdavo bejėgės mažumos ir nekonvencionalus jaunimas, tačiau šiandien – tai neturtingos užsienio šalys, kurios pagamina didžiąją dalį narkotikų (Meksika, Peru, Bolivija, Kolumbija, Afganistanas ir pan.).

Taigi praeityje „kova“ prieš narkotikus didžiąja dalimi buvo nukreipta į mažumas ir kitas bejėgės socialines grupes, kurios buvo siejamos su narkotikų vartojimu. Šiandien matome akivaizdžias pastangas ne tik suprasti narkotikų vartotojus, bet ir suteikti jiems paramos. Pagrindinė šių pokyčių priežastis yra ta, kad vis didesnė jų dalis yra konformistinės visuomenės nariai. Todėl suprantama, kad dabar visuomenė dėl narkomanijos problemos labiau kaltina narkotikų pardavėjus, o ne vartotojus. Tuo tarpu vyriausybė kaltę bando suversti narkotikus gaminančioms valstybėms. Tokiu būdu griežtos priemonės yra nukreipiamos prieš narkotinių medžiagų tiekėjus.

1.6.3 „Narkotikų baimių“ socialiniai aspektai

Kalbant apie socialinį „narkotikų baimių“ konstravimą, bus remiamasi amerikiečių sociologo Reinerman teorinėmis bei praktinėmis išvalgomis.

Reinarman kalba apie kruopščiai kultivuojamą isteriją dėl narkotikų, kartu bandymas atskleisti esminius šio kultivavimo proceso elementus. Anot sociologo, „kovos“ prieš narkotikus, narkomanijos prevencijos kampanijos ir kiti padidinto visuomenės dėmesio narkomanijos problematikai laikotarpiai nėra paprasčiausios reakcijos į įvairias su narkotikų vartojimu susijusias problemas. Narkotikų baimės yra pasikartojantis kultūrinis ir politinis fenomenas, reikalaujantis sociologinio suvokimo. Taigi svarbu ne tik, kodėl žmonės vartoja narkotikus, bet ir suprasti tokio didelio visuomenės susirūpinimo narkotikų problemomis struktūrą. Reinarman „baimes“ įvardina kaip vieną iš moralinės panikos formų, ideologiškai sukonstruotų tam, kad interpretuotų vieną ar kitą „cheminį blogį“, kaip esminę daugybės visuomenės problemų priežastį (Reinarman, 1999: 58).

Reinarman pateikia skirtingus narkotikų baimių laikotarpių pavyzdžius. Pasak sociologo, visiems laikotarpiais buvo būdingi griežti narkotikų kontrolės įstatymai, turėję sumažinti šių medžiagų vartojimą bei su tuo susijusias problemas. Reinarman teigia, kad nėra jokių šių įstatymų efektyvumo įrodymų, tačiau akivaizdu, kad jie praplėtė socialinės kontrolės ribas bei pagerino jos kokybę „pavojingų“ socialinių grupių atžvilgiu.

Sociologas išskiria septynis pagrindinius narkotikų baimių elementus: (1) tiesos buvimas; (2) žiniasklaidos problemos eskalavimas; (3) politiniai-moraliniai antrepnierių; (4) profesinės interesų grupės; (5) konflikto istorinis kontekstas; (6) narkotikų vartojimo susiejimas su „pavojinga klase“; ir (7) narkotikai kaip daugybės visuomenės problemų kaltininkas.

Pirmuoju atveju turima omenyje, kad visos prieš narkotikus nukreiptos kampanijos yra iš dalies teisingos, kadangi visais laikais ir visose visuomenėse egzistavo šių medžiagų vartojimas, kuris kartais viršydamas to laikotarpio visuomenės normas, sukeldavo neigiamas pasekmes.

Žiniasklaidos vaidmuo šiame procese siejamas su rutinizavimo procesu – meistriškai paversdama kritinius atvejus tipiniais, o epizodinius – epideminiais, ji dramatinizuoja narkotikų bei kitas socialines problemas dėka savo įprastų žinių kūrimo mechanizmų bei komercinių interesų (Reinarman, 1999: 61).

Kalbant apie narkotikų baimių moralinius antrepnierių, Reinarman pabrėžia, kad labiausiai įtakingi jų yra politiniai elitai. Reikalaujami atkreipti dėmesį į narkotikų vartojimą problemą, antrepnierių neretai tampa žiniasklaidos pirminis šaltinis apie vieną ar kitą narkotikų keliamą „pavojų“. Reinarman pastebi, kad socialinių baimių metu, antrepnierių sugeba išgauti sau naudos,

kuri dažniausiai turi finansinę išraišką ir mažai bendro su pačia narkotikų problema. Politinis elitas, apibūdinamas narkotikus kaip funkcinį blogį, nukreipia dėmesį nuo kitų, labiau sisteminių visuomenės problemų. Kartu politinėje kultūroje buvimas griežtu narkotikų atžvilgiu leidžia lyderiams užimti stabilią poziciją nerizikuojant prarasti piliečių balsų ir, tuo pačiu, finansinio rėmimo.

Narkotikų baimių metu įvairios profesinės interesų grupės varžosi dėl teisės į narkotikų problemą, t.y. galėjimą kurti ir įtakoti visuomenės narkotikų problemos apibrėžimą ir, tokiu būdu, nusakyti, kokių veiksmų turėtų būti imamasi. Šios grupės apima pramoninkus, bažnyčios atstovus, medikų, farmacininkų asociacijas, įvairias teisingumo vykdymo institucijas, mokslininkus, gydymo industriją bei buvusius narkomanus, atsivėrusius į ligos ideologiją (Reinarman, 1999: 61).

Tačiau vien žiniasklaidos, moralinių antrepnierių ir profesinių interesų grupių nepakanka narkotikų baimėms atsirasti. Šiuo atveju pabrėžiama pamatinių konfliktų svarba, kurie paverčia narkotikus funkcinę blogybę. Socialinių baimių metu, tie patys konfliktai – ekonominiai, politiniai, kultūriniai, klasiniai arba jų kombinacijos – sukuria kontekstą, kuriame narkotikų vartotojų grupės apibrėžiamos kaip pavojingos.

Kitas svarbus momentas, į kurį atkreipia dėmesį Reinarman tas, kad narkotikų baimės nėra apie narkotikus *per se*, kadangi narkotikai nesukelia socialinių pasekmių tol, kol jie nepradedami vartoti individų. Narkotikų baimės yra apie narkotikų vartojimą tarp konkrečios individų grupės, kurios dažniausiai įtakingų grupių jau būna apibrėžtos kaip keliančios grėsmę.

Taigi narkotikams arba jų manomam poveikiui juos vartojančiai grupei suverčiama kaltė dėl įvairių socialinių negandų, kurios su narkotikų vartojimu yra susijusios netiesiogiai. Tokių kaltinimų reikšmė yra labai svarbi, kadangi jie suteikia didžiulę aiškinamąją galią ir, tokiu būdu, platesnį rezonansą tvirtinimams apie „narkotikų baimes“. Taigi, manipuluodami narkotikų problema, elitai slepia socialines ligas, kurios yra būdingos jų kontroliuojamai socialinei sistemai.

Narkotikų baimės ir kiti padidinto visuomenės dėmesio narkotikų problemai laikotarpiai nėra pavieniai nesusiję epizodai. Pavyzdžiui, pareiškimai apie narkotikų žalą visuomenei, gali padėti elitui padidinti socialinę kontrolę grupėms, kurios suvokiamos kaip pavojingos, įtvirtinti vienos klasės moralinį kodeksą kaip dominuojantį arba mobilizuoti rinkėjų paramą (Reinarman, 1999: 62). Kartu sociologas bando atsakyti į klausimą, kodėl Amerikos visuomenė yra jautri narkotikų

baimėms. Viena vertus, tvirtinimai apie narkotikų blogį yra gyvybingi Amerikos kultūroje, kadangi iš dalies jie suteikia piliečiams galimybę turėti savotišką „tautos demoną“, kuriam galima suversti kaltę dėl įvairaus netipinio elgesio arba kitų sąlygų, keliančių nerimą, bet kurių jie negali paaiškinti kitais būdais. Amerikos politinėje kultūroje individualūs problemų aiškinimai yra labiau paplitę negu socialiniai. Kita vertus, Amerikos visuomenė išsivystė iš puritoniškos kultūros, kurioje savikontrolė turėjo labai didelės reikšmės. Tokioje visuomenėje narkotikų vartojimas asocijuojasi su kontrolės praradimu, todėl narkotikų labai bijoma. Trečia, ant puritoniškos kultūros pamatų pažangus kapitalizmas pastatė postmodernią masinio vartojimo kultūrą, kuri dar labiau padidino savikontrolės problemą. Taigi narkotikų baimės Amerikos visuomenėje atsiranda iš dalies dėl to, kad žmonės turi pastoviai stengtis susidoroti su prieštaravimu tarp puritoniškos kultūros, reikalaujančios laikytis savikontrolės, ir masinio vartojimo kultūros, iškeliančios savikontrolę vis naujų išbandymų (Reinarman, 1999: 62-63).

Taigi egzistuoja įvairūs padidėjusio susirūpinimo narkomanijos problema paaiškinimai. Šio darbo kontekste detaliau bus analizuojamas žiniasklaidos vaidmuo moralinės panikos dėl narkotikų problematikos konstravimui.

2 Narkotikų problematikos amplifikacija

2.1 Naujienų portalo www.delfi.lt narkotikų diskurso analizė

Narkotikų tematikos pateikimo internetiniame portale tyrimas (2000 01 01 – 2005 12 31)

grindžiamas kiekybine turinio (content) analize: straipsnių, žodžių skaičiaus ir užimamos vietos (rubrika) portale skaičiavimais, kuriuos pasitelkus, buvo bandoma nustatyti bendras publikacijų tendencijas bei struktūros parametrus.

Internetinės publikacijos buvo tiriamos fiksuojant šiuos prasminius vienetus:

- Data
- Antraštė
- Rubrika.

Atsižvelgiant į pasirinktą problematiką, internetiniame portale tolimesnei analizei buvo atrinkti:

- 2000 metais – 286 straipsniai;
- 2001 metais – 490 straipsnių;
- 2002 metais – 856 straipsniai;
- 2003 metais – 1038 straipsniai;
- 2004 metais – 893 straipsniai;
- 2005 metais – 866 straipsniai
- Viso – 4429 straipsniai.

Vertinant kiekybinius straipsnių narkotikų tematika indikatorius, buvo naudojama Microsoft Excel programa.

Publikacijos internetiniame portale buvo atrenkamos pagal šiuos prasminius žodžius: narkomanija, narkologija, narkomanai, narkomafija, narkotikai, narkotinės medžiagos, psichotropinės medžiagos, kvaišalai, “kaifas”, marihuana (marichuana, “gandža”), heroinas, amfetaminas, kokainas (“koka”,

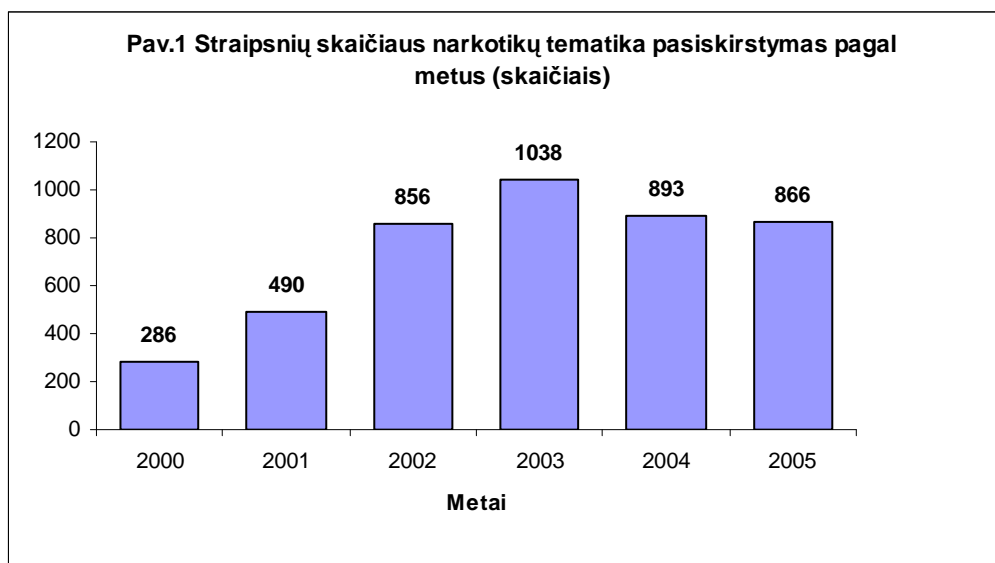
“koksas”), extasy (ekstazi, ekstazy, ecstasy, extazy, XTC), kanapės, LSD, krekas, hašišas, metamfetaminas, aguonos, opiumas (opiatai, opioidai), efedronas (“džefas”).

Detalesnis internetinio portalo publikacijų tyrimas buvo atliekamas pasitelkus kompiuterinę teksto analizės programą “Hamlet” (beta versija). Buvo analizuojamas atrinktų internetinių publikacijų tekstų turinys. Šiam tikslui kiekvienų metų straipsniai buvo apjungti į vieną bylą ir vėliau delituanizuoti paliekant tik lotynišką šriftą. Kiekvienoje byloje buvo analizuojami žodžių sąrašai pagal jų vartojimo dažnumą. Vėliau iš jų buvo atrinkti „raktiniai“ žodžiai, atspindintys narkomanijos diskursą. Toliau buvo žiūrima, kokie „raktiniai“ žodžiai ir jų sinonimai dažniausiai naudojami tarpusavyje, t.y. sudaro klasterius. Visa tai leido atskleisti prasminę analizuojamų tekstų struktūrą bei jos pokyčius tiriamuoju laikotarpiu.

2.1.1 Domėjimosi narkotikų tematika intensyvumas internetinėse publikacijose

Tiriamuoju laikotarpiu internetiniame portale užfiksuoti 4429 straipsniai, kuriuose būtų minima narkotikų tematika. 2000 metais buvo užfiksuotos 286 atitinkamos publikacijos, t. y. kiekvieną mėnesį vidutiniškai pasirodydavo 17 tokių straipsnių. Tuo tarpu 2001 metais jau pasirodė 1,7 karto daugiau tokių publikacijų – 490 arba vidutiniškai 41 straipsnis per mėnesį. 2002 metais publikacijų skaičius vėl padidėjo 1,7 karto – 856 arba 71 straipsnis per mėnesį. Didžiausia tikimybė pamatyti internetinę publikaciją narkotikų tematika buvo 2003 metais – vidutiniškai 87 publikacijos per mėnesį. Taigi iki 2003 metų dėmesys narkotikų problemai naujienų portale tolygiai augo. Nors 2004 – 2005 metais publikacijų skaičius šiek tiek sumažėjo, palyginti su 2000 metais, jis išaugo 3 kartus – 866. Taigi tiriamuoju laikotarpiu galime pastebėti akivaizdų publikacijų augimą, kas, savo ruožtu, nurodo į didėjantį internetinio portalo dėmesį šiai problematikai.

Publikacijų pasiskirstymą pagal metus iliustruoja Pav.1:

Straipsniai, kuriuose būtų minima narkomanijos problematika, tiriamuoju laikotarpiu buvo publikuojami kiekvieną mėnesį. Pastebėtina, kad 2000 metų sausio mėnesį pasirodė tik viena publikacija šia tema, tačiau tai galėtų būti paaiškinta internetinio portalo „DELFI“ veiklos pradžia. Vertėtų atkreipti dėmesį, kad esminis publikacijų „šuošis“ 2000 metais įvyko rugpjūčio mėnesį – 34 straipsniai, kas sudarė 12 proc. tais metais pasirodžiusių straipsnių šia tema. Tuo tarpu didžiausių skaičių publikacijos narkotikų tema sudarė lapkričio mėnesį – 43 publikacijos arba 15 proc. visų tais metais užfiksuotų atitinkamų straipsnių. Pastebėtina, kad net 50 proc. tą mėnesį pasirodžiusių straipsnių pateko į „Nusikaltimų ir nelaimių“ rubriką. Padidėjusį kriminalinės justicijos dėmesį narkotikų problematikai rugpjūčio mėnesį galėjo lemti artėjantys 2000 metų spalio 8 d. Seimo rinkimai. Tuo pačiu būtent rugpjūčio mėnesio pradžioje pasirodė straipsnis apie vieno parlamentaro vaiko problemas su narkotikų vartojimu – „*Jurgis Razma: visa tai - šeimos tragedija*“ (2000 08 02). Po šio įvykio buvo užfiksuota straipsnių su politikų pasisakymais dėl narkomanijos problemos Lietuvoje, gana nemažai dėmesio skiriant šiai problemai jaunimo tarpe: „*S. Buškevičius ragina tramdyti nusikaltėlius*“ (2000 08 11), „*Vilniaus savivaldybė - prieš moksleivių narkomaniją*“ (2000 08 12), „*V. Landsbergis ragina aktyviau tirti narkotikų nusikaltimus*“ (2000 08 22). 2000 metų lapkričio mėnesį jau buvo kalbama apie savotišką narkotikų vaju: „*A. Čekauskas: narkomanija yra pirmoji problema*“ (2000 11 15), „*S. Čaplinskas: narkomanijos grėsmę jau pradedama suprasti*“ (2000 11 15) „*Vyriausybė rengia vaju prieš narkotikus*“ (2000 11 15).

2001 metais daugiausia straipsnių narkomanijos tema taip pat pasirodė lapkričio mėnesį. Didžioji dauguma tą mėnesį publikuojamų straipsnių pateko į „Nusikaltimai ir nelaimės“ bei „Lietuvoje“

rubrikas – atitinkamai 24,3 ir 22,2 proc. Tačiau taip pat svarbu paminėti, kad 11,1 proc. publikacijų pateko į rubriką „Atkirtis terorui“, kurioje narkotikų problematika dažniausiai buvo formuluojama tarptautinės „kovos su nusikalstamumu ir narkomanija“ kontekste.

2002 metais intensyviausiai narkotikų problematikos pateikimas vyko gegužės mėnesį – 112 straipsnių. Šį mėnesį daugiausia straipsnių taip pat patekdavo į rubrikas „Nusikaltimai ir nelaimės“ bei „Lietuvoje“ – 28,6 ir 31,3 proc. Pažymėtina, kad padidėjęs publikacijų skaičius galėjo būti sietinas su tolimesniu jaunimo narkomanijos problemos (2002 metų pradžioje pasirodė straipsnių apie narkotikų vartojimo testų įvedimą Lietuvos mokyklose): „Mokiniai svaiginasi alkoholiu“ (2002 05 06), „Mokyklas teks aptverti“ (2002 05 13), „Savivaldybė siūlo programą "Vilniaus vaikai - į vasarą"“ (2002 05 27), „Ministras prašo merų pasirūpinti vaikų užimtumu“ (2002 05 31); bei gegužės mėnesį Alytaus pataisos kolonijoje įvykusio ŽIV protrūkio eskalavimu: „Alytaus kolonijoje sprogo "ŽIV bomba"“ (2002 05 17), „Imamasi priemonių dėl ŽIV plitimo kolonijose“ (2002 05 22), „ŽIV baimė slopinama narkotikais“ (2002 05 25), „Vyriausybė skyrė lėšų nuteistųjų kraujo tyrimams“ (2002 05 30), „Alytaus kolonijos pareigūnus kausto baimė“ (2002 05 30), „ŽIV židyns Alytaus kolonijoje toliau plečiasi“ (2002 05 30), „Įkalinimo įstaigose gali kilti smurto banga“ (2002 05 31).

2003 metais daugiausia publikacijų narkotikų tematika pasirodė spalio mėnesį – 116 straipsnių, t.y. vidutiniškai po 4 publikacijas per dieną. Šį mėnesį pasirodė daugiausia straipsnių per visą nagrinėjamą periodą. Didžioji jų dauguma patekdavo į jau tradicinėmis tapusias rubrikas – „Nusikaltimai ir nelaimės“ (38,8 proc.) ir Lietuvoje (20,7 proc.). Be kriminalinių narkotikų problematikos aspektų, spalio mėnesį toliau buvo tęsiama privalomo moksleivių narkotikų testavimo tema: „Moksleivių parlamentas - prieš privalomą moksleivių tikrinimą dėl narkotikų“ (2003 10 02), „Išpėjama apie galimą privalomo narkotikų testavimo žalą“ (2003 10 24), „Už privalomą narkotikų testavimą - tik G.Šurkus“ (2003 10 24); kalbama apie tolimesnius „kovos“ su ŽIV/AIDS, narkotikais programos veiksmus: „Patvirtinta Valstybinė ŽIV/AIDS profilaktikos ir kontrolės programa“ (2003 10 01), „Kovoje su narkotikais prezidentas siūlo imtis veiksmų“ (2003 10 01); bei narkotikų problema Lietuvos integracijos į ES kontekste: „ES plėtra gali dar labiau paaštrinti narkotikų problemą (2003 10 23).

2004 metais didžiausias straipsnių intensyvumas buvo sausio mėnesį – 92 publikacijos. Šį mėnesį 41,3 proc. straipsnių pateko į kriminalinę rubriką, o 15,2 proc. – į rubriką „Lietuva“. Kartu toliau buvo gvildenamos temos apie griežtesnių socialinės kontrolės priemonių taikymą tam tikrų

socialinių grupių atžvilgiu: „Vilniaus mokykloje - identifikavimo kortelės“ (2004 01 16), „Vilniuje ketinama sustiprinti patruliavimą naktimis“ (2004 01 20), „Čigonų gyvenimą stebės policija“ (2004 01 20), bei Lietuvos integracijos į ES trūkumus: „Lietuvą gali užklupti ES paplitę nusikaltimai“ (2004 01 29).

2005 metais dažniausiai narkotikų tematika buvo rašoma spalio bei lapkričio mėnesiais – 81 publikacijos. Pažymėtina, kad spalio mėnesį 25,9 proc. publikacijų pateko į kriminalinę ir net 20,9 proc. į pramoginę rubrikas. Taip pat paminėtina, kad 9,9 proc. straipsnių buvo pristatomi rubrikoje „Sveikata“: „Narkomanijos prevencijai – 190 tūkst. Litų“ (2005 10 05), „VLK: išlaidos ŽIV infekuotų asmenų gydymui po trejų metų išaugs daugiau negu dvigubai“ (2005 10 08), „Kvaišalai žaloja jaunatvę“ (2005 10 19), „Narkomanus metadonu reikia gydyti nemokamai, mano 71 proc. gyventojų“ (2005 10 25). Tuo tarpu lapkričio mėnesį prasminis publikacijų laukas šiek tiek pasikeitė – 46,9 proc. priklausė rubrikai „Nusikaltimai ir nelaimės“ bei 8,5 proc. – „Sveikata“: „2005-aisiais ŽIV užsikrėtė rekordiškai daug – 4,9 mln. – žmonių“ (2005 11 21), „Latvijoje gydys švedų alkoholikus ir narkomanus“ (2005 11 23), „Skausmas - tragedija, negydomas skausmas – skandalas“ (2005 11 24).

2.1.2 Narkotikų tematikos vieta internetinėse publikacijose

Internetinio portalo rubrikų analizė parodė, kad publikacijos, kurias galima priskirti narkotikų problematikai, tiriamuoju laikotarpiu patekdavo į įvairias rubrikas, kurios užduodavo pirminį publikuojamo teksto prasminį lauką.

2000 metais tokios publikacijos dažniausiai patekdavo į šias rubrikas:

- Nusikaltimai ir nelaimės – 98 (34,3 proc.);
- Pramogos – 58 (20, 2 proc.);
- Užsienyje – 30 (10,5 proc.);
- Lietuvoje – 29 (10,1 proc.);
- Pikantiškos naujienos – 28 (9,8 proc.).

2001 metais dažniausiai tekstai buvo publikuojami šiose rubrikose:

- Nusikaltimai ir nelaimės – 164 (33,5 proc.);
- Lietuvoje – 89 (18,2 proc.);
- Užsienyje – 57 (11,6 proc.);
- Pramogos – 49 (10 proc.);
- Pikantiškos naujienos – 38 (7,8 proc.).

2002 metais dažniausiai tekstai buvo publikuojami šiose rubrikose:

- Nusikaltimai ir nelaimės – 330 (38,5 proc.);
- Lietuvoje – 201 (23,5 proc.);
- Užsienyje – 83 (9,7 proc.);
- Pramogos – 83 (9,6 proc.);
- Pikantiškos naujienos – 63 (7,3 proc.).

2003 metais dažniausiai tekstai buvo publikuojami šiose rubrikose:

- Nusikaltimai ir nelaimės – 459 (44,3 proc.);
- Lietuvoje – 151 (14,6 proc.);
- Pramogos – 104 (10,1 proc.);
- Užsienyje – 90 (8,7 proc.);
- Pikantiškos naujienos – 74 (7,1 proc.).

2004 metais dažniausiai tekstai buvo publikuojami šiose rubrikose:

- Nusikaltimai ir nelaimės – 374 (41,9 proc.);
- Pramogos – 91 (10,7 proc.);
- Lietuvoje – 73 (8,2 proc.);
- Sveikata – 61 (6,8 proc.);
- Pikantiškos naujienos – 59 (6,4 proc.).

2005 metais dažniausiai tekstai buvo publikuojami šiose rubrikose:

- Nusikaltimai ir nelaimės – 333 (38,4 proc.);
- Pramogos – 98 (11,1 proc.);
- Lietuvoje – 80 (9,3 proc.);
- Sveikata – 79 (9,1 proc.);
- Užsienyje – 67 (7,7 proc.).

Pateikti skaičiai rodo, kad tiriamuoju laikotarpiu straipsniai narkotikų tematika dažniausiai patekdavo į kriminalinę rubriką. Į šią rubriką patekdavo straipsniai apie narkotinių bei psichotropinių medžiagų vartojimą, pirkimą, platinimą, tuo pačiu, siejant šias publikacijas su teisėsaugos pareigūnų vykdomomis operacijomis. Pabrėžtini gana spartūs tokių straipsnių augimo mastai. Jeigu 2000 metais į kriminalinę rubriką pateko 98 publikacijos (34,3 proc. visų tais metais užfiksuotų straipsnių), tai 2005 metais šis skaičius išaugo 3,4 karto – 333 publikacijos (38,4 proc. visų tais metais užfiksuotų straipsnių). Tuo tarpu labiausiai kriminalizuoti buvo 2003 metai – 459 straipsniai, kas sudarė 44,3 proc. tais metais pasirodžiusių publikacijų narkotikų tematika.

Taip pat pastebėtina, kad tiriamojo laikotarpio pradžioje nemaža dalis publikacijų (20,2 proc.) patekdavo į pramoginę rubriką. Dažniausiai šioje rubrikoje pasirodydavo straipsniai apie garsių žmonių (pramogų verslo atstovų) problemas dėl narkotikų vartojimo arba jų pasisakymai (už arba prieš) šia problematika, filmus, literatūrinius kūrinius, naudojančius šią tematiką ir pan. 2001 metais pastebimas pramoginės rubrikos publikacijų sumažėjimas, tačiau 2002 – 2003 metais pramoginio pobūdžio publikacijų skaičius augo, pasiekdamas 104 straipsnius 2003 metais. 2004 – 2005 metais pramoginių straipsnių skaičius mažėjo, kadangi mažėjo ir pačių straipsnių narkotikų tematika skaičius, tačiau augo straipsnių, patenkančių į šią rubriką, dalis – atitinkamai 10,7 ir 11,1 proc. Palyginti su tiriamojo laikotarpio pradžia, 2005 metais pramoginių tekstų skaičius išaugo 1,7 karto, tačiau jų dalis bendrajame publikacijų narkotikų tematika kontekste sumažėjo. Kartu pastebėtina, kad nuo 2004 metais, kaip ir 2000 metais, rubrika „Pramogos“ vėl užėmė antrąją vietą pagal joje publikuojamų straipsnių narkotikų tematika skaičių, išstumdama nuo 2001 metų šioje vietoje įsitvirtinusių rubriką „Lietuvoje“.

Kita pramoginių tekstų prasminį lauką nurodanti rubrika – „Pikantiškos naujienos“. Palyginti su tiriamojo laikotarpiu pradžia, „pikantiškų“, sensacingų naujienų skaičius iki 2003 metų didėjo, tačiau bendrajame visų užfiksuotų straipsnių kontekste šių publikacijų skaičius iki 2004 metų

mažėjo. 2005 metais buvo užfiksuotas tokių straipsnių skaičiaus bei dalies bendrajame publikacijų kontekste augimas.

Taip pat svarbu pastebėti, kad 2000 metais narkotikų tematika rubrikoje „Lietuvoje“ užėmė ketvirtąją vietą pagal svorį – 29 straipsniai (10,1 proc.). Tuo tarpu jau 2001 metais ši rubrika pakilo į antrąją vietą – 89 straipsniai (18,2 proc.), t.y. 3,1 karto daugiau negu 2000 metais, ir išliko joje iki 2003 metų. Daugiausia straipsnių narkotikų tematika rubrikoje „Lietuvoje“ pasirodė 2002 metais – 201 publikacija, kas taip pat sudarė didžiausią publikacijų narkomanijos tematika dalį šioje rubrikoje tiriamuoju laikotarpiu – 23,5 proc. 2003 – 2004 metais į šią rubriką patekdavo vis mažiau straipsnių, tačiau 2005 metais jų skaičius vėl pradėjo augti ir, palyginti su tiriamojo laikotarpio pradžia, padidėjo 2,8 karto – 80. Taigi tokie narkotikų problematikos vietos internetiniame portale pokyčiai tiriamuoju laikotarpiu lyg nurodo į tai, kad šis „socialinis blogis“ jau yra šalia mūsų, jo tempai vis didėja, o „kovai“ su juo pasitelkiama griežtesnė socialinė kontrolė labiausiai akcentuojant baudžiamuosius šios kontrolės aspektus.

Narkotikų diskurso formavimuisi internetinėje žiniasklaidoje pakankamai svarbus tiriamuoju laikotarpiu buvo tarptautinis problemos kontekstas. 2000-2003 metais augo publikacijų, patenkančių į rubriką „Užsienyje“, skaičius. 2000 metais ši rubrika užėmė antrąją pagal straipsnių svorį vietą, o 2001-2002 metais pagal patenkančių straipsnių skaičių ji eidavo po rubrikos „Lietuva“ ir užėmė trečiąją vietą. Tuo tarpu vėliau dėmesys narkotikų problematikai tarptautiniame kontekste mažėjo, tačiau visgi, palyginti su tiriamojo laikotarpio pradžia, 2005 metais straipsnių, patenkančių į šią rubriką, skaičius išaugo 2,2 karto. Labiausiai narkotikų tematika tarptautiniame kontekste buvo gvildinama 2003 metais – 93 straipsniai, tuo tarpu didžiausią dalį tokie straipsniai sudarė 2001 metais – 11 proc. tais metais užfiksuotų publikacijų. Taigi palaikyti „problema“ Lietuvos internetinėje žiniasklaidoje padėjo tarptautinis diskusijų apie narkotikus kontekstas.

Kiekvienos moralinės panikos metu iškyla įvairios interesų grupės, siekiančios „pasisavinti“ tam tikrą problematiką. Tiriamuoju laikotarpiu dėl narkomanijos problemos taip pat varžėsi skirtingos grupės: teisėsauga, politikai, medikai, mokslininkai, verslininkai ir pan. Taigi publikacijos, susijusios su narkotikų tematika, taip pat patekdavo į tokias rubrikas kaip „Mokslas ir gamta“, „Verslas“, „Technologijos“, „Sportas“ ir kt. Ne mažiau svarbus yra rubrikos „Atkirtis terorui“ atsiradimas 2001 metų rugsėjo mėnesį. Šioje skiltyje narkomanijos tematika dažniausiai buvo minima „kovos“ prieš tarptautinį terorizmą bei narkotikų prekybą kontekste. Tuo tarpu 2003 metais šią rubriką pakeitė kitos panašaus pobūdžio (pagal narkotikų problematikos pristatymo kontekstą)

rubrikos: „Irako krizė“ ir „Euronaujienos“. Taip pat reikėtų paminėti 2003 metais rubrikos „Jaunimo sodas“ atsiradimą, kurioje buvo aptariamose jaunimo narkotikų vartojimo problemos, įvairių socialinės kontrolės priemonių taikymas šios grupės atžvilgiu, pačių jaunimo atstovų pasisakymai narkotikų tematika ir pan.

Taigi pristatant narkotikų problematiką, labiausiai internetinėse publikacijose tiriamuoju laikotarpiu buvo akcentuojami kriminaliniai, nacionaliniai, tarptautiniai bei pramoginiai šios problematikos aspektai. Tuo pačiu reikėtų pabrėžti, kad 2004-2005 metais pakankamai aktyviai buvo diskutuojama apie medicininius narkotikų tematikos aspektus, t.y. vyko savotiškas problemos medikalizavimas. Rubrika „Sveikata“ pagal į ją patenkančių publikacijų svorį tais metais užėmė ketvirtąją vietą – atitinkamai 6,8 proc. (61 straipsniai) ir 9,1 proc. (79 straipsniai).

2.1.3 Internetinių publikacijų narkotikų tematika tekstų analizė

Siekiant nustatyti prasminius narkomanijos diskurso laukus, tiriamuoju laikotarpiu buvo atlikta užfiksuotų publikacijų tekstų analizė. Bendra teksto, atitinkančio narkotikų tematiką, apimtis 2000 metais buvo 50862 žod., 2001 metais – 112931 žod., 2002 metais – 230349 žod., 2003 metais – 330452 žod., 2004 metais - 283922 , ir 2005 metais – 319537 žod. Taigi, jeigu 2001 metais vieną straipsnį narkotikų tematika vidutiniškai sudarydavo 178 žodžiai, 2005 metais šis skaičius išaugo 2,1 karto – 369 ir buvo didžiausias per visą nagrinėjamą periodą. 2000 – 2005 metais internetinių publikacijų, kuriose buvo minima narkotikų problematika, tekstai iki 2003 metų ilgėjo. 2004 metų atitinkamų publikacijų ilgis sumažėjo, tačiau 2005 metais vėl augo.

Naudojant klasterinę analizę, buvo bandoma nustatyti prasminius ryšius tarp daugiausiai pasikartojančių narkotikų diskurso terminų. 2000 metų straipsnių tekstų klasterinei analizei buvo atrinkti šie žodžiai ir jų sinonimai: **jaunimas** (jaun*, moksleiv*, nepilname*, paaugl*), **Lietuva** (Liet*, nacional*, valstyb*, sal*, valstyb*), **lošimas** (losim*, azart*), **švietimas** (mokykl*), **miestai** (miest*, Viln*, Klaip*, Kaun*, sostin*, Siaul*) **narkotikai** (narko*, aguon*, amfetam*, doz*, ecsta*, gram*, hasis*, hero*, kanap*, koka*, LSD, marichu*, marihu*, medziag*, miltel*, psichotrop*, table*), **pinigai** (pinig*, doler*, lit*), **teisėsauga** (polic*, aptik*, arest*, baud*, baus*, byl*, depart*, FTB, grupuot*, iesk*, interpol*, istat*, kale*, kali*, koloni*, komisar*, konfisk*,

kontraband*, muit*, neteis*, nusikal*, nuteis*, operac*, pareigu*, pataiso*, platinim*, plovim*, prekyb*, prokur*, suemim*, sulaik*, teis*, teror*, tyrim*, vagy*), **politika** (polit*, minist*, parlam*, parti*, prezident*, Razm*, Seimas, Seime, Semo vald*, VRM, vyriausyb*), **prevencija** (preven*, kontrol*, program*), **šeima** (seima, dukr*, motin*, seimoje, suna*, sunu*), **problema** (problem*), **sveikata** (sveik*, AIDS, ligon*, medi*, mirt*, pagalb*, priklausomyb*, vaist*, ZIV), **tarptautinis** (tarptaut*, ES, Europ*, JT, Jungtin*), **užsienis** (uzsien*, Amer*, Argent*, Brazil*, Britan*, Dani*, Esti*, Ital*, Japon*, JAV, Kolumb*, Latv*, Lenk*, Oland*, Putin*, Rusi*, Sved*, Vokiet*), **visuomenė** (visuom*), **žiniasklaida** (ziniaskl*, info*, spaud*, tele*).

2000 metų internetinių publikacijų klasterinė diagrama (žr. 1 Priedą) leidžia išskirti pagrindinį prasminį lauką – „narkotikai ir teisėsauga“. Šis klasteris sudaro gana stiprią grupę su dėmeniu „Lietuva“. Tačiau taip pat matome, kad prie šios grupės jungiasi ir kiti, nors ne tokie ryškūs, bet ne mažiau svarbūs dėmenys: „užsienis“, „Lietuvos didmiesčiai“, „politika“, „prevencija“, „žiniasklaida“ ir „tarptautinis“.

2001 metų publikacijų tekstų klasterinei analizei buvo atrinkti šie žodžiai ir jų sinonimai: **čigonai** (cigon*), **jaunimas** (jaun*, moksleiv*, vaik*), **Lietuva** (Liet*, sal*, valstyb*), **miestai** (miest*, Kaun*, Klaip*, Panevez*, sostin*, Vilm*), **švietimas** (mokyk*, univer*, moksl*), **narkotikai** (narko*, aguon*, amfetam*, doz*, escta*, gram*, hero*, kanap*, koka*, kvais*, marihu*, medziag*, metamf*, miltel*, psichotrop*, table*, varto*, zol*), **pinigai** (pinig*, doler*, lit*), **teisėsauga** (polic*, aptik*, ares*, baud*, baus*, byl*, departam*, gauj*, ginkl*, ikliuv*, istat*, itar*, kale*, kali*, kaltin*, kamer*, koloni*, komisar*, kontraband*, korupc*, kriminal*, laiky*, neteis*, nuospren*, nusik*, nuteis*, nuzud*, ONTT, operac*, pareigu*, pasien*, platin*, prekyb*, prokur*, STT, suimt*, sulaik*, teis*, teror*, test*, tyrim*, vagy*, VSD), **politika** (polit*, koalitic*, minist*, parti*, pirminin*, premj*, prezident*, savivald*, seimo, sociallib*, vald*, vicemin*, vyriausyb*), **prevencija** (preven*, akc*, kontrol*, program*), **problema** (problem*), **sveikata** (sveik*, AIDS, gyd*, imunodef*, infek*, lig*, medi*, mir*, priklausomyb*, rehabilitac*, vaist*, virus*, ziv), **tarptautinis** (tarptaut*, ES, Europ*, Jungtin*, NATO, sąjung*), **šeima** (teva*, dukr*,

motin*, suna*, sunu*, zmona), **užsienis** (uzsien*, Afganist*, Amer*, Baltarus*, Britan*, Esti*, JAV, Kaliningrad*, Kolumb*, Latv*, Lenk*, Rus*, Suom*, Vokiet*), **visuomenė** (visuom*), **žiniasklaida** (ziniaskl*, info*, spaud*, tele*, zurnal*).

Klasterinės dokumentų analizės rezultatai 2001 metais (žr. 2 Priedą) yra šiek tiek panašūs į 2000 metų analizės rezultatus, tačiau taip pat galime pastebėti esminių skirtumų. Visų pirma, 2001 metais, kaip ir 2000 metais, stipriausiu prasminiu lauku išlieka „narkotikai ir teisėsauga“. Taigi ir šiais metais narkomanijos problematikoje labiausiai buvo išskiriamas kriminalinis aspektas. Taip pat matome, kad šis klasteris sudaro gana ryškią grupę su dėmeniu „Lietuvos didmiesčiai“. Kitas stiprus klasteris – „užsienis ir tarptautinis“, kuris jungiasi su dėmeniu „Lietuva“. Pastebėtina, kad antroji grupė besijungdama su pirmąja grupe, sudaro gana įdomų prasminį lauką. Taigi 2001 metais narkotikų kontrolės problema įgauna tarptautinį aspektą, kalbama apie tarptautinį bendradarbiavimą „kovoje prieš nusikalstamumą ir narkomaniją“, kartu akcentuojant Lietuvos valstybės integracinius procesus (Europos Sąjunga, NATO). Apie tam tikrą narkomanijos diskurso politizavimą 2001 metais byloja ir dar vienas specifinis prasminis laukas – „politika ir prevencija“. Taigi pastaruoju laikotarpiu narkomanijos prevencijos, kontrolės, „kovos“ su narkomanija tematika buvo pakankamai populiari politinėje arenoje.

2002 metų publikacijų tekstų klasterinei analizei buvo atrinkti šie žodžiai ir jų sinonimai: **čigonai** (cigon*, tabor*), **jaunimas** (jaunim*, moksleiv*, nepilname*, paaugl*, vaik*), **kova** (kov*), **Lietuva** (Lietuv*, nacional*, sal*, valstyb*), **miestai** (miest*, Kaun*, Klaip*, Panevez*, Siaul*, sostin* Vilm*), **narkotikai** (narko*, aguon*, amfetam*, doping*, doz*, ecst*, gram*, hasis*, heroin*, intraven*, kanap*, kiek*, kilogram*, koka*, kvaisal*, marihu*, medziag*, miltel*, opi*, psichotrop*, svirk*, table*, ton*, varto*, zol*), **pinigai** (pinig*, dol*, euru, lit*), **politika** (polit*, Adamk*, demokr*, frakc*, instituc*, kandidat*, komisi*, liberal*, mer*, minist*, Paks*, parlament*, part*, Paulausk*, pirminink*, posed*, prezident*, rinkim*, SAM, savivaldyb*, Seimas, Seime, Seimo, Seimui, vald*, vyriausyb*), **prevencija** (prevenc*, konferenc*, kontrol*, mazin*, poveik*, priem*, program*, sumaz*, sutart*, uzkirst*), **problema** (problem*, gresm*, klaus*, nerim*, pavoj*, skurd*), **šeima** (seima, artim*, motin*, nam*, seimos, seimu, sunu*, tev*),

sveikata (sveik*, AIDS, diagnoz*, gydy*, imunodef*, infekc*, krauj*, lig*, medi*, mir*, pagalb*, plitim*, prieziur*, priklausom*, psichik*, rehabilitac*, uzsikret*, vaist*, virus*, ZIV), **švietimas** (sviet*, moksl*, mokykl*, ugdy*, univer*), **tarptautinis** (tarptaut*, Europ*, JT, Jungtin*, NATO, pasaul*, Sajung*, Sengen*, Tautu*), **teisėsauga** (teis*, apsaug*, aptik*, apygard*, arest*, atem*, bau*, biur*, byl*, departam*, gauj*, ginkl*, grietzt*, grupuot*, gynyb*, ikal*, irod*, istaig*, istat*, itar*, izoliator*, kale*, kali*, kolonij*, komisar*, konfiska*, kontrab*, koru*, krat*, krimi*, Lukisk*, MKT, muit*, nusik*, nuteis*, ONTT, operac*, organizuot*, pard*, pareigu*, pasien*, patais*, platin*, polic*, Pravienisk*, prek*, prokur*, rezim*, saug*, siun*, smurt*, STT, suim*, sulaik*, tard*, tarnyb*, teror*, tyrim*, vagy*, VPK, VSD), **transportas** (transport*, auto*), **užsienis** (uzsien*, Afgan*, Amer*, Argent*, Balt*, Brit*, Dan*, Didzio*, Est*, Gruz*, Ispan*, Ital*, JAV, Kalinin*, Kolumb*, Latv*, Lenk*, Maskv*, Niujork*, Norveg*, Oland*, Pranc*, Rus*, Suom*, Sved*, valstij*, Vokie*), **žalingi įpročiai** (zaling*, alkohol*, cigar*, ipro*, ruk*, tabak*), **žiniasklaida** (ziniaskl*, BNS, info*, laikrast*, LZ, spaud*, tele*, zurnal*).

2002 metais (žr. 3 Priedą) stipriausiu prasminių laukų išlieka „teisėsaugos ir narkotikų“ klasteris, prie kurio jungiasi dėmuo „didieji miestai“. Taigi galima sakyti, kad kriminalinis narkotikų problematikos aspektas 2001 – 2002 metais pakankamai aktyviai buvo gvildinamas didžiųjų Lietuvos miestų kontekste. Svarbu pastebėti, kad šalia minėtos prasminio lauko grupės atsiranda dėmuo „politika“, kuris byloja apie tolesnį problemos eskalavimą politinėje arenoje. Kitą pakankamai stiprią 2001 metų prasminę kombinaciją „užsienis-tarptautinis“, 2002 metais pakeitė – „Lietuva-užsienis“, kuri jungiasi su prasminių laukų „teisėsauga-narkotikai-didmiesčiai-politika“. Šiame kontekste taip pat buvo kalbama apie prevencinių priemonių taikymo būtinumą, kurie dažniausiai pasireiškė tarpvalstybinių teisėsaugos institucijų bendradarbiavimu vykdant šios socialinės problemos kontrolę. Apie tai byloja ir klasterinė diagrama, kuri rodo, kad prie minėtų dviejų pagrindinių prasminių laukų grupės (narkotikai-teisėsauga-didieji miestai-politika ir Lietuva-užsienis) jungiasi dėmuo „prevencija“. Kitas pakankamai ryškus 2002 metų klasteris – „jaunimas ir šeima“, kuris jungiasi su dėmeniu „švietimas“ ir „žalingi įpročiai“. Taigi tiriamuoju laikotarpiu pakankamai daug dėmesio buvo skiriama jaunimo narkotinių medžiagų vartojimo problemai. Tačiau daigiau šią problemą buvo pristatoma bendrajame žalingų įpročių kontekste (narkotikai, cigaretės, alkoholis) akcentuojant švietimo įstaigų ir šeimos instituto vaidmenį vykdant pirminę nepilnamečių elgesio kontrolę.

2003 metų publikacijų tekstų klasterinei analizei buvo atrinkti šie žodžiai ir jų sinonimai: **jaunimas** (jaun*, moksleiv*, nepilname*, paaugl*, vaik*), **kova** (kov*), **Lietuva** (Liet*, LR, respubl*, sal*,

valstyb*), **miestai** (miest*, Kaun*, Klaip*, Panevez*, Siaul*, sostin*, Viln*), **narkotikai** (narko*, aguon*, amfetam*, ecst*, gram*, heroin*, kanap*, kilogr*, koka*, kvaisal*, maisel*, marihuan*, medziag*, metamfetam*, miltel*, psichotrop*, svirks*, table*, varto*), **pinigai** (pinig*, doler*, euru, Lt), **politika** (polit*, instituc*, komisi*, LLS, minist*, Paks*, parti*, pirminink*, posed*, prezident*, savivaldyb*, Seimo, Sustausk*, taryb*, vald*, vyriausy*), **prevencija** (prevenc*, konferenc*, kontrol*, priem*, program*), **problema** (problem*, gres*), **šeima** (seima, mam*, motin*, nam*, seimos, sunau*, sunu*, tev*, zmon*), **sveikata** (sveik*, AIDS, infek*, krauj*, lig*, medi*, mir*, pagalb*, prieziur*, priklausomyb*, rehabilitac*, uzsikret*, ZIV), **švietimas** (sviet*, moksl*, mokykl*, univer*), **tarptautinis** (tarptaut*, ES, Europ*, JT, Jungtin*, NATO, pasaul*, Sajung*, Siaure*), **teisėsauga** (teis*, advok*, apsaug*, aptik*, apygard*, arest*, atemim*, bau*, biur*, byl*, Doktor*, departam*, gamyb*, gauj*, general*, grot*, grupuot*, ikal*, ikiteis*, ikliuv*, iskelt*, istaig*, istat*, itar*, itariam*, izoliator*, kale*, kali*, kalt*, kolonij*, komisar*, kontrab*, koru*, krat*, krimi*, Lukisk*, mafij*, muit*, neteis*, nusik*, nustatyt*, nuteis*, nuzud*, operac*, pareigu*, pasien*, patais*, platin*, polic*, Pravienisk* prek*, prokur*, rado, rast*, rezim*, saugu*, suimt*, sulaik*, tard*, tarnyb*, tvark*, tyrim*, vagy*, VPK, VSAT, VSD), **transportas** (transport*, auto*), **užsienis** (uzsien*, Afgan*, Amer*, Balt*, Brit*, Didzio*, Est*, Ital*, JAV, Kalinin*, Kolumb*, Latv*, Lenk*, Oland*, Pranc*, Rus*, Sved*, Vokie*), **visuomenė** (visuom*, nuomon*, sociali*, zmoniu), **žalingi įpročiai** (zaling*, alkohol*, cigar*, gerim*), **žiniasklaida** (ziniaskl*, BNS, dienrast*, info*, LZ, spaud*, tele*, zurnalist*).

Kaip 2002 metais, 2003 metais (žr. 4 Priedą) stipriausiai prasminius laukus sudarė klasteriai „narkotikai-teisėsauga“ ir „Lietuva-užsienis“. Tačiau galima išskirti tam tikrus prie klasterių besijungiančių dėmenų, suteikiančių diskursui tam tikrą akcentą, skirtumus. Iš klasterinės diagramos matome, kad 2003 metais nemažai dėmesio kriminaliniam narkotikų problematikos aspektui buvo skiriama didžiuosiuose Lietuvos miestuose. Tuo pačiu narkotikų tematika buvo aprašoma tiek Lietuvos, tiek užsienio valstybių kontekste, vėlgi skiriant dėmesio jos politiniam diskursui. Klasterinėje 2003 metų diagramoje taip pat pakankamai svarbus yra dėmuo „tarptautinis“, kuris jungiasi prie dėmens „politika“ ir savotiškai užbaigia 2003 metų publikacijų narkotikų tematika prasminį lauką. Taigi šiuo atveju galima kalbėti apie pakankamai reikšmingą Lietuvos integracinių procesų (ES, NATO) įtaką politinio narkotikų diskurso formavimuisi bei kryptingumui.

2004 metų publikacijų tekstų klasterinei analizei buvo atrinkti šie žodžiai ir jų sinonimai: **čigonai** (cigon*, tabor*), **jaunimas** (jaun*, ivaik*, moksleiv*, nepilnam*, paaugl*, vaik*), **Lietuva** (Lietuv*, sal*, valstyb*), **miestai** (miest*, Kaun*, Klaip*, Panevez*, Siaul*, sostin*, Viln*), **narkotikai** (narko*, aguon*, amfetam*, gram*, hasis*, heroin*, kanap*, koka*, kvaisal*, marihuan*, medziag*, miltel*, psichotrop*, table*, varto*), **pinigai** (pinig*, doler*), **politika** (polit*, komisi*, mer*, minist*, Paks*, parti*, pirminink*, posed*, prezident*, rinkim*, savivaldyb*, Seime, Seimo, Sustausk*, vald*, vyriausyb*), **prevencija** (prevenc*, konferenc*, kontrol*, priem*, program*, sustabd*, vaizd*), **problema** (problem*, demes*, gres*, zala), **šeima** (seima, nam*, seimoje, seimos, sunu*, tev*, zmona), **sveikata** (sveik*, AIDS, gydy*, infek*, joga, krauj*, lig*, medi*, mir*, pagalb*, prieziur*, psichik*, reabilitac*, serg*, skaus*, smegen*, uzsikre*, vaist*, ZIV), **švietimas** (sviet*, mokykl*, univer*), **tarptautinis** (tarptaut*, ES, Europ*, Jungtin*, NATO, pasaul*, Sajung*), **teisėsauga** (teis*, advok*, apsaug*, aptik*, apygard*, arest*, atem*, bau*, biur*, byl*, Doktor*, departam*, disponav*, gamy*, gauj*, ginkl*, grot*, grupuot*, ikal*, ikiteis*, ikliuv*, istaig*, istat*, itar*, kale*, kalt*, kodeks*, komisar*, kontrab*, krimi*, neteis*, nusik*, nuteis*, operac*, pareigu*, parodym*, patais*, pazei*, plati*, polic*, prek*, prokur*, rast*, saugu*, siun*, smurt*, suim*, sulaik*, tard*, tarnyb*, tyrim*, vagy*, VPK), **transportas** (transport*, auto*, eism*, vair*), **užsienis** (uzsien*, Afgan*, Amer*, Balt*, Didzios*, Est*, Ispan*, JAV, Kolumb*, Latv*, Lenk*, Pranc*, Rus*, Vokie*), **visuomenė** (visuom*, bendruom*, sociali*, zmonems, zmones, zmoniu), **žalingi įpročiai** (zaling*, alkohol*, cigaret*), **žiniasklaida** (ziniaskl*, BNS, info*, spaud*, tele*, zurnal*).

2004 metais (žr. 5 Priedą) ryškiausią prasminį lauką sudarė klasteris „teisėsauga-narkotikai“ ir prie jo prisijungiantis dėmuo „didmiesčiai“. Kriminaliniam diskurso formavimuisi įtakos galėjo turėti 2004 metų spalio 10 d. vykę rinkimai į Seimą. Šiais metais toliau tęsiamas narkotikų tematikos aptarimas Lietuvos bei užsienio mastu, kuriam įtakos turėjo integracinių procesų kontekstas. Tačiau 2004 metais, palyginti su 2003 metais, dėmesys šiam narkotikų problematikos aspektui buvo silpnesnis.

2005 metų publikacijų tekstų klasterinei analizei buvo atrinkti šie žodžiai ir jų sinonimai: **čigonai** (cigon*, rom*, tabor*), **jaunimas** (jaun*, berniuk*, moksleiv*, nepilname*, paaugl*, vaik*), **kova** (kov*, misij*), **Lietuva** (Lietuv*, sal*, valstyb*), **miestai** (miest*, Kaun*, Klaip*, Panevez*, Siaul*, sostin*, Viln*), **narkotikai** (narko*, aguon*, amfetam*, ekstaz*, gram*, hasis*, heroin*, kanap*, koka*, kvaisal*, marihuan*, medziag*, miltel*, opij*, psichotrop*, table*, varto*), **pinigai** (pinig*, doler*, euru, lit*, Lt), **politika** (polit*, demokr*, instituc*, komisi*, komitet*, minist*,

parlam*, parti*, pirminink*, prezident*, rinkim*, savivaldyb*, Seimas, Seime, Seimo, Seimu, taryb*, vald*, vyriausyb*), **prevencija** (prevenc*, konferenc*, kontrol*, mazin*, priem*, program*, projekt*, sumaz*), **problema** (problem*, demes*, klaus*), **šeima** (seima, mam*, motin*, nam*, seimoje, seimos, seimu, sunu*, tev*, zmona), **sveikata** (sveik*, AIDS, akupunktur*, gydy*, infekc*, krauj*, lig*, medi*, metadon*, mir*, pacient*, pagalb*, prieziur*, priklausomyb*, psichik*, reabilitac*, skausm*, smegen*, vaist*, ZIV), **švietimas** (sviet*, moksl*, mokykl*, univer*), **tarptautinis** (tarptaut*, ES, Europ*, integrac*, JT, Jungtin*, NATO, pasaul*, Sajung*, Siaure*, Tautu), **teisėsauga** (teis*, apsaug*, aptikt*, apygard*, arest*, atem*, bau*, biur*, byl*, Doktor*, departam*, disponav*, gamyb*, ginkl*, grupuot*, ikal*, ikiteis*, istaig*, istat*, itar*, izoliator*, kale*, kalt*, kodeks*, komisar*, konfisk*, kontrab*, krimi*, Lukisk*, MKT, muit*, nelaisv*, neteis*, nusik*, nustatyt*, nuteis*, operac*, pareigu*, patais*, pazeid*, platin*, polic*, prek*, rado, saugu*, siunt*, smurt*, suimt*, sulaik*, tard*, tyrim*, vagy*, VPK), **transportas** (transport*, auto*, eism*, kelias, vairuot*), **užsienis** (uzsien*, Afgan*, Amer*, Balt*, Brit*, Didzios*, Ispan*, Ital*, JAV, Kolumb*, Latv*, London*, Marijamp*, Moldov*, Norveg*, Pranc*, Rus*, Sved*, Vokie*), **visuomenė** (visuom*, bendruom*, sociali*, zmones, zmoniu), **žalingi įpročiai** (zaling*, alkohol*, cigaret*, ipro*), **žiniasklaida** (ziniaskl*, BNS, info*, laikrast*, spaud*, tele*, zurnalist*).

2005 metų klasterinė tekstų analizė (žr. 6 Priedą) parodė, kad stipriausius prasminius laukus tuo laikotarpiu sudarė klasteriai „narkotikai-teisėsauga“, „Lietuva-užsienis“ ir „politika-prevencija“. Šiuo atveju pastebėtina, kad klasterius „Lietuva-užsienis“ bei „politika-prevencija“ savotiškai apjungia dėmuo „tarptautinis“. Tokia prasminio lauko konstrukcija tik dar labiau byloja apie narkotikų diskurso politizavimą ir, savo ruožtu, Lietuvos integracinių procesų įtaką Lietuvos narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos politikos kryptingumui. Taip pat reikėtų pabrėžti, kad 2005 metais išryškėjo keletas dėmenų, suteikusių narkotikų diskursui naujų aspektų – „sveikata“ ir „visuomenė“. Taigi galima sakyti, kad šalia narkotikų diskurso kriminalizavimo ir politizavimo, po truputį pradėjo ryškėti jo medikalizavimo tendencijos.

Apibendrinimas

Tiriamuoju laikotarpiu (2000 01 01 – 2005 12 31) naujienų portale „DELFI“ buvo užfiksuotas gana didelis dėmesys narkotikų tematikai, kuris 2003 metais pasiekė didžiausią intensyvumą. Toks susidomėjimas narkomanijos problema, visų pirma, galėjo būti sąlygotas politinio intereso – tuo metu vykdoma Nacionalinė narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos 1999 – 2003 metų bei

2004 – 2008 metų programos, Europos Sąjungos 2000 – 2004 metų kovos su narkotikais strategija, Lietuvos integracijos į Europos Sąjungą ir NATO procesai ir pan.

Siekdama pritraukti kuo didesnę auditoriją, žiniasklaida dramatinizavo įvykius, pateikdama juos sensacingu būdu. Tiriamuoju laikotarpiu buvo pastebėta, kad užfiksuotos publikacijos buvo labiau orientuotos į įvykių aprašymą, vėjus kėlimą, negu į rimtą problemos analizę. Straipsniuose buvo akcentuojami didžiuliai narkomanijos mastai, „baisios“ pasekmės, „pikantiškos“ naujienos bei „ne eiliniai“ atvejai: „*Trimečio kišenėje – narkotikai*“ (2000 11 24), „*Kanapės iš Šiaulių rajono vežamos sunkvežimiais*“ (2001 09 26), „*Užklupta prekeivė rijo kvaišaus*“ (2002 11 09), „*Naudotais švirkštais narkomanai sužaloja žmones*“ (2003 03 24), „*Nuteistajam – kvaišalai morkoje*“ (2004 01 04), „*Iš Nyderlandų grįžę lietuviai gabenosi narkotikų už 300 tūkst. Litų*“ (2005 07 29).

Prof. A. Dobryninas straipsnyje „Nusikaltimų retorika Lietuvos politiniame diskurse“ teigia, kad Lietuvos spaudoje trūksta rimtų analitinių straipsnių žalingų įpročių tematika, kadangi tokio pobūdžio straipsniai būtų ekonomiškai nuostolingi žiniasklaidos kompanijoms, todėl labiau orientuojamasi į pramoginį šios tematikos pateikimą. Taigi, atsižvelgiant į šiuos komercinius informacijos rinkos aspektus, sunku žiniasklaidoje tikėtis visapusiškos, o reiškia, ir objektyvios informacijos pateikimo apie su narkotinėmis medžiagomis susijusias problemas.

Analizuojant publikacijas, tiriamuoju laikotarpiu galima buvo aptikti narkomanijos diskurso politizavimo apraiškų. Šiuo atveju politiniai lyderiai, siekdami žmonių pasitikėjimo (dažniausiai per rinkimus), išpučia kvaišalų vartojimo problemą ir įvardija ją kaip grėsmingą visuomenei bei reikalaujančią griežtos socialinės kontrolės. Pavyzdžiui, 2000 metais buvo organizuota Sveikatos apsaugos ministerijos renginių savaitė „Į XXI a. be narkomanijos ir AIDS“ bei tarptautinis kongresas – „Narkomanija ir AIDS - vienykime atsaką“. Tais pačiais 2000 m. gruodžio mėn. Policijos departamentas prie VRM pasirašė bendradarbiavimo protokolą su Lietuvos AIDS centru, kurio prioritetinės bendradarbiavimo kryptys buvo ŽIV/AIDS, prostitutijos ir narkomanijos prevencijos srityje. Narkomanijos prevencijos funkciją buvo pavesta vykdyti Policijos departamento prie VRM viešosios policijos Prevencijos tarnybai, kurioje įsteigtas Nepilnamečių teisės pažeidimų ir narkomanijos prevencijos skyrius. Taigi pastarasis įvykis galėjo turėti įtakos kriminalinės informacijos apie narkomanijos problematiką augimui bei padidintam dėmesiui šiai tematikai jaunimo tarpe 2001 metais. 2001 metai irgi pasižymėjo įvairiomis politinėmis iniciatyvomis narkomanijos srityje. 2001 m. Šeimos ir vaiko reikalų komisija organizavo diskusiją „Narkomanijos prevencijos įgyvendinimas Lietuvoje“, „Narkomanija ir AIDS: vienykime atsaką“ ir pan. Šiuo

atveju narkotinių medžiagų vartojimo problema yra paranki nukreipiant visuomenės dėmesį nuo kitų socialinių problemų.

Moralinės panikos metu sukuriama tam tikra konfliktinė situacija, t.y. sudaromas fonas iš ekonominių, politinių, kultūrinių, stratifikacinių ir kt. socialinių konfliktų, kuriame narkotines medžiagas vartojančios grupės tampa pavojingomis visuomenei ir jos moralinei tvarkai. Narkotikai patys savaime nesukelia grėsmės. Pavojingos yra ne narkotinės medžiagos, o socialinė grupė, vartojanti jas. Šiuo požiūriu žiniasklaida bei politinis elitas priskiria narkotikų vartojimą vienai ar kitai rizikos grupei. Tiriamuoju laikotarpiu į šias grupes patekdavo: jaunimas, kaliniai, nusikaltėliai, kareiviai, romai, ŽIV infekuotieji, homoseksualai. Pavyzdžiui, romų ir narkotikų tematika tiriamuoju laikotarpiu intensyviausiai buvo plėtojama 2004 metais – 30 publikacijų: „*Vilniaus valdžia nenusileis čigonams*“ (2004 10 01), „*Vilniaus policija nepalieka ramybėje čigonų taboro*“ (2004 10 08), „*Policija neigia, kad veiksmai čigonų tabore - rinkiminės kampanijos dalis*“ (2004 10 15). Padidintas dėmesys romų ir narkotikų problemai sietinas su 2004 metais vykusiais rinkimais į Seimą.

2.2 Lietuvos gyventojų požiūris į su narkotikais susijusias problemas

Dėmesys narkotikų tematikai internetinėje žiniasklaidoje tiriamuoju laikotarpiu buvo pakankamai intensyvus. Kadangi šiuolaikinėje visuomenėje žiniasklaida yra vienas pagrindinių šaltinių apie normatyvinius visuomenės kontūrus, ji turi didelės įtakos visuomenės socialiniam žinojimui apie deviantinio elgesio apraiškas. Taigi nenuostabu, kad pakankamai didelis (neretai, iškreiptas) masinių informavimo priemonių dėmesys narkotikų tematikai, turėjo įtakos visuomenės problemos suvokimui. 1999 metais Lietuvoje visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų kompanija „Baltijos tyrimai“ atliko Europos vertybių tyrimą (1018 respondentų). Siekiant nustatyti Lietuvos gyventojų ksenofobines nuostatas, respondentams buvo pateiktas įvairių socialinių grupių sąrašas, iš kurio reikėjo pasirinkti grupes, su kuriais jie nenorėtų gyventi kaimynystėje. Tyrimas parodė, kad turėti kaimynų narkomanų nenorėtų 87,5 proc. Lietuvos gyventojų. 2005 metais Pilietinės visuomenės instituto užsakymu naudojant Europos vertybių tyrimo metodologiją, „Baltijos tyrimų“ kompanija taip pat atliko vertybių tyrimą (1010 respondentų). Praėjus penkeriems metams, su narkomanais kaimynystėje jau nenorėtų gyventi 95,6 proc. Lietuvos gyventojų.

2004 metais Narkotikų kontrolės departamentas inicijavo pirmą Lietuvoje reprezentatyvų žalingų įpročių paplitimo bendrojoje populiacijoje tyrimą. Nors tyrimas parodė, kad narkotikų bent kartą bandė 8,2 proc. šalies gyventojų, šis skaičius visiškai nebyloja apie didelius šios problemos mastus Lietuvoje. Tačiau tik 1 proc. šalies gyventojų mano, kad Lietuvoje nėra narkotikų paplitimo problemos. Tuo tarpu 69 proc. mano, kad ši problema yra labai paplitusi ir vidutiniškai paplitusi - atitinkamai 24 proc. ir 45 proc. Visgi nepaisant objektyvių indikatorių, nurodančių į vis didėjančius narkotikų paplitimo mastus nebuvimo, tyrimas taip pat atskleidė gana griežtas visuomenės nuostatas, pasireiškusias griežtesnės socialinės kontrolės reikalavimu narkotikus vartojančių ir platinančių asmenų atžvilgiu. Didžioji dauguma gyventojų linkusi manyti, kad už narkotikų vartojimą turėtų būti taikoma baudžiamoji atsakomybė – visiškai sutinka ir labiau sutinka 74 proc. respondentų. Taip pat gana populiarī nuomonė, kad griežtesnės bausmės pristabdytų narkotinių medžiagų vartojimą – visiškai sutinka ir labiau sutinka 70 proc. respondentų. Pakankamai griežtas buvo ir narkotikų prekeivių vertinimas. Dauguma respondentų pritarė įkalinimui iki gyvos galvos už narkotikų prekybą – visiškai sutinka ir labiau sutinka 61 proc. gyventojų. Taip pat 62 proc. respondentų visiškai nesutinka arba labiau nesutinka su tuo, kad esančios bausmės narkotikų platintojams yra pakankamai griežtos.

Kita socialinė grupė sulaukusi žiniasklaidoje pakankamai didelio dėmesio – jaunimas. Masinėse informavimo priemonėse buvo plačiai diskutuojama apie intensyviai augančią narkotikų vartojimo problemą tarp jaunų žmonių, ypač, moksleivių, apie privalomo narkotikų testavimo mokyklose įvedimo, buvo kalbama apie stebėjimo kamerų ir kitų padidintos kontrolės priemonių būtinumą šios grupės atžvilgiu.

Nuo 1995 metų Lietuva dalyvauja Europos tarybos „Pompidou“ grupės ir Švedijos informacijos apie alkoholį ir kitus narkotikus tarybos vykdomame tarptautiniame Alkoholio ir kitų narkotikų tyrimo projekte Europos mokyklose (ESPAD). Toliau pristatant šių tyrimų rezultatus, bus remiamasi Narkotikų kontrolės departamento prie LR Vyriausybės metiniame pranešime (2005) pateiktais duomenimis. 1999 metais atliktas 15-16 metų Lietuvos moksleivių tyrimas parodė, kad nors kartą narkotikų yra bandę 15,5 proc. šio amžiaus moksleivių. Ir jau 2000 metais Lietuvos žmogaus teisių centro užsakymu įvykusi reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa apie visuomenės požiūrį į nepilnamečių justicijos problemas ir jų pateikimą žiniasklaidoje parodė, kad tarp trijų svarbiausių Lietuvos nepilnamečių problemų, gyventojai, kaip svarbiausią, įvardijo narkomaniją – 24,4 proc. respondentų. Šiuo atveju pagrindinis informacijos šaltinis apie

nepilnamečių problemas Lietuvos gyventojams buvo žiniasklaida – 50,3 proc. Be to pažymėtina, kad dauguma respondentų buvo patenkinti nepilnamečių problemų pateikimu žiniasklaidoje. Taigi matome akivaizdžią žiniasklaidos įtaką socialiniam žinojimui. Gana įdomius rezultatus taip pat parodė respondentų atsakymai į klausimą apie visuomenės dėmesį nepilnamečių problemoms. Net 86,2 proc. apklaustųjų manė, kad dėmesys šios socialinės grupės problemoms yra nepakankamas. Tokie rezultatai verčia susimąstyti, kadangi svarbiausia nepilnamečių problema buvo įvardinta narkomanija (Dobryninas, 2001: 119-135).

2001 – 2002 metais „Tyrimo žalingų įpročių prevencijos strategijai parengti“ kontekste Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto Socialinės teorijos katedra atliko reprezentatyvią Lietuvos gyventojų apklausą apie nepilnamečių justicijos problemas. Tyrimas parodė, kad tarp trijų svarbiausių Lietuvos nepilnamečių problemų, kaip svarbiausią, narkomaniją jau įvardijo 38 proc. respondentų. Be to visos tyrime dalyvavusios grupės („ekspertai“, „gerai informuoti piliečiai“, „žmonės iš gatvės“) žalingus įpročius siejo, visų pirma, su narkomanija, kuri kartu laikoma rimčiausia Lietuvos jaunimo problema. Tuo tarpu „pažymėtina, kad neseniai atlikti Lietuvos jaunimo tyrimai rodo, kad pats jaunimas linkęs į pirmąją vietą kelti socialines bei ekonomines problemas. Padidintas dėmesys narkomanijai neatitinka ir pačių respondentų asmeninės patirties: realiame gyvenime jie dažniau susiduria su alkoholizmu arba keiksmožodžių vartojimu, negu su narkomanija“ (Poviliūnas, Dobryninas, Pūras, 2002: 73).

2003 metais ESPAD pakartotinai atliktas 15-16 metų Lietuvos moksleivių tyrimas parodė, kad bet kokį narkotiką nors kartą yra vartoję 15,6 proc. šio amžiaus Lietuvos moksleivių. Taigi per ketverius metus šis lygis beveik nepakito ir galima sakyti išliko stabilus. Be to Lietuvoje, palyginti su kitomis Europos šalimis, narkotikų vartojimas tarp moksleivių nėra didelis, ir yra mažiausias tarp Baltijos šalių (Čekijos Respublikoje – 44 proc., Šveicarijoje – 41 proc., Airijoje – 40 proc., Prancūzijoje ir Didžiojoje Britanijoje – 38, Latvijoje – 17 proc., Estijoje – 24 proc.). Be to didelė dalis moksleivių narkotikus vartojo tik keletą kartų, t.y. didžioji jų dauguma nėra reguliarius vartotojai, o tik eksperimentuotojai. Tuo tarpu daugiau nei 40 kartų narkotikus yra vartoję tik apie 2 proc. moksleivių.

Taigi nepaisant narkomanijos problemos augimo tarp jaunimo indikatorių nebuvimo, dėmesys šiai socialinei grupei didėjo. Turint galvoje, kad pagrindinis gyventojų informacijos šaltinis apie žalingus įpročius yra žiniasklaida, galima teigti, kad tokiam požiūriui į narkotikų problemą padėjo susiformuoti masinės informavimo priemonės.

2.3 Narkotikų vartojimo pasekmių rodikliai

Lietuvoje tiriamuoju laikotarpiu atlikti narkotikų vartojimo paplitimo tyrimai nenustatė tendencijų, pagal kurias būtų galima spręsti apie didelius arba augančius šios problemos mastus, tačiau parodė, pakankamai dideli visuomenės susirūpinimą šia socialine problema.

Kitas indikatorius, galintis padėti užčiuopti šios problemos rimtumą, duomenis apie narkotikų vartojimo pasekmes. Šiuo atveju bus apžvelgta statistinė informacija apie asmenų, besigydančių dėl priklausomybės nuo narkotinių medžiagų, susirgusių virusiniu hepatitu B (HBV), virusiniu hepatitu C (HCV) ir ŽIV vartojant narkotikus intraveniniu būdu bei mirusių nuo narkotinių medžiagų vartojimo, skaičių pokyčiai tiriamuoju laikotarpiu.

Valstybinio psichikos sveikatos centro duomenimis, asmenų, besigydančių dėl priklausomybės nuo narkotinių arba psichotropinių medžiagų, skaičius kiekvienų metų pabaigoje tiriamuoju laikotarpiu augo. 2000 metais buvo užregistruotas 3521 asmuo, o 2005 metais – 5371, t.y. 52,5 proc. daugiau negu tyrimo pradžioje. Tačiau šie duomenys gali byloti ne tiek apie narkomanijos problemos augimą, kiek apie paties gydymo neefektyvumą, kadangi asmenų, besikreipiančių pirmą kartą, skaičius, nors ir netolygiai, bet mažėjo. 2000 metais jie sudarė 546 asmenis, 2001 metais šis skaičius padidėjo 19,6 proc. – 653, o vėliau vėl sumažėjo. 2003 metų buvo užregistruoti 356 tokie asmenis. Tuo tarpu 2004 metais, palyginti su 2003 metais, jų padaugėjo 19,1 proc. – 424, o 2005 metais vėl sumažėjo iki 349 asmenų. Tais metais buvo užfiksuotas mažiausias besikreipiančių pirmą kartą asmenų skaičius. Taigi, palyginti su nagrinėjamo periodo pradžia, tokių pacientų sumažėjo 36,1 proc.

Remiantis Narkotikų kontrolės departamento prie LR Vyriausybės metiniame pranešime (2006) pateiktais duomenimis, 2000 metais Lietuvoje buvo užfiksuotas 348 sergamumo HBV atvejais, o 2005 metais šis skaičius sumažėjo 2,5 karto – 141 atvejis. Tačiau mažėja ne tik sergamumo šia liga atvejų, bet ir asmenų, užsikrėtusių HBV per intraveninių narkotikų vartojimą – nuo 19 proc. 2000 metais bei 42,4 proc. 2001 metais iki 17,7 proc. 2005 metais. Tačiau šias mažėjimo tendencijas reikėtų vertinti pakankamai atsargiai, kadangi kiekvienais metais auga nenustatytų užsikrėtimo būdų skaičius – 2005 metais jis sudarė 49,6 proc.

Nuo 2000 metų iki 2005 metų taip pat mažėjo sergančių HCV asmenų skaičius – atitinkamai 105 ir 68 asmenys. Mažėjimo tendencijos taip pat užfiksuotos kalbant apie užsikrėtusių šia liga vartojant narkotikus intraveniniu būdu skaičių – nuo 44,8 proc. 2000 metais ir 59,1 proc. 2001 metais iki 17,6 proc. 2005 metais. Tačiau ir šiuo atveju, nors nenustatytų užsikrėtimo šia liga būdų skaičius, palyginti su 2004 metais, 2005 metais sumažėjo, visgi išliko pakankamai didelis – atitinkamai 52 proc. ir 44,1 proc. Taigi dėl pakankamai didelės neatskleistų užsikrėtimo atvejų dalies, sunku daryti tikslesnes išvadas apie šių neigiamų narkotikų vartojimo pasekmių mažėjimo tendencijas. Tuo tarpu sumažėję skaičiai, galėtų byloti apie geresnį narkotikus vartojančių asmenų informuotumą apie galimas pasekmes, o tai reiškia – didesnę atsargumą vartojant narkotines medžiagas intraveniniu būdu.

Kalbant apie ŽIV užsikrėtimo atvejus, 2000 metais buvo užfiksuoti 65 asmenys, užsikrėtę šiuo virusu, o 2005 metais šis skaičius išaugo iki 120 atvejų. Taip pat žymėtina, kad dažniausiai šiuo virusu užsikrečiama vartojant švirksčiamuosius narkotikus. Tačiau nepaisant to, asmenų užsikrėtusių ŽIV vartojant narkotikus intraveniniu būdu skaičius mažėjo – nuo 75,4 proc. 2000 metais iki 70,8 proc. 2005 metais. Visgi reikėtų pastebėti, kad 2002 metais plačiai žiniasklaidoje aprašytas skandalas dėl ŽIV protrūkio Alytaus pataisos kolonijoje, atsispindėjo ir ŽIV plitimo dinamikoje. 2002 metais, pradedant 1988 metais, buvo užfiksuotas didžiausias šiuo virusu užsikrėtusių asmenų skaičius – 397 asmenys, iš kurių 299 atvejai buvo nustatyti būtent Alytaus kolonijoje. Tuo tarpu 2003 metais tarp 110 visų nustatytų atvejų, Alytaus kolonijoje buvo užfiksuota 15, o 2004 metais tarp 135 atvejų – tik 2. 2005 metais Alytaus kolonijoje jau nebuvo nustatyta nei vieno naujo ŽIV atvejo. Tokį staigų viruso proveržį 2002 metais galima sieti su savotiška moraline panika, kuriai nemažai įtakos turėjo žiniasklaidos problemos pateikimas bei kuri iššaukė didesnę kontrolę įkalintų asmenų atžvilgiu (testavimai ir pan.), atsispindėjusią pateiktoje statistikoje. Vėliau dėmesys šiai socialinei grupei sumažėjo ir, galiausiai, problema „išnyko“.

Kitas pakankamai įdomus rodiklis – mirusiųjų nuo narkotinių ar psichotropinių medžiagų vartojimo skaičiaus pokyčiai. Statistikos departamento prie LR Vyriausybės pateikti duomenys rodo ne tik nedidelius šio rodiklio mastus, bet ir mažėjimo tendencijas. 2000 metais buvo užregistruota daugiausia mirusiųjų tiriamuoju laikotarpiu – 45. Iki 2002 metų, palyginti su 2000 metais, šis skaičius sumažėjo 26,7 proc. – 33 asmenys, tačiau 2003 metais jau buvo užfiksuota 7 mirusiaisiais daugiau negu 2002 metais. 2004 – 2005 metais vėl mažėjo skaičius asmenų, mirusių nuo narkotinių ar psichotropinių medžiagų vartojimo. Palyginti su nagrinėjamo laikotarpio pradžia, 2005 metais

buvo užregistruota 31,1 proc. mažiau mirusiųjų – 31. Tačiau tokios tendencijos gali byloti ne tik apie pačios problemos mažėjimą, bet ir apie geresnį narkotikų vartotojų informuotumą apie neigiamas vartojimo pasekmes (koma, mirtis ir pan.), geresnę pačių narkotikų kokybę, efektyvesnę pagalbą narkotikų perdozavusiems asmenims ir pan.

Taigi nors dėmesys narkotikų tematikai žiniasklaidoje tiriamuoju laikotarpiu buvo pakankamai intensyvus, duomenys apie nuo narkotikų priklausomybės besigydančių asmenų skaičiaus ir užkrečiamų ligų bei mirčių, susijusių su narkotikų vartojimu, rodiklių pokyčius tiriamuoju laikotarpiu taip pat nenurodė į problemos augimo tendencijas, bet, priešingai, parodė neigiamų narkotikų vartojimo pasekmių mažėjimo tendencijas. Tačiau nereikėtų pamiršti ir minėtų tokių išvadų apribojimų. Visgi, atsižvelgiant į minėtus apribojimus, galime daryti dvejopo pobūdžio prielaidas: pirma, padidintas žiniasklaidos dėmesys narkomanijos tematikai, šiuo atveju, pakankamai intensyvus visuomenės informavimas apie daromą narkotikų žalą, padėjo sumažinti su narkotikų vartojimu susijusių neigiamų pasekmių mastus; antra, žiniasklaidos dėmesys narkomanijos problemai tiriamuoju laikotarpiu buvo perdėtas, neatitinkantis realios situacijos padėties.

2.4 Politikų dėmesys narkotikų problematikai

Remiantis amplifikacijos schema, padidintas žiniasklaidos dėmesys tam tikrai problemai sukelia visuomenės reakciją, kuri priverčia į problemą reaguoti valdžios atstovus. Padidėjęs internetinės žiniasklaidos bei visuomenės dėmesys narkotikų problemoms tiriamuoju laikotarpiu rezonuoja su intensyvėjančiu valdžios institucijų dėmesiu šiai tematikai. Tačiau reikėtų atkreipti dėmesį, kad didesnę žiniasklaidos domėjimąsi narkotikų problema nagrinėjamu periodu galėjo lemti Europos Sąjungos 2000 – 2004 metų kovos su narkotikais strategija bei išleistos 1999 – 2003 ir 2004 – 2008 metų „Nacionalinės narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos programos“. Tuo tarpu, kita vertus, žiniasklaidos narkotikų vajaus kėlimas galėjo paskatinti valdžios atstovus skirti daugiau dėmesio bei imtis konkrečių sprendimų, neretai pasireiškiančių griežtesnių kontrolės metodų taikymu, susiklosčiusiai situacijai spręsti.

Taigi politikų dėmesio intensyvumas su narkotikais susijusioms problemoms nagrinėjamu laikotarpiu buvo vertinamas pagal Lietuvoje narkotikų kontrolę ir narkomanijos prevenciją

koordinuojančių bei vykdančių institucijų skaičių; šiai problemai skiriamų valstybinio biudžeto lėšų kiekį; valstybės inicijuotų mokslinių taikomųjų tyrimų narkomanijos tematika skaičių; įvykusių posėdžių, kuriuose būtų svarstomos su narkotikais susijusios temos bei išleistų atitinkamų teisės aktų (įstatymai, įsakymai ir nutarimai) skaičių.

2.4.1 Valstybinės narkotikų kontrolės koordinavimo institucijos

„Tarpžinybinių narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos veiksmų koordinavimas šalyje yra ne tik Jungtinių Tautų konvencijų, bet ir viena pagrindinių Europos Sąjungos 2000 – 2004 metų kovos su narkotikais strategijos uždavinių“ (Narkotikų kontrolės departamentas prie LR Vyriausybės: 2004, 25). Būtent šios aplinkybės turėjo didelės įtakos pakankamai plačiam narkotikų kontrolės koordinavimo institucijų tinklo įsteigimui Lietuvoje, o tuo pačiu ir jų vykdomos politikos kryptingumui.

Narkomanijos prevencijos ir narkotikų kontrolės politikos koordinavimą, įgyvendinimą bei kontrolę Lietuvoje vykdo šios pagrindinės institucijos: Lietuvos Respublikos Seimo komitetai, Nacionalinė sveikatos taryba, Lietuvos Respublikos Seimo narkomanijos prevencijos komisija, Vyriausybės narkotikų kontrolės komisija, Narkotikų kontrolės departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Nacionalinis narkotikų informacinis biuras, Valstybinė vaistų kontrolės tarnyba prie Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerijos, Farmacinės veiklos bei veiklos, susijusios su narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis, taip pat narkotinių ir psichotropinių medžiagų pirmtakais (prekursoriais), licencijavimo komisija, Policijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos bei Savivaldybių narkotikų kontrolės komisijos (Narkotikų kontrolės departamentas prie LR Vyriausybės: 2004, 25-33; 2005,16-21; 2006, 13-17).

Įgyvendindama narkotikų kontrolės politiką, Lietuva vadovaujasi Jungtinių Tautų konvencijų nuostatomis, Europos Sąjungos teisės aktais, dalyvauja Tarptautinėje narkotikų kontrolės programoje, bendradarbiauja su JT ir ES narkotikų kontrolės struktūromis. Taigi Lietuvos narkomanijos prevencijos bei narkotikų kontrolės politiką formuojančios ir įgyvendinančios institucijos turi gana platų tarptautinio bendradarbiavimo tinklą, kuris apima tokias organizacijas kaip Jungtinės Tautos, JT Tarptautinė narkotikų kontrolės valdyba, JT Narkotikų ir nusikalstamumo prevencijos biuras, JT Narkotinių medžiagų komisija, Pasaulio sveikatos organizacija, Europos Tarybos „Pompidou“ grupė, Europos Tarybos Narkotikų horizontalioji darbo grupė, Europos

Komisijos Narkotinių ir psichotropinių medžiagų pirmtakų (prekursorių) komitetas, Europos narkotikų ir narkomanijos stebėsenos centras, Europolas, Euromuitinė, Eurojust agentūra, Europos vaistų vertinimo agentūra ir Dublino grupė (Narkotikų kontrolės departamentas prie LR Vyriausybės: 2006, 18-23).

2.4.2 Valstybės biudžeto lėšos narkotikų kontrolei bei narkomanijos prevencijai

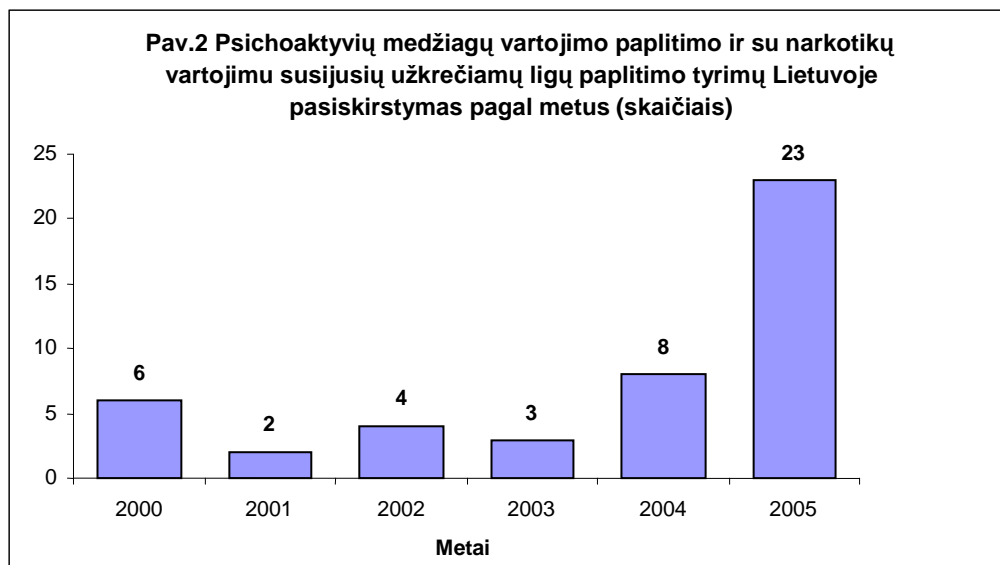
„Narkomanijos plitimo ekonominės pasekmės – visuomenės patiriamos socialinės, sveikatos ir kitos išlaidos, skirtos narkomanijos prevencijai ir narkotikų kontrolei“ (Narkotikų kontrolės departamentas prie LR Vyriausybės: 2005, 21). Tačiau, kaip jau buvo minėta, tiriamuoju laikotarpiu nebuvo nei vienos studijos, indikuojančios didelius su narkotikais susijusių problemų mastus arba jų augimo tendencijas Lietuvoje. Tuo tarpu valstybės biudžeto skiriamos lėšos nacionalinėms 1999 – 2003 ir 2004 – 2008 metų narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos programoms įgyvendinti akivaizdžiai augo.

LR Vyriausybė Nacionalinės narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos 1999–2003 metų programos priemonėms įgyvendinti 2002 metais skyrė 8 mln. 702 tūkst. Lt, o 2003 metais šis skaičius jau išaugo 24,3 proc. ir siekė 10 mln. 819 tūkst. Lt. Palyginti su 2003 metais, 2004 metais iš valstybės biudžeto narkotikų kontrolei bei narkomanijos prevencijai buvo skirta 5,6 proc. mažiau lėšų – 10 mln. 212 tūkst. Lt. Tačiau 2005 metais, palyginti su 2004 metais, šiai problemai jau buvo skirta 12 mln. 136,3 tūkst. Lt, t.y. 18,8 proc. daugiau. Be to, palyginti su 2002 metais, 2005 metais valstybės biudžeto skiriamų lėšų kiekis išaugo 39,5 proc. arba 3 mln. 434,3 tūkst. Lt. ir buvo didžiausias tiriamuoju laikotarpiu.

2.4.3 Valstybės inicijuoti moksliniai taikomieji narkotikų problemos tyrimai

Apie padidinto dėmesio tam tikrai socialinei „problemai“ apraiškas taip pat galima spęsti pagal tyrimų, atliktų toje srityje, kitimo tendencijas. 2000 – 2005 metais, remiantis Narkotikų kontrolės departamento prie Lietuvos Respublikos vyriausybės duomenimis, Lietuvoje buvo inicijuoti 46 psichoaktyvių medžiagų vartojimo paplitimo ir su narkotikų vartojimu susijusių užkrečiamų ligų paplitimo tyrimai, iš jų: 11 – nacionalinio lygmens ir 35 – savivaldybių lygmens. Kalbant apie šių studijų tyrimo objektus, reikėtų pastebėti, kad 30 jų buvo skirta jaunimo (mokiniai, paaugliai,

vaikai) tyrimui, 4 – narkotikų vartotojų, 2 – karių, kalinčiųjų/buvusių kalinčiųjų, žalingų įpročių situacijos, narkomanijos prevencijos situacijos, rajonų gyventojų tyrimui ir 1 – narkomanų reabilitacijos organizacijų bei suaugusiųjų tyrimui. Taigi net 65,2 proc. tiriamuoju laikotarpiu inicijuotų tyrimų buvo skirti narkomanijos problemos paplitimui tarp jaunų žmonių, nors, kaip jau buvo minėta, 1999 ir 2003 metais ESPAD tyrimų duomenimis tarp 15-16 metų moksleivių šis skaičius beveik išliko stabilus.

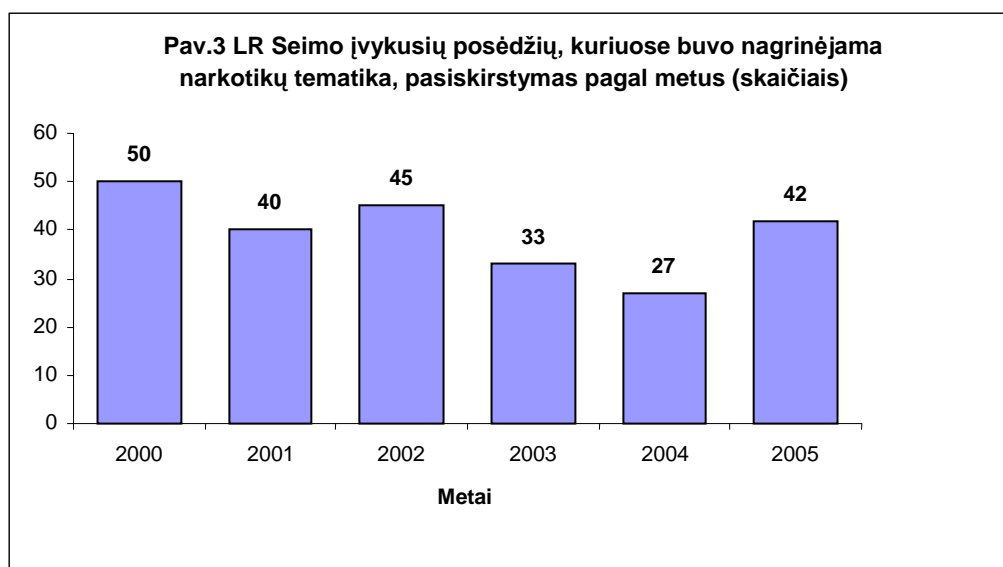
Iš pav.2 matyti, kad tyrimų, skirtų narkomanijos tematikai, skaičius tiriamuoju laikotarpiu netolygiai augo. 2000 metais buvo inicijuoti 6 tyrimai minėtai problematikai, tačiau 2001 metais tokių tyrimų buvo organizuota triskart mažiau – 2. 2002 metais šis skaičius augo, o 2003 vėl nežymiai sumažėjo. Tačiau nuo 2004 metų pastebimas gana intensyvus tokio pobūdžio tyrimų augimas. Palyginti su 2003 metais, 2004 metais tyrimų skaičius padidėjo 2,7 karto – 8. Tuo tarpu 2005 metais dėmesys narkotikų vartojimui tyrimuose augo intensyviausiai – 15 tyrimų daugiau negu 2004 metais. Tokiam dėmesio suintensyvėjimui didžiausios įtakos galėjo turėti Narkotikų kontrolės departamento prie Lietuvos Respublikos vyriausybės įsteigimas 2004 metais bei jo pakankamai aktyvi veikla vykdant narkotikų vartojimo paplitimo tyrimus tarp jaunų žmonių – šiai socialinei grupei 2005 metais buvo skirta 70 proc. visų inicijuotų tyrimų.

2.4.4 Narkomanijos tematika LR Seimo posėdžių dienotvarkėje

Dokumentų atrankai buvo naudojama elektroninė Lietuvos Respublikos Seimo paieškos sistema www.lrs.lt. Dokumentų paieška buvo vykdoma pagal šiuos kriterijus: laikotarpis (2000 01 01 –

2005 12 31) ir bet kuris tekste minimas raktinis žodis (narkotinių, narkotikai, narkotikų, narkotikams, narkotikus, narkotikais, narkomanija, narkomanijos, narkomanijai, narkomaniją, narkomanai, narkomanų, narkomanams, narkomanus, narkomanais).

Pagal raktinių žodžių paiešką posėdžių stenogramų tekstuose tiriamuoju laikotarpiu buvo atrinkti 237 dokumentai.

2000 metais LR Seime įvyko 50 posėdžių, kuriuose tarp kitų svarstomų klausimų buvo aptariamoms ir su narkotikais susijusios problemos. Tais metais narkomanijos problema politikų buvo svarstoma intensyviausiai tiriamuoju laikotarpiu. Tokį dėmesį galėjo lemti 1999 m. patvirtinta valstybinė narkomanijos prevencijos ir narkotikų kontrolės programa iki 2003 metų bei Europos Sąjungos 2000-2004 metų kovos su narkotikais strategijos užduočių įgyvendinimas, kurie artimiausiems metams užtikrino narkomanijos problematikos vietą politiniame diskurse. Taip pat nereikėtų pamiršti ir 2000 metais vykusių rinkimų į Seimą, kurių metu panašaus pobūdžio socialinės problemos tampa plačiai eskaluojamos. Tuo tarpu 2001 metais tokių posėdžių buvo 20 proc. mažiau – 40. 2002 metais dėmesys narkomanijos problemai vėl išaugo iki 45 posėdžių, kas galėtų būti siejama su ŽIV „proveržiu“ Alytaus kolonijoje ir šios temos populiarumu politinėje arenoje. Tuo tarpu 2003 ir 2004 metais buvo užfiksuota mažiausiai tokių posėdžių, atitinkamai – 33 ir 27. Tačiau 2005 metais, palyginti su 2004 metais, buvo surengta 55,6 proc. daugiau posėdžių, t.y. tais metais posėdžių skaičius augo intensyviausiai. Visgi 2005 metus lyginant su tiriamo laikotarpio pradžia, buvo užfiksuotas 16 proc. atitinkamų posėdžių skaičiaus sumažėjimas. Taigi galima teigti, kad narkotikų tematika politiniame diskurse tiriamuoju laikotarpiu buvo pakankamai populiari, tačiau

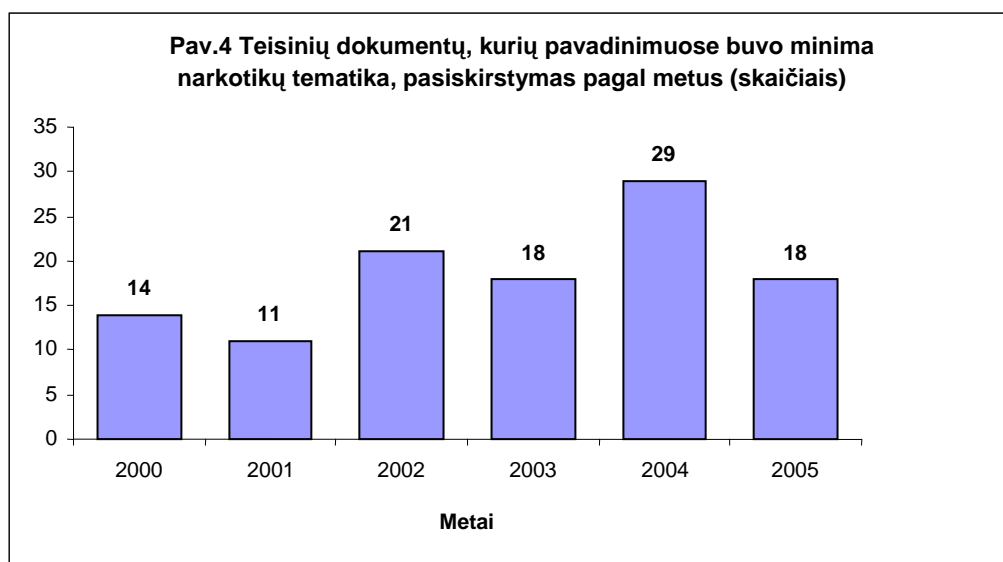
tuo pačiu (dėl jau minėtų galimų aplinkybių) dėmesys šiai problemai tam tikrais laikotarpiais suintensyvėdavo, o vėliau vėl atslūgdavo.

2.4.5 Narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos teisinis reglamentavimas

Lietuvos narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos politika yra sudedamoji valstybės užsienio ir vidaus politikos dalis. Tiriamuoju laikotarpiu ypač aktyviai buvo formuojama teisinė šios politikos sfera.

Teisinių dokumentų atrankai buvo naudojama elektroninė Lietuvos Respublikos Seimo paieškos sistema www.lrs.lt. Dokumentai buvo atrenkami pagal laikotarpį (2000 01 01 – 2005 12 31) ir bet kurį pavadinime bei pačiame tekste minimą raktinį žodį (narkotinių, narkotikai, narkotikų, narkotikams, narkotikus, narkotikais, narkomanija, narkomanijos, narkomanijai, narkomaniją, narkomanai, narkomanų, narkomanams, narkomanus, narkomanais).

Nagrinėjamu laikotarpiu buvo išleista 111 teisinių aktų, kurių pavadinimuose buvo minimas bent vienas paieškos raktinis žodis, iš jų: 9 įstatymai, 40 nutarimų ir 62 įsakymai.

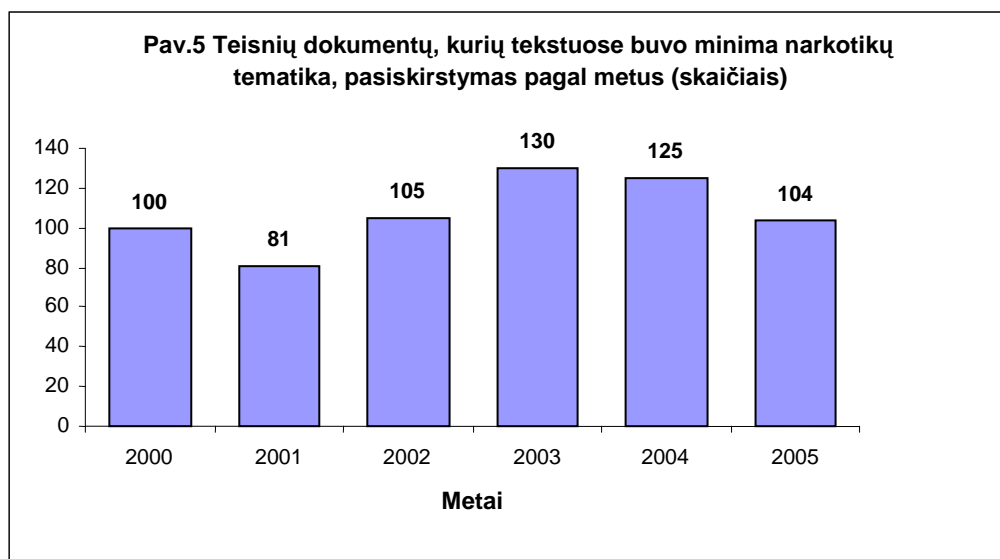

Iš pav. 4 matyti, kad pradedant 2000 metais, pirmasis dėmesio narkotikų problematikai suintensyvėjimas buvo užfiksuotas 2002 metais. Palyginti su 2001 metais, 2002 metais teisinių dokumentų skaičius išaugo 50 proc. Tuo tarpu 2003 metais tokių dokumentų skaičius nežymiai

sumažėjo – 18, tačiau jau 2004 metais teisinių dokumentų buvo užfiksuota daugiausiai – 29 arba 61,1 proc. daugiau negu 2003 metais. Taip pat tais metais teisinis domėjimasis narkotikų tematika vyko intensyviausiai. Toks aktyvus teisinis narkotikų problemos reglamentavimas gali būti siejamas su Narkotikų kontrolės departamento prie LR Vyriausybės įsteigimu 2004 metais. Tuo tarpu 2005 metais šis skaičius vėl nukrito iki 18 dokumentų. Visgi palyginti su tiriamojo laikotarpio pradžia, 2005 metais buvo išleista 28,6 proc. daugiau teisinių aktų.

Tačiau vien teisinių aktų, kurie būtų tiesiogiai (pagal pavadinimą) skirti narkotikų tematikai, nepakanka įvertinti dėmesiui, skiriamo šiai problematikai tiriamuoju laikotarpiu. Neretai narkotikų problema teisiniuose dokumentuose figūruoja kaip periferinė, todėl be tiesiogiai šiai problematikai skiriamų dokumentų, taip pat buvo atrinkti teisiniai aktai, kuriuose ji būtų minima pačiuose dokumentų tekstuose.

Taigi nagrinėjamu periodu buvo išleisti 645 teisiniai aktai, kurių tekstuose buvo minimas bent vienas paieškos raktinis žodis, iš jų: 118 įstatymų, 218 nutarimų ir 316 įsakymų.

2000 metais buvo išleista 100 teisinių aktų, vienu ar kitu būdu reglamentuojančių narkotikų problemą. 2001 metais teisinė šios problemos kontrolė sumažėjo 19 proc. arba iki 81 dokumento. Tuo tarpu 2002-2003 metais tokių teisės aktų skaičius augo ir 2003 metais jis pasiekė 130 dokumentų. Taigi 2003 metais teisinių dokumentų skaičius augo sparčiausiai. 2004 metais šis beveik nepakito – 125 dokumentai. Pakankamai aktyvus narkotikų problemos teisinis reglamentavimas 2003 – 2004 metais sietinas su Narkotikų kontrolės departamento prie LR

Vyriausybės įsteigimu. Tuo tarpu 2005 metais, palyginti su 2004 metais, užfiksuotas atitinkamų dokumentų skaičiaus sumažėjimas 16,8 proc., tačiau, palyginti su nagrinėjamo periodo pradžia, jis nežymiai išsaugo – 4 proc.

Taigi tiriamuoju laikotarpiu augo teisinis su narkotikais susijusių problemų reglamentavimas. Taip pat pastebėtina, kad teisinis dėmesys nagrinėjamai tematikai tam tikrai laikotarpiais suintensyvėdavo, o po kurio laiko vėl sumažėdavo.

2.5 Teisėsaugos institucijų dėmesys narkotikų problematikai

Narkotikų problemos eskalavimas žiniasklaidoje, šio padidinto dėmesio įtaka viešajai opinijai, problemos gvildenimui politiniame diskurse, įtakoja ir griežtesnę teisinę šios problemos kontrolę, kas, savo ruožtu, amplifikuoja statistinius kriminogeninius problemos rodiklius. Lietuvos teisėsaugos institucijų informacija apie su narkotikų kontrole susijusiais klausimais šio tiriamojo darbo kontekste buvo nagrinėjama ne kaip narkotikų problemos paplitimo Lietuvoje rodiklis, bet kaip šių institucijų dėmesio ir kontrolės intensyvumo šiai problemai indikatorius. Taigi šiame darbo etape būtų tikslinga pateikti pagrindinių kriminalinės narkotikų statistikos rodiklių pokyčius tiriamuoju laikotarpiu.

2.5.1 Konfiskuota narkotinių ir psichotropinių medžiagų

Tiriamuoju laikotarpiu narkotikų vartojimas buvo plačiai eskaluojama problema. Statistikos departamento prie LR Vyriausybės duomenis rodo, kad vis didesnio dėmesio, pasireiškusio griežtesne socialine kontrole, ši problema sulaukdavo iš teisėsaugos institucijų. Kriminalinės policijos biuro Organizuoto nusikalstamumo tyrimo vyriausiosios valdybos duomenimis, tiriamuoju laikotarpiu kasmet daugiausia buvo konfiskuojama augalinės kilmės narkotikų, o, būtent, opiatų ir iš kanapių padarytų narkotikų. Šie duomenis yra pakankamai įdomus atsižvelgiant į tai, kad Lietuvos gyventojai labiausiai smerkia/smerktų marihuanos, hašišo arba heroino vartojimą (Narkotikų kontrolės departamentas prie LR Vyriausybės, 2005: 68).

Taigi atkreiptinas dėmesys, kad nagrinėjamu periodu buvo užfiksuoti gana ryškūs tam tikrų narkotinių ir psichotropinių medžiagų konfiskavimo mastų pokyčiai. Pavyzdžiui, 2000 metais buvo

konfiskuoti 623 kilogramai aguonų ir jų dalių. Šis skaičius sumažėjo iki 260 kg 2002 metais ir nežymiai padidėjo 2003 metais – 269 kilogramai. Tačiau 2004 metais jau buvo konfiskuota 380,41 kg šių narkotinių medžiagų, o 2005 metais šis skaičius vėl nukrito iki 166,9 kg. Per tiriamąjį laikotarpį šių narkotikų konfiskavimo mastai sumažėjo 3,7 karto. Tuo tarpu aguonų ir jų dalių ekstrakto 2005 metais – 183,5 l – buvo konfiskuota 106,5 l, t.y. maždaug 2,4 karto daugiau negu 2000 metais – 77 l ir 129 g. Pastebėtina, kad šiai narkotikų grupei nagrinėjamu periodu taip pat buvo būdingi netolygūs konfiskavimo mastai. Palyginti su 2000 metais, 2001 metais jų kiekis padidėjo iki 130 l ir 505 g, t.y. išaugo 53 l ir 376 g, tačiau 2002 (68 l ir 4650 g) ir 2003 (53 l ir 252 g) metais mažėjo, nežymiai padidėjęs 2004 metais (55,17 l) ir 2005 metais pasiekdamas didžiausią mastą.

Kalbant apie marihuanos (kanapių) konfiskavimo rodiklius, taipogi buvo pastebėti netolygūs šio narkotiko konfiskavimo mastų pokyčiai. 2000 metais buvo konfiskuota 14,428 kg narkotiko, 2001 metais šis kiekis nežymiai padidėjo 1,112 kg – 15,540 kg, o 2002 sumažėjo net iki 5,3 kg. 2003 metais vėl pastebimas gana ženklus konfiskuoto marihuanos kiekio padidėjimas – 30,1 kg, lydimas sumažėjimu 2004 metais – 16,33 kg, ir staigiu šuoliu 2005 metais – 106 kg. Taigi tiriamuoju laikotarpiu šio narkotiko konfiskavimo mastai padidėjo 91,572 kg arba maždaug 7,3 karto. Didėjimo tendencijos taipogi buvo būdingos kanapių žaliavai. 2002 metais (ankstesnių duomenų nėra) buvo konfiskuota 68 kg šios žaliavos, o 2003 metais šis skaičius išaugo maždaug 8,8 karto, pasiekdamas 600 kg. 2004 metais šie mastai sumažėjo iki 415 kg, o 2005 vėl padidėjo, sudarydami 961 kg. Taigi, palyginti su 2002 metais, 2005 metais konfiskuotos kanapių medžiagos kiekis padidėjo 14,1 karto.

Kitas augalinės kilmės narkotikas, kuriam nagrinėjamu periodu buvo būdingi gana ženklūs didėjimo mastai – hašišas. Jeigu 2000 metais buvo konfiskuoti 0,169 kg šio narkotiko, 2001 metais – 0,260 kg, o 2002 metais – 0,570 kg, tai 2003 metais šis skaičius pasiekė net 262,6 kg, t.y. išaugo maždaug 1553,8 karto, palyginti su tiriamojo laikotarpio pradžia. 2004 metais šis rodiklis ženkliai sumažėjo iki 2,31 kg, o 2005 metais vėl padidėjo iki 68,29 kg – 404 kartų daugiau negu 2000 metais.

Kita konfiskuotų narkotikų ir narkotinių medžiagų grupė – pusiau sintetiniai narkotikai, į kurią įėjo heroinas ir kokainas. 2000 metais heroino buvo konfiskuota 0,943 kg. 2001 metais šis skaičius augo (2,74 kg), 2002 metais pasiekdamas savo didžiausius mastus nagrinėjamo laikotarpio metu – 3 kg.

2003 metais šis skaičius sumažėjo (0,806 kg), 2004 metais vėl išaugo (2,89 kg), o 2005 vėlgi sumažėjo iki 1,95 kg, tačiau, palyginti su 2000 metais, padidėjo 2,1 karto.

Tuo tarpu konfiskuoto kokaino kiekis 2000 metais sudaręs 1,843 kg, netolygiai mažėjo iki 2003 metų – 0,183 kg, o paskui 2004 metais šoktelėjo iki 13,45 kg ir 2005 metais vėl sumažėjo iki 0,698 kg.

Analizuojant konfiskuotų sintetinių narkotikų kiekių pokyčius tiriamuoju laikotarpiu, ne visada nuosekliai buvo įmanoma juos įvertinti dėl skirtingų tų pačių narkotikų fiksavimo matų skirtingais metais (pavyzdžiui, tabletės ir gramai arba gramai ir litrai). Toks narkotikas kaip LSD tiriamuoju laikotarpiu pasižymėjo netolygia savo mastų mažėjimo tendencija. Jeigu 2000 metais buvo konfiskuoti 26 vnt. šio narkotiko, tai 2001 metais šis kiekis padidėjo 10,6 karto – 275 vnt. 2003 metais šio narkotiko visai nebuvo konfiskuota, tuo tarpu 2004 metais jau buvo užfiksuotas 191 vnt., o 2004 metais – net 18748 vnt. Tačiau 2005 metais šis skaičius vėlgi sumažėjo iki 0.

Taipogi buvo pastebėtas netolygus konfiskuotų metamfetaminų kiekio mažėjimas. Nuo 2000 metų (6,500 kg) iki 2002 metų (1,321 kg) šis skaičius mažėjo, tačiau 2003 metais buvo užregistruotas didžiausias šios konfiskuotos narkotinės medžiagos kiekis – 24,6 kg ir 24 tablečių. Tačiau jau 2004 metais šie mastai nukrito iki 2,89 kg, o 2005 (neženkliai išaugus, palyginti su 2004 metais) – 3,54 kg. Taigi 2005 metais, palyginti su 2001 metais, metamfetaminų buvo konfiskuota 2,96 kg arba 1,8 karto mažiau.

Amfetamino atveju, neįmanoma bendrai palyginti šio narkotiko konfiskavimo mastų dėl jo skirtingo pavidalo (milteliai ir tabletės). Tačiau lyginant pagal atskiras formas, buvo pastebėta, kad tiriamuoju laikotarpiu netolygiai augo konfiskuoto amfetamino kiekis tablečių pavidalu – jeigu 2000 metais šis skaičius sudarė 42 tabletes, tai 2005 metais – 2580 tablečių, t.y. 61,4 karto daugiau. Tuo tarpu šios narkotinės medžiagos konfiskuotų miltelių kiekis netolygiai mažėjo – 2000 metais buvo užfiksuota 19,495 kg, 2001 metais jis pasiekė savo mažiausią rodiklį tiriamuoju laikotarpiu – 0,106 kg, o 2005 metais – sudarė 8,3 kg arba 2,3 karto mažiau negu nagrinėjamo periodo pradžioje.

Kitas šios narkotikų grupės rūšis – ekstazis. Bendrųjų šios medžiagos pokyčių tendencijų neįmanoma nustatyti dėl tos pačios priežasties kaip ir amfetamino atveju. Tačiau turimi duomenys rodo, kad konfiskuotų eskstazio tablečių skaičius tiriamuoju laikotarpiu netolygiai mažėjo. Jeigu 2000 metais buvo konfiskuotos 150724 tabletės, tai 2001 metais – tik 514 tablečių. Nuo 2002 iki

2004 metų šis skaičius gana intensyviai augo 2004 metais pasiekdamas 99429 tabletes, o 2005 metais nukrito iki 18663 tablečių, t.y. 8,1 karto mažiau negu 2000 metais. 2001 metais buvo konfiskuota 0,045 kg ekstazio miltelių. Šis rodiklis netolygiai ir nežymiai išaugo iki 0,075 kg 2005 metais. Didžiausias šio narkotiko miltelių kiekis buvo konfiskuotas 2003 metais – 0,440 kg, o 2000 ir 2004 metais miltelių pavidalu šio narkotiko visai nebuvo konfiskuota.

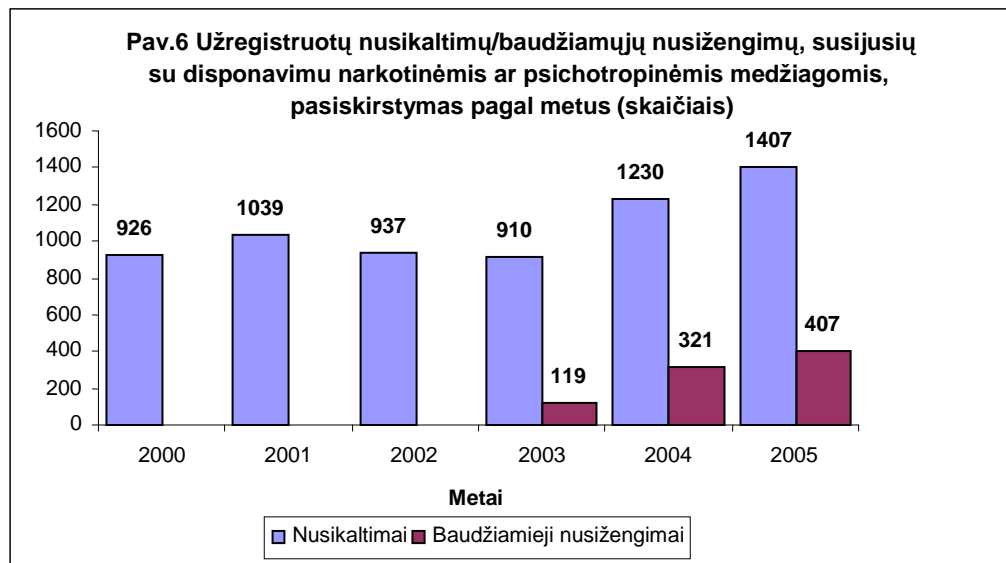
Paminėtina dar viena, mažiau žinoma, narkotinė medžiaga efedrinas, patenkanti į I kategorijos prekursorių grupę. 2000 – 2005 metais taipogi netolygiai mažėjo šios psichotropinės medžiagos konfiskavimo mastai. 2000 metais efedrino kiekis sudarė 0,198 kg, o 2005 metais jis siekė 0. Miltelių pavidalu šios medžiagos daugiausia buvo konfiskuota 2001 metais – 0,533 kg.

Konfiskuotų narkotinių ir psichotropinių medžiagų statistinių duomenų analizė, taip pat leidžia pastebėti, kad nuo 2004 metų į konfiskuotų nelegalių narkotinių medžiagų sąrašą buvo įtraukti nauji, anksčiau neminėti narkotikai, tokie kaip safrolas, BMK, tramadolas, lorazepamas, nitrazepamas, klonazepamas, Natrio oksibutiratas-GBH bei haliucinogeniniai grybai.

Taigi tiriamuoju laikotarpiu labiausiai teisėsaugos dėmesys augo opiatų ir iš kanapių padarytų narkotikų grupėms, tuo tarpu kitoms psichotropinių medžiagų rūšims – netolygiai mažėjo. Apie dėmesio intensyvėjimą taip pat byloja nelegalių narkotinių medžiagų sąrašo išplėtimas, kam įtakos taip pat turėjo tarptautinis narkotikų kontrolės politikos reglamentavimas.

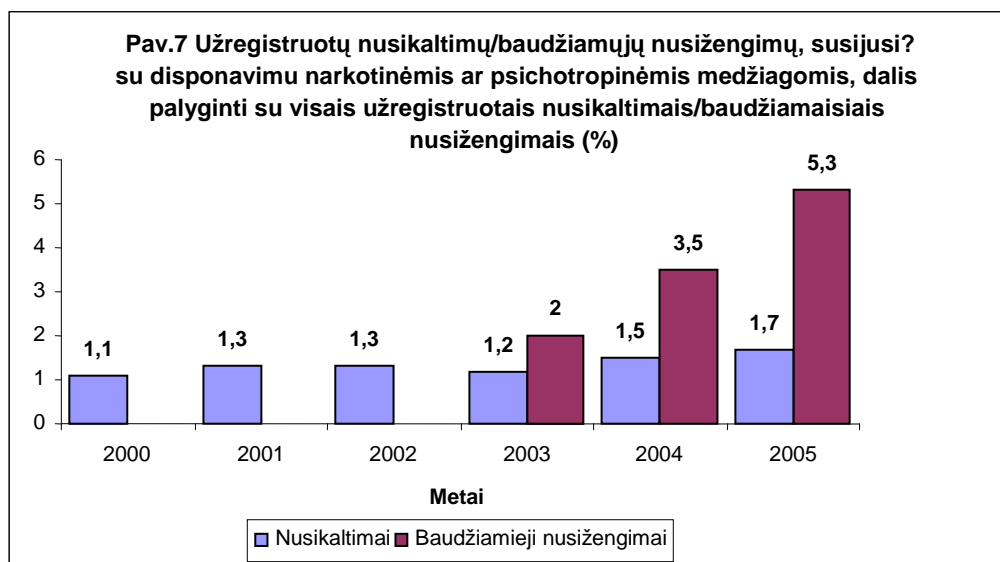
2.5.2 Užregistruoti nusikaltimai, susiję su disponavimu narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis

Statistinė informacija apie nusikaltimus, susijusius su disponavimu narkotinėmis arba psichotropinėmis medžiagomis, rodo ne vien šios nusikaltimų rūšies augimo ar mažėjimo tendencijas, iš kurios neretai sprendžiama apie problemos paūmėjimo arba, atvirkščiai, situacijos pagerėjimo apraiškas. Tokie duomenys nurodo į teisėsaugos institucijų darbo efektyvumo padidėjimą, ir, tuo pačiu, į griežtesnę baudžiamąją kontrolę tam tikros rūšies nusikaltimų atžvilgiu.

Vidaus reikalų ministerijos duomenimis, tiriamuoju laikotarpiu buvo užfiksuotas netolygus nusikaltimų, susijusių su disponavimu narkotikais, skaičiaus augimas. Jeigu nagrinėjamo periodo pradžioje buvo užregistruoti 926 tokio pobūdžio nusikaltimai, tai 2001 metais šis skaičius išaugo 12,2 proc. ir pasiekė 1039 nusikaltimus. Vėliau iki 2003 metų su narkotinių ar psichotropinių medžiagų disponavimu susijusių nusikaltimų skaičius mažėjo. 2003 metais buvo užregistruotas mažiausias šių nusikaltimų skaičius nagrinėjamu laikotarpiu – 910 nusikaltimų. Tačiau taip pat reikėtų atkreipti dėmesį, kad 2003 metais įsigaliojus naujam LR baudžiamajam kodeksui, įvyko tam tikrų pasikeitimų ir kriminalinėje statistikoje – atsirado baudžiamųjų nusižengimų kategorija. Nuo 2003 metų gegužės 1 d. Administracinių teisės pažeidimų kodekse numatyti pažeidimai dėl neteisėto disponavimo narkotikais nedideliu kiekiu be tikslo juos platinti yra traktuojami kaip baudžiamieji nusižengimai, numatyti BK. Taigi minėtais metais buvo užregistruota 119 baudžiamųjų nusižengimų, susijusių su disponavimu narkotinėmis arba psichotropinėmis medžiagomis. 2004 metais buvo užfiksuotas didžiausias šios nusikaltimų rūšies augimo tempas tiriamuoju periodu – 1230 nusikaltimai, t.y. palyginti su 2003 metais, šių nusikaltimų padaugėjo 35,2 proc. 2004 metais taip pat sparčiausiai augo ir baudžiamųjų nusižengimų skaičius – 321 nusižengimas, kas yra 2,7 karto daugiau negu 2003 metais. Tuo tarpu 2005 metais buvo užregistruota daugiausia šio pobūdžio nusikaltimų bei baudžiamųjų nusižengimų tiriamuoju laikotarpiu – atitinkamai 1407 ir 407. Taigi palyginti su 2000 metais, tokių nusikaltimų skaičius išsaugo 51,9 proc.

Taip pat būtų tikslinga atsižvelgti į nusikaltimų, susijusių su disponavimu narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis, pasiskirstymą palyginti su visais atitinkamais metais užregistruotais nusikaltimais.

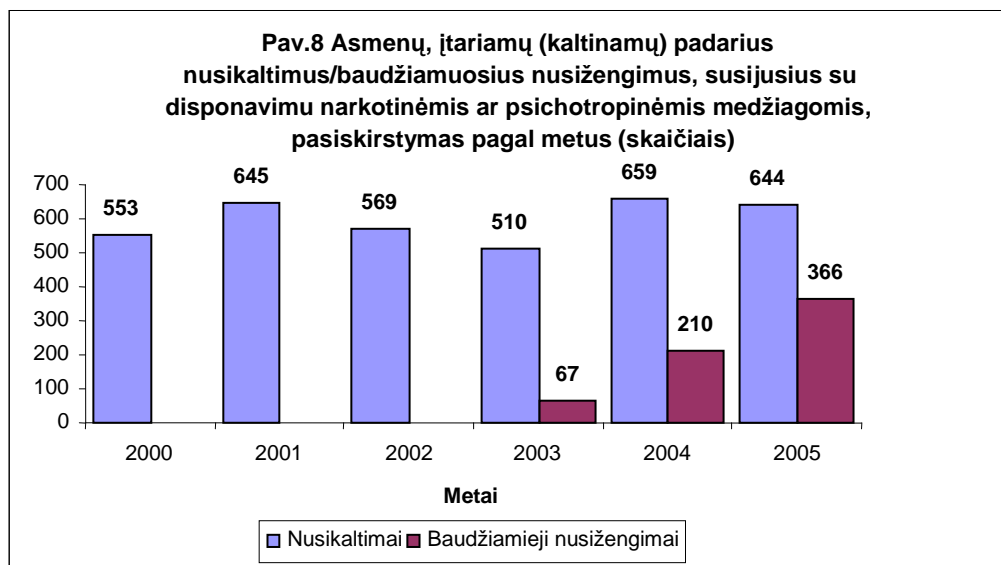

Iš pav.7 matyti, kad tiriamuoju laikotarpiu tokio pobūdžio nusikaltimai sudarė palyginti nežymią dalį tarp visų atitinkamais metais užregistruotų nusikaltimų. Tačiau tuo pačiu pastebėtina, kad nagrinėjamu laikotarpiu jų dalis netolygiai augo. 2000 metais tokių nusikaltimų dalis bendrajame užregistruotų nusikaltimų skaičiuje sudarė 1,1 proc. 2002 metais šis skaičius padidėjo iki 1,3 proc. ir išliko stabilus iki 2002 metų. 2003 metais su narkotikais susijusių nusikaltimų dalis nežymiai sumažėjo, o nuo 2004 metų augo, 2005 metais pasiekusi 1,7 proc. ir sudariusi didžiausią šios nusikaltimo rūšies dalį tiriamuoju laikotarpiu. 2004 metais tarp visų užregistruotų baudžiamųjų nusižengimų taip pat augo su narkotikų disponavimu susijusių baudžiamųjų nusižengimų dalis. 2005 metais šis skaičius siekė 5,3 proc., t.y. 3,3 proc. daugiau nei 2003 metais ir 1,8 proc. daugiau negu 2004 metais.

Taigi statistiniai duomenys rodo su narkotikų disponavimu susijusių užregistruotų nusikaltimų bei baudžiamųjų nusižengimų augimo tendencijas. Nors šio pobūdžio nusikaltimų dalis bendrajame užregistruotų nusikaltimų skaičiuje išlieka pakankamai nedidelė, ji auga. Tačiau pastebėtina, kad žymiai didesniu tempu tiriamuoju laikotarpiu augo su narkotikų disponavimu susijusių baudžiamųjų nusižengimų dalis tarp visų užregistruotų baudžiamųjų nusižengimų.

2.5.3 Asmenys, įtariamai (kaltinami) padarę nusikaltimus, susijusius su disponavimu narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis

Kitas rodiklis, leidžiantis daryti prielaidą apie teisėsaugos institucijų kontrolės didėjimą narkotikų problemos atžvilgiu – asmenų, įtariamų arba kaltinamų padarius su narkotikų disponavimu susijusius nusikaltimus, skaičiaus pokyčiai.

Iš pateiktų duomenų matome netolygų asmenų, įtariamų arba kaltinamų padarius šios rūšies nusikaltimus, skaičiaus didėjimą. Atkreiptinas dėmesys, kad 2003 metais asmenų, įtariamų arba kaltinamų šio nusikaltimo padarymu, buvo užfiksuota mažiausiai. Daugiausiai tokių asmenų buvo užregistruota 2004 metais, kurie pasižymėjo ir didžiausiu augimo tempu – palyginti su 2003 metais, jų skaičius išaugo 29,2 proc. Tuo tarpu, palyginti su 2004 metais, 2005 metais įtariamųjų arba kaltinamųjų skaičius sumažėjo 2,3 proc., tačiau lyginant su nagrinėjamo laikotarpio pradžia, tokių asmenų padaugėjo 16,5 proc. Kalbant apie asmenis, įtariamus padarius baudžiamuosius nusižengimus, jų skaičius su naujojo LR baudžiamojo kodekso įvedimu gana sparčiai augo. Palyginti su 2003 metais, 2005 metais tokių asmenų skaičius išaugo 5,5 karto.

2.5.4 Sergantys priklausomybe nuo narkotinių arba psichotropinių medžiagų įkalinimo įstaigose

„Laisvės atėmimo vietose laikomi asmenys yra visuotinai pripažinti aukštos rizikos grupe narkotinių medžiagų vartojimo bei platinimo atžvilgiu, todėl nenuostabu, kad laisvės atėmimo

vietose narkomanijos problema labiau akcentuota negu bendrai visuomenėje“ (Narkotikų kontrolės departamentas prie LR Vyriausybės: 2005, 139). Atkreiptinas dėmesys, kad šis „visuotinas“ rizikos grupių pripažinimas yra labiau sietinas su tarptautinėse (dažniausiai Europos Sąjungos) programose bei strategijose pateikiamais apibrėžimais bei klasifikacija, į kurias atsižvelgiant formuojama mūsų valstybės narkotikų kontrolės politika atitinkamų grupių atžvilgiu. Taigi šiuo atveju kontrolė yra vykdoma labiau remiantis ne lokaliniais situacijos indikatoriais arba vietiniu socialiniu kontekstu, o tam tikrais tarptautiniais modeliais, kurie beveik nėra adaptuojami esamai situacijai. Remiantis Kalėjimų departamento prie Teisingumo ministerijos duomenimis, 2000 – 2005 metais laisvės atėmimo vietose laikomų asmenų, priklausomų nuo narkotinių ir psichotropinių medžiagų, skaičius augo, tačiau buvo žemesnis negu kitose Europos šalyse. 2000 metais dispanserinėje įskaitoje dėl narkotinių medžiagų vartojimo buvo užregistruoti 852 asmenys. 2001 šis skaičius didėjo intensyviausiai – palyginti su 2000 metais, jis išsaugo 52,7 proc. pasiekdamas 1301 asmenį (11,3 proc. laisvės atėmimo vietų populiacijos). 2002 metais nuo narkotinių ir psichotropinių medžiagų priklausomų asmenų skaičius jau siekė 1464 asmenis (13,3 proc. populiacijos). Šiuo atveju atkreiptinas dėmesys, kad 2002 metais Lietuvos žiniasklaidoje gana plačiai narkomanijos problema buvo eskaluojama įkalinimo įstaigų kontekste (Alytaus kolonijoje kilęs skandalas dėl ŽIV „epidemijos“ tarp kalinių, vartojusių intraveninius narkotikus). Tuo tarpu palyginti su 2002 metais, 2003 metais šis skaičius sumažėjo 21,6 proc. – 1148 (14,4 proc. populiacijos), o 2004 metais vėl pakilo – 1265 asmenys (15,6 proc. populiacijos). Tais pačiais 2004 metais Alytaus ir Marijampolės pataisos namuose buvo įrengti introskopai. Dėl neteisėtų su narkotikais susijusių veikų 2004 metais buvo pradėti 163 ikiteisminiai tyrimai, palyginti su 95 – 2003 metais; sulaikyti 48 asmenis, tuo tarpu 2003 metais – 30 asmenų. Taip pat 2004 metais, palyginti su 2003 metais, Alytaus pataisos namuose ir Šiaulių tardymo izoliatoriuje žymiai išaugo nusikalstamų veikų, susijusių su neteisėta narkotikų apyvarta, skaičius. Tuo tarpu kitose įstaigose tokių veikų skaičius išliko nepakitęs. (Narkotikų kontrolės departamentas prie LR Vyriausybės, 2005: 140). 2005 metais kalinių, vartojusių intraveninius narkotikus skaičius pasiekė didžiausią rodiklį – 1476 asmenys (18,1 proc. populiacijos). Taigi palyginti su tiriamojo laikotarpio pradžia šis skaičius išaugo net 73,2 proc. Taip pat pastebėtina, kad nuo narkotinių ir psichotropinių medžiagų priklausomų asmenų skaičius tarp visų laisvės atėmimo vietose laikomų asmenų kasmet augo. Taigi tokio pobūdžio duomenis byloja ne tiek apie didėjančius šios problemos mastus kalinių tarpe, kiek apie didesnę kontrolę šios asmenų grupės atžvilgiu.

Išvados

Šiuolaikinėje visuomenėje žiniasklaida tampa erdve, kurioje reprodukuojamos socialinės, kultūrinės bei moralinės visuomenės vertybės. Kartu ji tampa vienu pagrindinių informacijos šaltinių apie normatyvinius visuomenės kontūrus ir, tuo pačiu, turi didelės įtakos visuomenės socialiniam žinojimui apie deviantinio elgesio apraiškas. Tokios pobūdžio informacijos pateikimas į viešąjį diskursą gali byloti apie tam tikrą socialinės tvarkos lūžį, kartu identifikuoti tuos, kurie yra už moralinių visuomenės ribų. Tačiau akcentuojamas ir komercinis žiniasklaidos interesas pateikiant kriminalinio pobūdžio informaciją. Taigi, viena vertus, reaguodama į visuomenės moraliniu požiūriu jautrias problemas, o, kita vertus, siekdama komercinių tikslų ir orientuodamasi į sensacingą kriminalinių įvykių pateikimą, žiniasklaida dramatizuoja kriminalinės justicijos problemas, iškreipdama jų suvokimą.

Pernelyg jautriai reaguodama į tuos elgesio aspektus, kuriuose išvelgiamas tam tikras iššūkis visuomenės socialinėms normoms, moralinėms vertybėms, žiniasklaida gali paskatinti moralinės panikos tam tikros socialinės problemos atžvilgiu atsiradimą, kurios pasekmė – griežtesnės socialinės kontrolės reikalavimai, naujų „autsaiderių“ grupių kūrimas bei deviacijos augimas.

Pakankamai intensyvus dėmesys narkotikų tematikai internetinėse publikacijose, dramatiškas šios problemos pristatymas rezonuoja su padidėjusiu visuomenės susirūpinimu šia socialine problema, kuris pasireiškė ne tik „iškreiptu“ situacijos suvokimu, bet ir atitinkamos deviantų grupės stigmatizavimu bei griežtesnių socialinės kontrolės priemonių reikalavimu.

Šiuo atveju deviacijos amplifikacijos spiralę pratęsia valdžios atstovų bandymai tam tikrus pavienius įvykius paversti nacionaline problema, pareiškimai apie epideminį problemos pobūdį bei raginimai stoti į „kovą“ su šalį apėmusiu „socialiniu blogiu“. Reikėtų pabrėžti, kad, viena vertus, suaktyvėjusių politikų dėmesį narkotikų problemai galėjo lemti pačioje visuomenėje kilęs vėjus dėl narkomanijos plitimo bei, atitinkamai, griežtesnių socialinės kontrolės priemonių reikalavimas, o, kita vertus, valdžios atstovai patys gali reguliuoti moralinę paniką, sąmoningai kurdami problemas ir baimes.

Kalbant apie neadekvataus dėmesio narkotikų problematikai kontekstą, pastebėtina, kad tiriamuoju laikotarpiu pakankamai populiarī narkotikų tema politiniame diskurse tapdavo priešrinkiminiū

kampanijų metu. Kartu didelės įtakos politinio narkotikų diskurso formavimuisi turėjo Lietuvos integraciniai procesai. Tiriamuoju laikotarpiu plėtėsi narkotikų kontrolę vykdančių valstybinių institucijų tinklas, augo šiai problemai skiriamų valstybės biudžeto lėšos, su narkotikų tema susiję klausimai buvo įtraukiami į valdžios atstovų darbotvarkes, stiprėjo teisinis problemos reglamentavimas, o kartu augo kriminaliniai narkotikų problemos rodikliai.

Žiniasklaidos, visuomenės, politikų bei teisėsaugos institucijų reakcija į narkotikų problemą, paskatino griežtesnę jos socialinę kontrolę, kas, savo ruožtu, amplifikavo deviacijos mastus. Tuo tarpu narkomanijos plitimo ir narkotikų vartojimo pasekmių rodikliai rodė priešingas tendencijas. Nagrinėjamu periodu užfiksuotas padidintas dėmesys narkomanijos problematikai atitiko penkis pagrindinius moralinės panikos kriterijus: reakcijos neproporcingumas, matuojama problema, priešiškus panikos objektams, visuotinis susitarimas arba konsensusas, kad pavojus yra realus, ir kintamumas.

Literatūros sąrašas:

1. Anderson, T. L. (2000) Drug Use, Consequences and Social Policies, in C. E. Faupel and P. M. Roman (eds) *Encyclopedia of Criminology and Deviant Behavior*. Philadelphia: Brunner-Routhledge, p. 290-293
2. Barkan, S. E. (2000) Drug Legalization, in C. E. Faupel and P. M. Roman (eds) *Encyclopedia of Criminology and Deviant Behavior*. Philadelphia: Brunner-Routhledge, p. 231-233
3. Baudrillard, J. (2002) *Simuliacija ir simuliakrai*. Vilnius: Baltos lankos
4. Beckett, K. A. (2000) The War on Drugs, in C. E. Faupel and P. M. Roman (eds) *Encyclopedia of Criminology and Deviant Behavior*. Philadelphia: Brunner-Routhledge, p. 540-543
5. Berger, P. (1995) *Sociologija*. Kaunas: Litterae Universitatis
6. Berger, P., Luckmann, T. (1999) *Socialinės tikrovės konstravimas*. Vilnius: Pradai
7. Boyd-Barret, O., Newbold, C. (1995) *Approaches to Media : a Reader*. London: Arnold
8. Cohen, S. (2002) *Folk Devils and Moral Panics*. 3rd Edition. London: Paladin
9. Deacon, D., Pickering, M., Golding, P., Murdock, G. (1999) *Researching Communications: a Practical Guide to Methods in Media and Cultural Analysis*. London: Arnold
10. Dijk van, T. A. (1998) Discourse and Cognition in Society, in D. Crowley and D. Mitchell (eds) *Communication Theory Today*. Cambridge: Polity Press, p. 107-124
11. Dobryninas, A. (2003) *Countering Commercial Pressure And Effects of Media Concentration*
12. Dobryninas, A. (2001) *Virtuali nusikaltimų tikrovė*. Vilnius: Eugrimas
13. Dobryninas, A. (2002) *Žiniasklaida ir visuomenė: pilietiniai ar komerciniai prioritetai*. Lietuvos kultūros kongreso konferencija „Kultūra žiniasklaidoje ir žiniasklaidos kultūra“. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=4610&p_d=15446&p_k=1 [žiūrėta 2006 09 10]
14. Faupel, C. E. (2000) Drug Addiction, Social Aspects of, in C. E. Faupel and P. M. Roman (eds) *Encyclopedia of Criminology and Deviant Behavior*. Philadelphia: Brunner-Routhledge, p. 220-233
15. Garnham, N. (1993) The Media and the Public Sphere, in C. Calhoun (ed) *Habermas and the Public Sphere*. London: MIT Press, p. 37-53
16. Gripsrud, J. (2002) *Understanding Media Culture*. London: Arnold

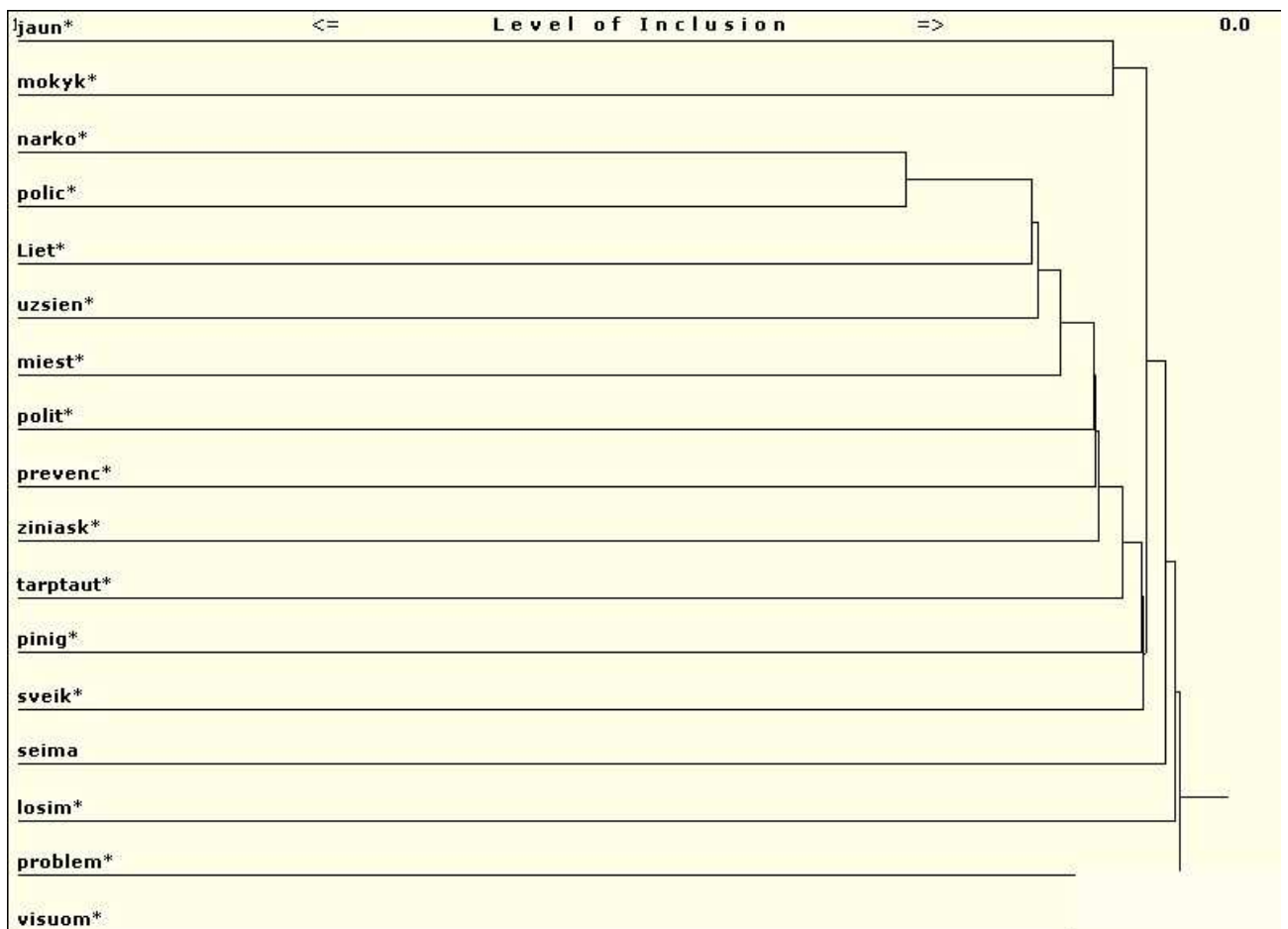
17. Jakubowicz, K. (1998) *Media and democracy*, in *Media and Democracy*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, p. 9-30
18. Johnsen, J., Mathiesen, T. *A War in the Name of Freedom? The Nordicom Review of Nordic Mass Communication Research*. 1992, Nr. 2
19. Leonavičius, V. (2004) *Sociologija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo Universitetas
20. Mathiesen, T. (1987) The Eagle and the Sun: on panoptical systems and mass media in modern society, in J. Lowman, R. J. Menzies and T. S. Palys (eds) *Transcarceration. Essays in the Sociology of Social Control*. Aldershot: Gower, p. 59-75
21. McQuail, D. (1996) *Mass Communication Theory: an Introduction*. London, Thousand Oaks: Sage
22. *Metinis pranešimas*. (2004) Narkotikų kontrolės departamentas prie LR Vyriausybės. Vilnius: Baltijos kopija
23. *Metinis pranešimas*. (2005) Narkotikų kontrolės departamentas prie LR Vyriausybės. Vilnius: Baltijos kopija
24. *Metinis pranešimas*. (2006) Narkotikų kontrolės departamentas prie LR Vyriausybės. Vilnius: Baltijos kopija
25. Muncie, L. (2006) Deviancy Amplification, in E. McLaughlin and J. Muncie (eds) *The Sage Dictionary of Criminology*. 2nd edition. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, p. 127-129
26. Murji, K. (2006) Moral Panic, in E. McLaughlin and J. Muncie (eds) *The Sage Dictionary of Criminology*. 2nd edition. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, p. 250-253
27. *Narkomanų psichologinė bei socialinė rehabilitacija: projektų, finansuojamų iš valstybės biudžeto, įgyvendinimo 2004 m. efektyvumo vertinimas*. (2004) Socialinės analizės ir konsultacijų centras. Vilnius
28. *Narkotikų vartojimas ir padariniai 2003 m.: pranešimas spaudai*. Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės. 2004, Nr. 04/082. Prieiga per internetą: <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=2046&PHPSESSID=b240be7452096cffe2600ebd5de94d0&PHPSESSID=b240be7452096cffe2600ebd5de94d0> [žiūrėta 2006 10 10]
29. *Narkotikų vartojimas ir padariniai 2004 m.: pranešimas spaudai*. Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės. 2005, Nr. 04/086. Prieiga per internetą: <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=2046&PHPSESSID=b240be7452096cffe2600ebd5de94d0&PHPSESSID=b240be7452096cffe2600ebd5de94d0> [žiūrėta 2006 10 10]

30. *Narkotikų vartojimas ir padariniai 2005 m.: pranešimas spaudai*. Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės. 2006, Nr. 04/082. Prieiga per internetą: <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=2046&PHPSESSID=b240be7452096cffe2600ebd5de94d0&PHPSESSID=b240be7452096cffe2600ebd5de94d0> [žiūrėta 2006 10 10]
31. Pfeiffer, C., Windzio, M., Kleimann, M. (2005) *Media Use and its Impacts on Crime Perception, Sentencing Attitudes and Crime Policy*. European Journal of Criminology, Vol. 2/3
32. Poviliūnas, A., Dobryninas, A., Pūras, D. (2002) *Tyrimas žalingų ipročių prevencijos strategijai parengti: baigiamoji ataskaita*. Vilnius
33. Reinerman, C., (1999) *The Social Impact of Drugs and the War on Drugs: The Social Construction of Drug Scares*. Prieiga per internetą: <http://www.ipsdc.org/downloads/addicted-testimony-socialimpact.PDF> [žiūrėta 2006 03 10]
34. Silverstone, R. (1999) *Why Study the Media?* London: SAGE Publications, 1999
35. South, N. (1994) Drugs: Control, Crime, and Criminological Studies, in M. Maguire, R. Morgan and R. Reiner (eds) *The Oxford Handbook of Criminology*. New York: Oxford University Press, p. 393-425
36. Spillane, J. Drug-Related Policies, The Rise and Development of, in C. E. Faupel and P. M. Roman (eds) *Encyclopedia of Criminology and Deviant Behavior*. Philadelphia: Brunner-Routledge, p. 234-243
37. Thio, A. (1988) *Deviant Behavior*. 3rd Editon. New York: HarperCollins Publishers, p.339-370
38. Thompson, J. B. (1998) Social Theory and the Media, in D. Crowley and D. Mitchell (eds) *Communication Theory Today*. Cambridge: Polity Press, p. 27-46
39. Victor, J. S. (1998) *Moral panics and the social construction of deviant behavior: a theory and application to the case of ritual child abuse*. Prieiga per internetą: http://home.wanadoo.nl/ipce/library_two/files/victor_98_text.htm [žiūrėta 2006 09 10]
40. Wallace, R. A., Wolf, A. (1999) *Contemporary Sociological Theory: Expanding the Classical Tradition*. 5th edition. New Jersey: Prentice Hall, p. 252-292

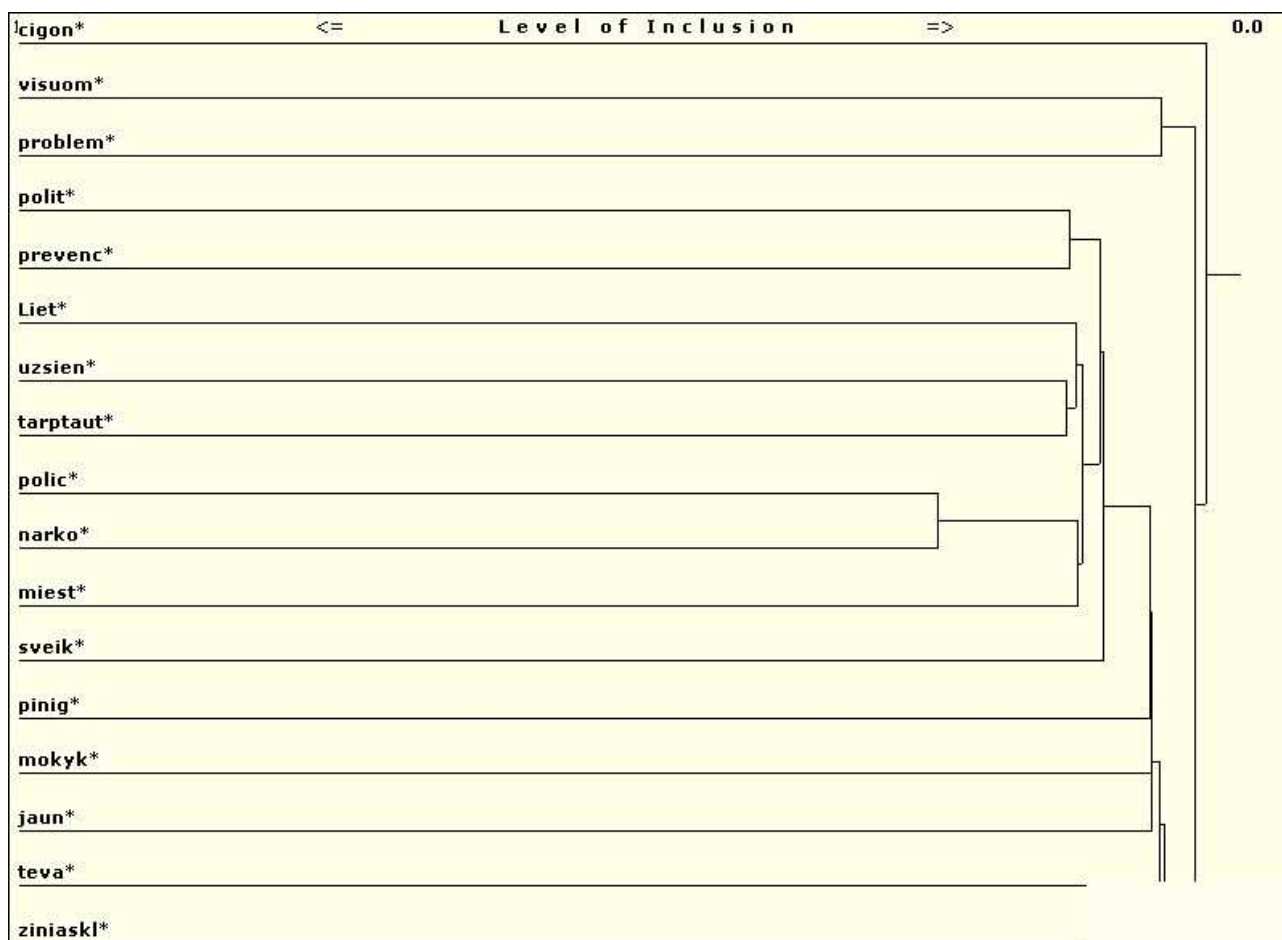
Priedai

Priedas 1

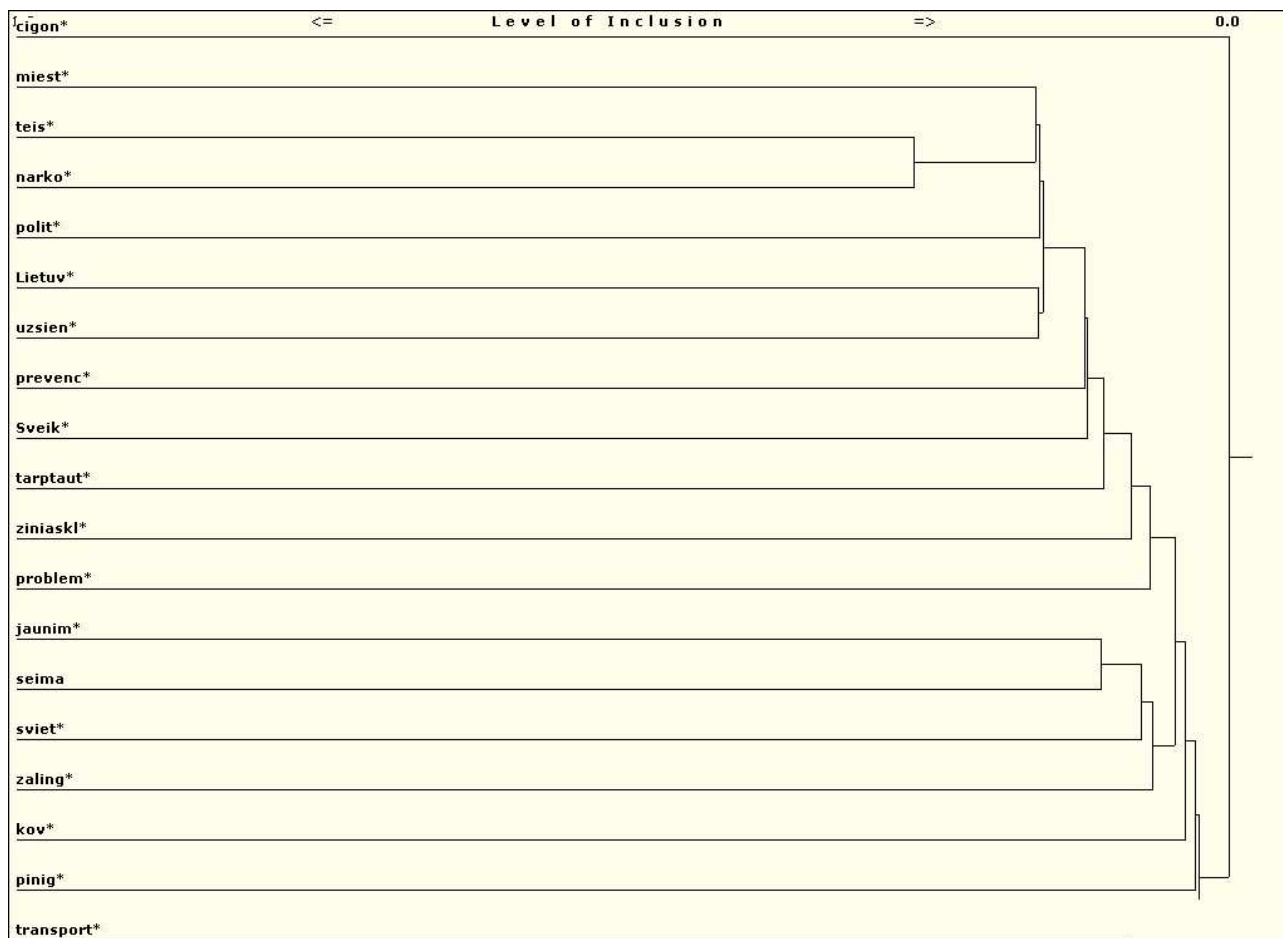
Pav. 1 „DELFI“ publikacijų narkotikų tematika klasterinė analizė 2000 m.

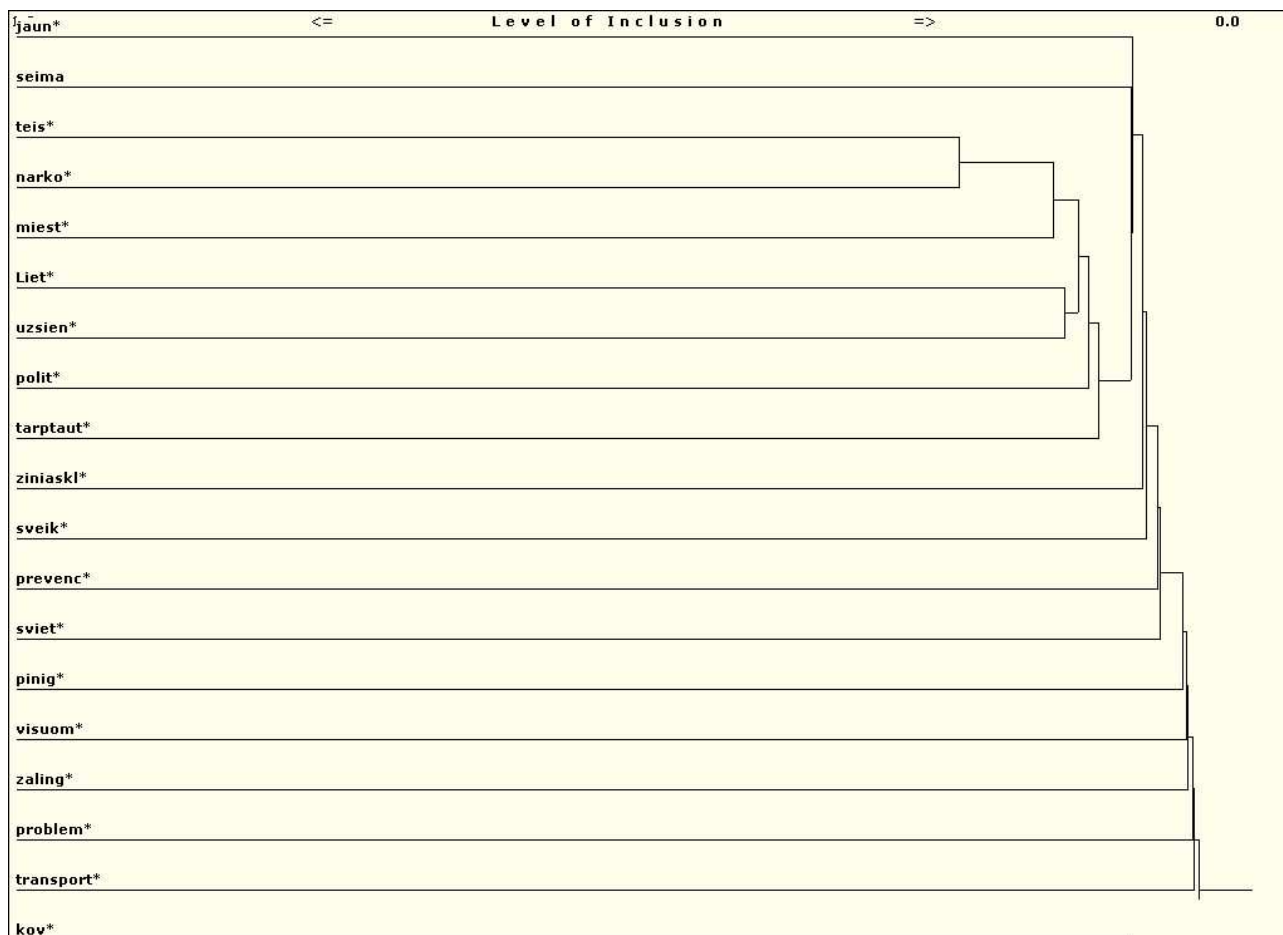
Pav. 2 „DELFI“ publikacijų narkotikų tematika klasterinė analizė 2001 m.

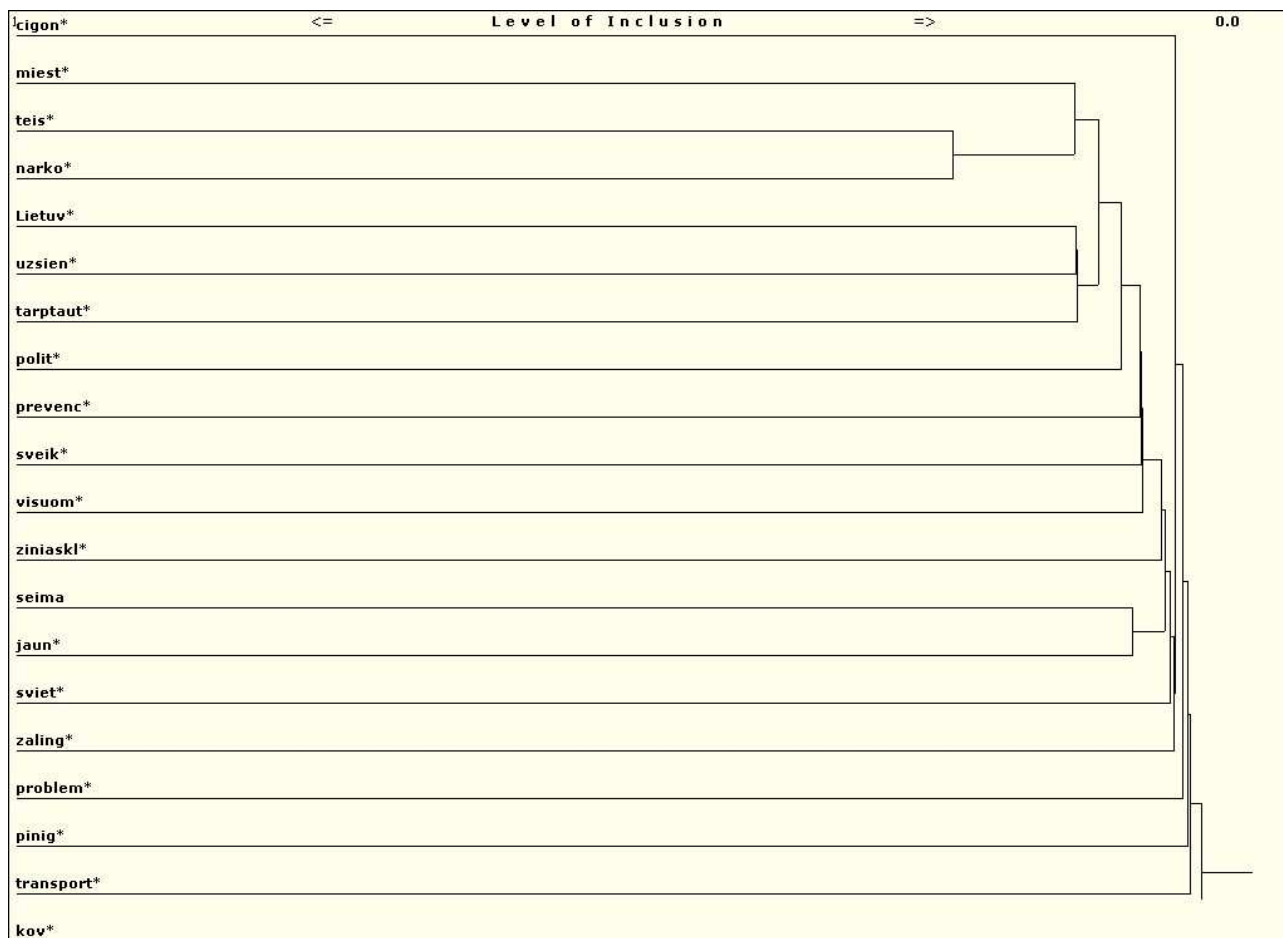
Pav. 3 „DELFI“ publikacijų narkotikų tematika klasterinė analizė 2002 m.

Pav. 3 „DELFI“ publikacijų narkotikų tematika klasterinė analizė 2003 m.

Pav. 3 „DELFI“ publikacijų narkotikų tematika klasterinė analizė 2004 m.

Pav. 3 „DELFI“ publikacijų narkotikų tematika klasterinė analizė 2005 m.

